

MAGYARORSZÁG ÉS
A RÓMAI SZENTSZÉK
II.

Vatikáni magyar kutatások a 21. században

Szerkesztette

TUSOR PÉTER, SZOVÁK KORNÉL
FEDELES TAMÁS

BUDAPEST ♦ RÓMA

2017

2. Fedeles Tamás előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

„PETRUS STEPHANI COLLECTOR APOSTOLICUS”¹

„Az adószedő hivatala tehát a legfőképpen abban ragadható meg, hogy tudniillik bármivel is tartozzanak a Római Egyháznak, illetőleg az Apostoli Kamarának, azt [*az adót, tartozást*] bármely káptalantól, kollégiumoktól, kolostoroktól és világi vagy egyházi személytől kérje, szedje be és vegye át, és egy évet nem meghaladó haladékot engedjen azoknak, akik ezt kérik; a fizetőket nyugtassa [*adjon nekik nyugtát*] és mentse fel [...] Ezen kívül a subcollectorok, továbbá az Apostoli Szék és a Kamara által küldött más hivatalnokok számadásait és elszámolásait [*a kollektor*] átveszi, meghallgatja és megvizsgálja [...]. Ezekre nézve a kollektor a nem fizetőkkel szemben egyházi fenytéket is kihirdethet.”² E lényegre törő összefoglalás Pietro Griffi da Pisa († 1516) angliai kollektori hivatalról összeállított kézikönyvéből származik. Ez a maga nemében páratlan forrás, ugyanis ez az egyetlen olyan kortárs munka, amely a pápai adószedők tevékenységéről nyújt összefoglaló áttekintést. Az Anglia területén kollektorként tevékenykedő (1509–1512) kúriai klerikus pontosan abból a megfontolásból határozta el a *manuale* szerkesztését, hogy hivatali utódainak – vele ellentétben – már ne kelljen olyan sok nehézséggel megküzdeniük munkájuk során. Ez a Vatikáni Apostoli Könyvtárban őrzött kézirat tulajdonképpen a téma historiográfiai origójának tekinthető, ugyanis nem pusztán a speciális angliai viszonyokat tárgyalja, hanem a hivatal kialakulásáról, fejlődéséről is áttekintést nyújt, számos korabeli pápai bullára és kamarai dokumentumra támaszkodva.

A Vatikáni Titkos Levéltár megnyitásával (1881) kezdődő intenzív történeti kutatások során a pápai adószedők számadásait tartalmazó *Collectoriae* sorozat kö-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00234/16/2) támogatásával készült. A vatikáni anyaggyűjtést a gr. Klebelsberg Kuno Ösztöndíj támogatásával végeztem.

² „*Officium igitur buius collectoris in eo potissimum versatur, ut scilicet quicquid Romane Ecclesie sive Apostolice Camere, quovis iure vel ratione debetur, id a quibuscunque capitulis collegiis monasteriis et ecclesiasticis secularibusve personis petat, exigat, atque recipiat, dilationemque debentibus, non tamen ultra unius anni terminum excedentem, concedat, solventes quietet et liberet [...]* Rationes quoque et computationes nedum subcollectorum et aliorum officialium ab Apostolica Sede et Camera deputatorum recipit, audit et examinat [...] *Ad hec potest collector ecclesiasticas censuras contra non solventes promulgare.*” MICHELE MONACO, II „*De officio Collectoris in Regno Angliae*” di Pietro Griffi da Pisa (1469–1516) (Uomini e Dottrine 19), Roma 1973, 275–276.

teteinek feltárása is megkezdődött, s ezzel párhuzamosan az intézmény működésének vizsgálata is felkeltette a kutatók érdeklődését. FRANKÓI VILMOS tudomány-szervező munkájának köszönhetően, a 13–14. században Magyarországon működő pápai adószedők számadásai már 1887-ben napvilágot láttak a *Monumenta Vaticana Hungariae* első szériájának első kötetében,³ amely néhány évvel megelőzte a hasonló német vállalkozás publikálását.⁴ A hét számadást tartalmazó magyarországi vonatkozású forrásanyagból kétségkívül az 1332 és 1337 között szedett pápai tizedekről készített kimutatás a legismertebb.⁵ A kisebb hiátusokat tartalmazó összeállítás valamennyi magyar vonatkozású *rationes* közül a legterjedelmesebb, s ebből következően meglehetősen részletes képet nyújt a korabeli magyar egyházi viszonyokról.⁶ Elsősorban a történeti topográfia, az egyházi társadalom, a gazdaság- és pénztörténet terén igyekeztek kiaknázni az adataiban rejlő lehetőségeket megjelenésétől kezdődően.⁷ A magyar településtörténeti feldolgozások középkort tárgyaló fejezeteinek „kötelező” kelléktárát alkotják mindmáig a pápai tizedjegyzékben szereplő adatok. Jóllehet a forráskorpusz immár több, mint egy évszázada hozzáférhető, a pápai adószedők tevékenységének olyan részletei, mint például a munkaszervezés személyi és tárgyi feltételei, a kúriai kapcsolattartás módozatai – a csekélyszámú kivételtől eltekintve⁸ – tulajdonképpen nem kerültek a magyar medievisztika lá-

³ *Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375* (MVH I/1), Budapest 1887.

⁴ A téma mindmáig meghatározó munkája: JOHANN PETER KIRSCH, *Die päpstlichen Kollektorien in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts* (Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte 3) Paderborn 1894. Lásd még Uő, *Die päpstlichen Annaten in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts*, (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte 9) Paderborn 1903.

⁵ Ennek felfedezése KOLLER JÓZSEF († 1832) későbbi pécsi nagyprépost nevéhez köthető. A pécsi egyházmegyére vonatkozó részeinek kiadását lásd: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum I–VII*, Pestini–Posonii 1782–1812, II, 356–460.

⁶ MVH I/1, 39–409.

⁷ Néhány munka a teljesség igényét nélkülözve: ORTVAY TIVADAR (szerk.), *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve I–II*, Budapest 1891–1892; BEKE ANTAL, *Az erdélyi egyházmegye képe a 14. század elején. (Az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékek világánál)*, Magyar Sion 32 (1894) 126–138, 201–216, 282–293, 360–377, 439–453, 529–549, 592–626, 683–697, 759–773, 848–856, 921–960; KROPF LAJOS, *A magyarországi pápai tizedszedők számadásai a 13. és 14. században*, Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 8 (1901) 196–211, 233–266; HÓMAN BÁLINT, *A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában*, Budapest 1921; GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*, Budapest 1968–1998; Uő, *A pápai tizedlajstromok demográfiai értékelésének kérdéséhez*, Mályusz Elemér emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok (szerk. H. Balázs Éva–Fügedi Erik–Maksay Ferenc), Budapest 1984, 141–157; TIMÁR GYÖRGY, *Pécs egyházi társadalma Károly Róbert korában*, Baranyai Helytörténetírás 1981, 13–56; Uő, *Tolna vármegye templomos belyei*, Tanulmányok. Intézmény-, Településtörténet, Biográfia, Források: Összeírások, Telepítések, 1848–49-es levelezés (Tolna Megyei Levéltári Füzetek 7; szerk. Dobos Gyula), Szekszárd 1999, 277–314; NÓGRÁDY ÁRPÁD, *Sáros megye egyházas települései a 14. század elején*, Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére I–II (szerk. Bárány Attila–Dreska Gábor–Szovák Kornél), Budapest–Debrecen 2014, I, 415–428.

⁸ A munkaszervezés egyes fázisainak rekonstrukciójára szép példát nyújt: HEGYI GÉZA, *Egyházigazgatási határok a középkori Erdélyen I*, Erdélyi Múzeum 72 (2010) 1–32, itt: 10–17.

tókörebe. A forráskiadvány FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ által jegyzett bevezető tanulmánya – amelynek némileg bővített változata a *Századok* folyóirat hasábjain is megjelent ugyanabban az évben – napjainkig az egyetlen magyar nyelvű összefoglalás, amely bepillantást nyújt a témakör e szegmenseibe is.⁹ Mindeközben a különböző területekre küldött pápai adószedők pályafutásának vizsgálata, a kollektori tevékenység egyes aspektusainak széles forrásbázison alapuló, tágabb kontextusba illesztett elemzése a nemzetközi historiográfia népszerű témái közé tartozik.¹⁰

Az alábbiakban a magyar és a lengyel kutatás számára egyaránt ismert pápai adószedő, István fia Péter kollektori működését mutatom be. Választásomat elsősorban a kedvező forrásadottságok motiválták, tevékenysége ugyanis kivételesen jól dokumentált. Korunkra maradtak mind a magyar,¹¹ mind pedig a lengyel¹² területen folytatott adószedéséről összeállított számadásai, kiadásairól készített feljegyzései, számos, munkájával kapcsolatos további szentszéki dokumentum, valamint néhány *in partibus* keletkezett oklevél. Működésének részletes elemzése nyomán plasztikus képet nyerhetünk az 1370-es évek kollektori munkájáról, többek között a hatásköréről, az adószedés infrastrukturális feltételeiről, a centrummal történő kapcsolattartás lehetőségeiről, a pénzzárlítás útvonalairól. Tanulmányom záró részében pedig István fia Péter kollektori hivatalviselésével párhuzamosan épülő egyházi karrierje rekonstruálásával kísérem meg a klerikus személyének pontosabb azonosítását.

⁹ MVH I/1, XLIX–LXXVII; FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, *Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században*, Századok 21. (1887) 493–517, 589–609.

¹⁰ Néhány fontosabb feldolgozás ezek közül: JAN PTAŚNIK, *Kollektorzy Kamery apostolskiej w Polsce piastowskiej. Rozprawy Akademii Umiejętności*, Wydział Historyczno-Filozoficzny 25 (1907) 1–80; KARL AUGUST FINK, *Eine Strassburger Kollektorie aus dem Pontifikat Martins V*, QFIAB 22 (1930–1931) 182–226; YVES REOUARD, *Les relations des Papes d'Avignon et des compagnies commerciales et bancaires de 1316 à 1378* (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome 151), Paris 1941; GEORGES DESPY, *Bruges et les collectories pontificales de Skandinavie et de Pologne au XIVe siècle*, BIHB 27 (1952) 95–109; JEAN FAVIER, *Les finances pontificales de l'époque du Grand Schisme d'Occident 1378–1409* (Bibliothèque des Écoles Français d'Athènes et de Rome 211), Paris 1966; CHARLES HIGOUNET, *Arnaud de Caussin, un „Gascon” à Cracovie 1344–1371*, *Cultus et cognitio. Studie z dziejów średniowiecznej kultury*, Warszawa 1976, 195–201; MARIANNE SCHMITZ, *Lebens- und Arbeitsweise zweier südfranzösischer Kollektoren in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in England* (Europäische Hochschulschriften: Reihe 3, Geschichte und ihre Hilfswissenschaften 550), Frankfurt am Main u.a. 1993; MARKUS A. DENZEL, *Kleriker und Kaufleute. Polen und der Peterspfennig im kurialen Zahlungsverkehrssystem des 14. Jahrhunderts*, Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 82 (1995) 305–331; CHRISTIANE SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren im späten Mittelalter* (BDHIR 91), Tübingen 2000; STANISŁAW SZCZUR, *Beneficja kolektorów papieskich w Polsce średniowiecznej*, *Ružomberský Historický Zborník* 3 (2009) 122–149; AMANDINE LE ROUX, *Mise en place des collecteurs et des collectories dans le royaume de France et en Provence (1316–1378)*, *Lusitania Sacra* 22 (2010) 45–62; MAREK DANIEL KOWALSKI, *Rationes Iacobini de Rubeis, collectoris in Regno Poloniae (1426–1434)*, *Rachunki Giacomina Rossiego, papieskiego kolektora generalnego w Polsce, z lat 1426–1434*, *Studia Źródłoznawcze* 49 (2011) 61–96.

¹¹ MVH I/1, 454–520.

¹² *Acta Camerae Apostolicae. Liber receptorum et expensarum Petri Stephani 1373–1375* (Monumenta Poloniae Vaticana [=MPV]) IX/3, ed. STANISŁAW SZCZUR, Cracoviae 1994.

I. NUNTIUS ET COLLECTOR

A III. Ince (1198–1216) és VIII. Bonifác (1294–1303) pontifikátusával jelzett időszakot a pápai adóztatás *Europa Occidens* teljes területére kiterjesztett korszakának, a pápai pénzügypolitika első jelentős periódusának tekinthetjük. A 13. század során ugyanis a részegyházak területén is megjelentek a pápai tizedszedők, akik az Apostoli Kamarához juttatták el a beszedett összegeket.¹³ A szentszéki pénzügy- és az ettől elválaszthatatlan adópolitikában a 14. század hozott döntő változást. A pápai Kúria Avignonba költözését követően az itáliai birtokokról származó, folyamatosan apadó jövedelmek pótlására, az egyre bővülő pápai udvartartás finansziális hátterének megeremtésére, majd Avignon városának megvásárlására, később pedig a római visszatérés előkészítésére új bevételi forrásokra volt szükség. Ezen évtizedekben került sor a pápa által adományozott kisebb egyházi javadalmak első éves jövedelmére kivetett adó, az *annata* általános bevezetésére.¹⁴ XXII. János (1316–1334) rőtta ki első ízben valamennyi üresedésben lévő, továbbá a három éven belül megüresedő *beneficiumra* ezt az adófajtát (1316).¹⁵ Jelentős mértékben növelték a bevételeket a pápa és a bíborosi konzisztórium által kinevezett, megerősített prelátusok által fizetendő illetékek, a *servitiumok* is. Jóllehet a szervíciumok rendszere a 13. század végére általánossá lett, a pápai pénzügypolitika számára csak a 14. századtól vált e bevételi forrás tulajdonképpen jelentőssé, amelynek következtében az avignoni korszakban a pápaság összbevételének 15%-át tette ki.¹⁶ XXII. János pápasága idején került sor a pénzügyi igazgatás átfogó reformjára, amelyet Gasbert de Laval kamarás irányított. A cahors-i származású klerikus közel három évtizeden át (1319–1347) irányította a *Camera Apostolicát*, s ő építette ki a pápai rezervációkon, szervíciumokon, tizedeken, *spoliumokon* és egyéb adófajtákon nyugvó szigorú fiskális rendszert. Az átalakítás részeként újrastrukturálták a kamarai könyv- és számvitelt, valamint a korábbi időszakban még gyakran változó adószedési körzettek határait is véglegesítették. A mintegy 40 fős állandó személyzettel, valamint több száz külső megbízottal, köztük az *in partibus* működő kollektorokkal rendelkező Apostoli Kamara a század első felében egy jól szervezett központi hivatallá fejlődött.¹⁷ Röviden összegezve: a korszakban működése professzionalizálódott, amely az adóztatás, következeképpen a kollektori munka terén is érvényre jutott.

Köztudott, hogy a római Kúria részegyházakban tevékenykedő adóbehajtóinak a legfőbb feladata a pápát és az Apostoli Kamarát megillető jövedelmek besze-

¹³ CLEMENS BAUER, *Epochen der Papstfinanz*, Historische Zeitschrift 138 (1928) 459–465.

¹⁴ Uo., 468–469.

¹⁵ JOHN E. WEAKLAND, *Administrative and Fiscal Centralization under Pope John XXII, 1316–1334*, Catholic Historical Review 54 (1968) 299.

¹⁶ HERMANNUS HOBERG, *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1445 confectis* (ST 144), Città del Vaticano 1949, XII.

¹⁷ DANIEL WILLIMAN, *Letters of Etienne Cambarou, Camerarius Apostolicus (1347–1361)*, Archivum Historiae Pontificae 15 (1977) 195–215, itt: 195–196.

dése, s az ezzel kapcsolatos ügyek intézése volt. A kollektori hivatal kialakulása, majd a kerületek stabilizálódása egyenes következményei voltak az egyházmegyéi klérusára kivetett tized általánossá válásának. Az avignoni pápaság pénzügypolitikája adminisztratív előfeltételének a kollektori hálózat kialakítását, egyházi alappilléreinek pedig a pápai rezervációt tekinthetjük.¹⁸ A pápai kollektorok a 13. századtól tűnnek fel a forrásokban. Korábban a legátusok feladata volt a pénzek begyűjtése, amelyek elengedhetetlenek voltak a reformpápaság és a keresztes hadjáratok finanszírozása szempontjából. A korai időszakban néhány legátus egyúttal kollektorként is működött, amely megfordítva is igaz: a pápai adószedők gyakran egyéb politikai, diplomáciai missziókat is elláttak. A legátusok és a kollektorok tehát nem feladatuk alapján különültek el egymástól, hanem az egyházi hierarchián belül betöltött státusuk révén. A kardinálisok váltak legátussá, míg az alacsonyabb rangú klerikusok nunciusként működtek.¹⁹ A pápai kollektorok a következő elnevezések alatt bukkannak fel a vatikáni kútfőkben: *collector apostolicus*, *collector et receptor*, *nuntius et collector*. A nunciusi cím egyrészt rangot jelentett, másrészt arra utalt, hogy a pénzügyi feladatok mellett egyéb ügyekben is eljárhattak. Mellettük időről időre feltűntek az egyedi feladatokat ellátó *comissariusok*.²⁰ István fia Péter a források többségében *apostolice sedis nuntius*, illetőleg *nuntius et collector* megnevezéssel szerepel, amely a hivatal állandósulását tükrözi. Mindazonáltal titulusa kisebb variabilitást mutat, amely azonban nem jelenti hatáskörének módosulását, mindössze a hivatalos szóhasználat változatosságára utal. Ezek között találjuk egyebek mellett az *apostolice sedis nuntius ac fructuum et proventuum beneficiorum ecclesiasticorum camere apostolice debitorum collector*,²¹ a *sedis apostolice nuntius et camere apostolice collector*,²² a *collector apostolicus*,²³ saját kiadványaiban pedig az *apostolice sedis nuntius et collector*²⁴ elnevezéseket.

A Péter kinevezésére, különböző felhatalmazásaira vonatkozó szentszéki dokumentumokban természetesen az illetékességi körét képező területet is pontosan meghatározták, amely a Magyar és a Lengyel Királyságokra, valamint a boroszlói egyházmegye területére terjedt ki.²⁵ Magától értetődően ezt számadásán is következetesen feltüntette.²⁶ A területiális hatáskör szerinti körzetek, a *collectoriat*

¹⁸ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 20–21.

¹⁹ CHRISTIANAE SCHUCHARD, *Päpstliche Legaten und Kollektoren nördlich des Alpen*, Kommunikation und Mobilität im Mittelalter. Begegnungen zwischen dem Süden und der Mitte Europas (11–14. Jahrhundert) (hg. v. Siegfried de Rachewiltz–Josef Riedmann), Sigmaringen 1995, 261–275, itt: 261.

²⁰ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 18.

²¹ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 115. 229. sz.

²² ASV Registra Vaticana, vol. 268, fol. 140r.

²³ *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae 1297–1536 I* (CVH I/9–10), ed. † LUKSICS JÓZSEF–TUSOR PÉTER–FEDELES TAMÁS–NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2014, I, 77. sz.

²⁴ ASV Instrumenta Miscellanea, 2782. sz.; MREV IV, 357–358, 320. sz.

²⁵ Például ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 158r; vol. 265, fol. 164v; ASV Camera Apostolica, *Collectoriae*, vol. 358, fol. 187v; THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 125–126, 251. sz.

²⁶ MVH I/1, 454; MPV IX/3, 1.

kialakításának két alapvető módját különböztethetjük meg: részint az egyháztartományok, egyházmegyéék területéhez, másrészt pedig a politikai határokhoz igazodtak. Német- és francia területeken az egyházi közigazgatási, míg Európa más részein a politikai határok mentén szervezték meg a kollektori kerületeket. A Francia Királyságon belül több pápai adószedő kerületet hoztak létre, mint az európai kontinens fennmaradó részein. A német kerületeket gyakran provinciánként állították fel, de arra is akadt példa, hogy több tartomány alkotott egy kollektóriumot, illetve fordítva: egy provinciát osztottak fel több kollektori kerület között. E körzetek létrehozására a geográfiai környezet és a közlekedés-földrajzi viszonyok szintén hatással voltak. Itália és az Ibériai-félsziget kollektori hálózata a politikai határokat követte; az utóbbi régióban a 15. században állandósult a spanyol és a portugál körzet. Az angliai körzethez tartozott Skócia és Írország. Észak- és Kelet-Közép-Európában szintén a politikai határok voltak a meghatározóak. A skandináv kollektóriumhoz tartozott a Dán, a Norvég (Izlanddal, Grönlanddal és a Feröer-szigetekkel), valamint a Svéd Királyság. A Balkánon, az Égei-tenger térségében és Cipruson csak később alakították ki a körzeteket, azonban e régiókban a rendszer nem tudott stabilizálódni. Az Apostoli Kamara által összeállított és gondosan dokumentált kollektori listák a 14. század derekától kezdődően maradtak korunkra, amelyek a rendszer rekonstrukciójában segítséget nyújtanak.²⁷ A 14. század első évtizedében a közép-európai régióban működő pápai adószedők illetékességi köre jelentős nagyságú területre terjedt ki. Kezdetben magában foglalta a Szent Római Birodalom territóriumát, valamint a cseh, morva, lengyel és magyar térséget. A kollektori körzetek kialakulása, majd állandósulása hosszabb folyamatot vett igénybe, amely során elsőként a cseh, morva, lengyel és magyar területek alkották az egységes kelet-közép-európai tizedszedő kerületet. Némi átalakulás következtében 1317–1337 között a Magyar Királyság önálló kerületként működött.²⁸ 1337-ben két francia klerikus, Galhardus de Carceribus és Petrus Gervasii érkezett adószedőként a Magyar és a Lengyel Királyságba, akik 1342-ben nyújtották be közös számadásukat.²⁹ Ettől kezdve stabilizálódott a pápai tizedszedői kerület földrajzi kiterjedése, amely az 1370-es évek végéig immár változatlan maradt. „*Polonie et Ungarie collectoria continet tota regna predicta*” olvashatjuk az adószedői kerületeket és az élükön álló kollektorokat felsoroló, 1370. február 5-én kelt kamarai jegyzékben,³⁰ így tehát a Magyar és a Lengyel Királyság közösen alkotott egy kollektori körzetet. Mindehhez megfelelő

²⁷ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 22–24.

²⁸ 1325-től Andreas de Verulis és Petrus de Alvernia, majd 1334 és 1337 Galhardus de Carceribus irányították a tizedszedést a lengyel kerületben, míg 1332 és 1337 között Jacobus Berengarii és Raymundus de Bonofato a Magyar Királyság egyházaira kivetett pápai tizedeket gyűjtötték. FEJÉRPATAKY, *Pápai adószedők*, 509–513.

²⁹ „*Rationes Galhardi de Carceribus prepositi ecclesie Titulensis et Petri Gervasii canonici Vivariensis, nuntiorum sedis apostolice ad regna Hungarie et Polonie destinatorum*” MVH I/1, 410.

³⁰ GASNAULT PIERRE, *Notes et documents sur la Chambre apostolique à l'époque d'Urbain V*, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 70 (1958) 367–394, itt: 376.

politikai hátteret biztosított az Anjouk és a Piastok közti dinasztikus kapcsolat, majd az 1370 és 1382 között fennálló perszonálunió.³¹ A lengyel–magyar kollektori körzet állandósulása tehát kijelölte az élére kinevezett adószedők tevékenységének területi határait. Időről időre feltűntek azonban a Kúriából speciális feladatokkal érkező megbízottak, akiknek felhatalmazása egy tágabb régióra, így több önálló kollektóriumra volt érvényes.³² E kerülethez tartozott a boroszlói egyházmegye is, jóllehet 1335-től kezdődően politikailag a Cseh Királyság tartományának számított. Annak ellenére, hogy a 14. században több kísérletet tett IV. Károly cseh király, majd német–római császár (1347/1355–1378) a boroszlói püspökség cseh egyházszerkezetbe történő betagolására, a középkor folyamán mindvégig a gnieźnói egyháztartomány részét képezte.³³ Ugyanakkor a dalmát egyháztartományok, így a Spalato joghatósága alá tartozó tenger melléki horvát püspökségek is a velencei adószedői kerület részét képezték.³⁴

István fia Péter egri kanonokot és szabolcsi főesperest 1372. február 12-én nevezte ki XI. Gergely pápa (1371–1378) a lengyel–magyar kollektória élére.³⁵ Megbízására azért került sor, mivel elődje, az évtizedekig a lengyel–magyar adószedő kerület élén álló dél-francia származású klerikus, Arnoldus de la Caucina 1371 október végén elhunyt.³⁶ E sajnálatos esemény minden bizonnyal váratlanul számított, ugyanis XI. Gergely pápa mindössze néhány hónappal korábban, március 10-én nevezte ki újfent e terület adószedőjévé határozatlan időre (*usque ad nostrum beneplacitum*).³⁷

³¹ A Zsigmond-kor elején következett be változás, s ettől kezdve mindkét terület önálló körzetet alkotott. Az 1389 tavaszától kollektori feladatokat ellátó Rogerius de Cauaiis de Mediolano pozsegi prépost 1390 áprilisában „in regno Ungarie et quibusdam aliis partibus fructuum et aliorum camere apostolice debitorum collector generalis et nuntius apostolicus”-ként adott ki egy nyugtát. MNL-OL DF 233 992. Az utolsó ismert magyarországi kollektor, Conradus de Cardinis de Florentia 1419. augusztus 14-én tette le hivatali esküjét: „Idem eodem instanti de predicta iuravit officium collectorie Regnorum Ungarie etc. in formam.” ASV Cam. Ap., Diversa Cameralia, vol. 3, fol. 117v.

³² 1371. július 12-én János augsburgi püspök és Johannes de Cabrespino narbonne-i kanonok kaptak nunciusi kinevezést azzal a feladattal, hogy a Cseh, a Magyar, valamint a Lengyel Királyságok területén élő egyháziaktól segélypénzeket gyűjtsenek. *Bullarium Poloniae. II: 1342–1378*, ed. IRENA SUŁKOWSKA-KURAŚ–STANISŁAW KURAŚ, Romae 1985, 1780–1781. sz.

³³ JAN KOPIEC, *Bistum Breslau*, Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation (hg. v. Erwin Gatz), Freiburg im Breisgau 2003, 128–144, itt: 133; ZDENKA HLEDIKOVÁ, *Die Prager Erzbischöfe als ständige Päpstlichen Legaten. Ein Beitrag zur Kirchenpolitik Karls IV. Regensburg und Böhmen* (Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg 6), Regensburg 1972, 221–256, itt: 224–225. A 17. század közepén *de facto*, majd a 18. század elején *de jure* exemptté vált a lengyel egyháztartománytól. Lásd HANS-JÜRGEN KARP, *Universalkirche und kirchlicher Partikularismus in Ostmitteleuropa. Die exemter Bistümer*, Reiche und Territorien in Ostmitteleuropa. Historische Beziehungen und politische Herrschaftslegitimation (Völker, Staaten und Kulturen in Ostmitteleuropa 2; hg. von Dietmar Willoweit–Hans Lemberg), München 2006, 220–225.

³⁴ FAVIER, *Les finances pontificales*, 721.

³⁵ ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 93rv; *Bull. Pol.*, 1868. sz.

³⁶ HIGOUNET, *Arnaud de Caussin*, 200. 1371. október 28-án tett végrendeletet Krakkóban. *Acta Camerae Apostolicae. II: 1344–1374*, ed. JAN PTAŚNIK (MPV II), Cracoviae 1913, 466–477.

³⁷ Uo., 149–150, 238. sz.

Minthogy egy 12 nappal korábban kelt egri hiteleshelyi oklevél tanúnévsorában szerepel *Petrus archidiaconus de Zobouch*,³⁸ tekintettel az Eger–Avignon távolságra, a kinevezési bulla keltekor még biztosan nem tartózkodott Péter személyesen a Kúriában. Egy három hónappal később kelt dokumentumban a pápa I. Lajos király (1342–1382) támogatását kérte az uralkodó által is jól ismert Péter, a királyságaiba (*in dictis tuis regnis*) újonnan kinevezett (*de novo duxerimus deputandum*) adószedő számára.³⁹ A kinevező okirat, valamint az uralkodó támogatásának kérése ellenére Péter még hónapokig nem láthatott munkához. Hovatovább április 15-én Helias de Vodronio saintes-i éneklőkanonok, kamarai klerikus személyében a pápa egyik kipróbált emberét (*antiquum nostrum et nostrorum familiarem et servitorem fidelissimum*) küldte a Szent Római Birodalom, Skandinávia területére, valamint Lajos király országaiba, hogy az egyháziaktól egy éven át beszedje a tizedeket, amelyet a Viscontiak elleni háború költségeire kívánt fordítani.⁴⁰ Ő először a német területeken kezdett hozzá a pénzgyűjtéshez, majd november végén indult a Kárpát-medence irányába. A magyar király azonban nem járult hozzá az adószedéshez, mivel a Balkánon egyre nagyobb veszélyt jelentő oszmánok ellen kívánta országa anyagi erőforrásait összpontosítani. A magyar–szentszéki kapcsolatrendszerre, amely magától értetődően az itáliai háborúkban történő részvételt is befolyásolta, a Lajos király és IV. Károly császár között fennálló feszült viszony is hatással volt. Több szentszéki diplomata fáradozott a két uralkodó közti kapcsolatok rendezésén, közöttük Vodronio is. Mindazonáltal a megegyezés még hónapokig váratott magára.⁴¹

A diplomáciai tárgyalások idején, 1372. október 12-én XI. Gergely ismételten kinevező bullát állított ki István fia Péter számára, egyúttal Lajos király, Erzsébet anyakirálynő, valamint az esztergomi érsek támogatását kérte munkájához.⁴² A tizedek beszédésén kívül felhatalmazást kapott a hivatali elődje, Caucina által összegyűjtött pénzek átvételére, továbbá a pápai adományozás, valamint a szentszéki megerősítés folytán javadalmat nyert személyektől három éven keresztül az annáta beszédésére.⁴³ A Szentszék és a magyar uralkodó közötti kötélhúzás azonban tovább folytatódott, így hiába kelt útra időközben Petrus Stephani Avignonból szolgálati helyére, nem került az adószedés kérdése nyugvópontra. A tervezett törökellenes háborúra tekintettel Lajos király ugyanis szeretne volna a tized beszédésének egy éves felfüggesztését elérni, arra hivatkozva, miszerint e vállalkozás a

³⁸ 1371. január 31.: MNL-OL DL 1163.

³⁹ 1372. május 10.: THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 115, 229. sz.

⁴⁰ THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 114, 226. sz. – Személyére lásd FRANÇOIS BAIX, *Notes sur les Clercs de la Chambre apostolique (XIIIe–XIVe siècles)*, BIHB 27 (1952) 17–51, itt: 43–44; SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 207–208.

⁴¹ FRANKÓI VILMOS, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székekkel I–III*, Budapest 1901–1903, I, 258–269.

⁴² ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 157v–158r; *Bull. Pol.*, 1919–1920, 1974, 1977, 1979. sz.; THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 125–126, 251–252. sz. és 131, 264. sz.

⁴³ ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 157v–158r, 163r–164v; *Bull. Pol.*, 1976, 1981. sz.

klérusra is jelentős terheket ró.⁴⁴ A pápa e kérést azonban a római egyház nagy szüksége miatt nem akceptálta, sőt amellet, hogy uralkodótársai Szentszéket támogató magatartását ajánlotta a magyar király figyelmébe követendő példaként, azt is megjegyezte: Lajos kellő erőforrással rendelkezik az oszmánok elleni hadjáráshoz, s így az egyháziak tizedfizetése sem okozhat súlyos problémát számára.⁴⁵ XI. Gergely a *modus vivendit* előmozdítandó, búcsúengedélyek kibocsátásával támogatta a tervezett törökellenes expedíciót.⁴⁶ Végül 1373 novemberében érte el a magyar királynál Agapitus Colonna liszaboni püspök, szentszéki nuncius a tized és a további egyháziakat terhelő adók beszedésének engedélyezését.⁴⁷ Péter kollektor december 7-én újabb utasítást kapott a magyarországi tized és az annáta beszedésére, így az első kinevező bullát követően megközelítőleg két esztendő elteltével láthatott hozzá a kárpát-medencei pénzgyűjtéshez.⁴⁸

2. TERÜLETI ILLETÉKESSÉG, HATÁSKÖR

A lengyel–magyar adószedői kerület, ahogy láthattuk tehát, döntően a két királyság területét fedte le, s általában a szentszéki dokumentumokban is így határozták meg Petrus Stephani területi illetékességi körét.⁴⁹ Számadáskönyvén ennek megfelelően *in Ungaria et Polonia* működő kollektorként tüntette fel magát.⁵⁰ Néhány kiadványból ugyanakkor az is egyértelmű, hogy az általános megfogalmazás ellenére nem pusztán csak e két ország politikai határain belül kellett a kamara számára pénzt gyűjtenie. Egy 1373 novemberében kelt megbízólevelében azt olvashatjuk, hogy Magyar- és Lengyelországban, valamint a szomszédos területeken (*in partibus circumvicinis*) szedje be a cenzust.⁵¹ 1374 augusztusában XI. Gergely bullája az említett két királyság mellett, a boroszlói, a lebusi, kulmi és a kammini püspökség, a gnieźnói egyháztartomány teljes területét is kiemelte az adószedés kapcsán.⁵² Mindez egyúttal azt jelentette, hogy a politikailag a Cseh Királysághoz, ám egyházigazgatási szempontból a gnieźnói pro-

⁴⁴ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 131–132, 266. sz.

⁴⁵ „ac insuper quod tua potentia est magna et sufficiens contra Turchos eosdem, et quod iidem prelati et alie persone ecclesiastice dictorum tuorum regnorum per Dei gratiam ad pacem et felicem statum ipsorum regnorum in facultatibus sint, abundant, sine magno gravamine poterunt adiuvare nos de dicta decima, et quod etiam depositio dictorum tyrannorum est dispositio passagii contra Turchos iam dictos et aliter fructuose fieri nunquam posset, digneris non habere molestum, si huiusmodi tue petitioni non prestamus assensum” THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 132, 267. sz.

⁴⁶ 1373. március 23.: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 132, 134–135, 270 és 271. sz.

⁴⁷ MVH I/1, 461.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Például ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 93^{rv}, 158^r–159^r; THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 115, 229. sz.

⁵⁰ MPV IX/3, 1.

⁵¹ THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 289, 407. sz.

⁵² AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentium finitimarum historiam illustrantia I–IV*, Roma 1860–1864, I, 708–709, 956. sz.

vinciához tartozó Szilézia is e kollektóriához tartozott, amint fentebb említettem. Második hivatali ciklusa idején illetékességi körét az említettek mellett Dalmáciára is kiterjesztették. Ez esetben azonban felhatalmazása csak a prelátusok által fizetendő szervíciumok átvételére vonatkozott.⁵³

A kollektorok kompetenciáját a kinevező bullában, valamint az azt kiegészítő felhatalmazó levelekben, mandátumokban szabályozták részletesen. A kinevező okirat – amelynek tartalmi elemei a 14. század utolsó harmadára meglehetősen homogénnek váltak, következésképpen szövegezése erősen formalizálódott – részletesen felsorolta a kollektor feladatait, illetékességi körét, s az általa alkalmazható hatalom részeit. Mindez a következőket tartalmazta: a területi illetékességi kör és a hivatali idő meghatározása; a korábban a kerületben működő adószedők és helyetteseik felmentése; felhatalmazás a kamara által kivetett adó beszédésére, valamint nyugta kiállítására; a beszédendő adók felsorolása; felhatalmazás a kollektorok felé elszámolási kötelezettséggel rendelkezőkkel szembeni vizsgálatra; engedély a fizetést megtagadók, engedetlenek Kúriába idézésére, velük szemben egyházi fenyték alkalmazására, valamint világi hatalom igénybevételére; a kollektorok tevékenységével szembenálló szabályozások hatályon kívül helyezése; az egy évet meghaladó fizetési haladék megtiltása; a kinevezendő alkollektorok számának maximálása; a kinevezett helyettesek listájának megküldése a kamara számára; meghatározott időközönként (általában kétévente) számadás benyújtása; a beszédett adó átutalása váltólevelek igénybevételével vagy egyéb biztonságos úton; hivatali eskü; a gondos hivatalviselésre történő intés.⁵⁴ Fordítsuk immár figyelmünket a Péter által végzett konkrét feladatokra, s az ezek megvalósításához szükséges jogosítványokra!

Számadáskönyve alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy Péter elsődleges megbízása a tizedek (*decimae papalis*), az üresedésben lévő, illetőleg a pápa adományozási körébe tartozó javadalmak után esedékes adó (*annata seu medii fructus primi anni*), valamint a lengyel egyháziaktól a péterfillérek (*denarii Beati Petri*) gyűjtésére vonatkozott. Ezek mellett további, az Apostoli Kamarát egyéb jogcímeken megillető, különböző összegek (*diverse pecunie*) beszédésére is felhatalmazást kapott.⁵⁵ Az 1372 októberében kiállított kinevező bullában olvasható általános megbízást néhány nappal később egy újabb felhatalmazással egészítették ki. E szerint valamennyi, a pápa által az előző három évben adományozott, illetve megerősített, de tizedeire nézve nem taksált beneficium elsőéves jövedelmeinek felét is gyűjtenie kellett.⁵⁶ Feladatát képezte továbbá a néhai III. Kázmér király († 1370) idején Lengyelországban szedett adó átvétele és a Kamarába juttatása, amely lebonyolításá-

⁵³ *Acta Gregorii XI 1370–1378*, ed. CAROLUS STLOUKAL (Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia [= MVB] IV), Praga 1949–1953, 1102. sz.

⁵⁴ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 26–29.

⁵⁵ MPV IX/3, 1.

⁵⁶ ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 163r–164v; regesztája: *Bull. Pol.*, 1981. sz.

ban a pápa Erzsébet anyakirálynő támogatását külön kérte.⁵⁷ 1373 során további szentszéki megbízásokat kapott. Az egyik oklevélben ismét felhatalmazták a péterfillérek, a tizedek, az *annatúk* és az üresedésben lévő javadalmak jövedelmeinek beszédésére, mindez kiegészült az egyéb segélyek (*subsidia*) címén gyűjtendő adótétellel.⁵⁸ E mellett a Caucina hagyatékában található iratok, ingó és ingatlan vagyon, valamint az általa gyűjtött pénzek átvételére is utasítást kapott.⁵⁹ Szilézia területére vonatkozóan a politikai és egyházi hovatartozás kettőssége miatt a kollektori hatáskör további szabályozása is szükségesnek bizonyult. Néhány herceg ugyanis arra hivatkozva, hogy ők IV. Károly cseh király alattvalói, megtagadta a lengyel területekre kivetett péterfillérek fizetését. XI. Gergely határozott utasítása értelmében az említetteket akár a területük egyházi tilalom alá vetésével (*per appositionem interdicti*) vagy más egyházi fenyték alkalmazásával fizetésre kellett szorítani.⁶⁰ Az említettek bővültek egy következő okiratban felsorolt hat magyar egyházi intézményre, valamint a plocki és a kammini püspökségekre kirozott,összegezerűen meghatározott cenzus beszédésével.⁶¹ A pápai adományozás és rezerváció alá eső javadalmak üresedése alatti jövedelmeinek beszédésére külön is felhatalmazást kapott.⁶² A plocki püspök hagyatékának ügyét is Péternek kellett megvizsgálnia. Miklós püspök elhunytát (1368) követően ugyanis hivatali utóda, Stanisław foglalta le az elhunyt vagyonát. A kollektor feladatul kapta egyrészt a körütekintő információszerzést, továbbá, hogy a néhai prelátus hátrahagyott javaiból *spolia* címén 6000 forintot követeljen a kamara számára.⁶³ Hasonlóképpen az Apostoli Kamarába kellett juttatnia patrónusa, az 1374-ben elhunyt Guillaume de la Jugie kardinális magyar és lengyel javadalmaiból származó jövedelmeket.⁶⁴

Hivatalviselésének második ciklusa idején (1376–1378) kompetenciája a korábban elmaradt tizedek beszédésén túl továbbiakkal egészült ki. Megbízást kapott a prelátusok által teljesítendő *servitium commune* felének beszédésére, ezúttal a dalmát egyház-

⁵⁷ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 130–131, 263. sz.

⁵⁸ ASV Reg. Vat., vol. 265, fol. 147^{rv}; regesztája: *Bull. Pol.*, 2054. sz.

⁵⁹ ASV Reg. Vat., vol. 265, fol. 147^v–148^r; regesztája: *Bull. Pol.*, 2055. sz.

⁶⁰ MVB IV, 702.

⁶¹ „Et primo in regno Ungarie in archiepiscopatu Strigoniensi hospitale sancti Regis Stephani, quod Oboyn nuncupatur, unam unciam auri, monasterium sancti Salvatoris de Scaleza duos romanatos; in episcopatu Wesprimiensi ecclesia sancti Stephani Regis apud castrum Bellegrane unam marcham auri, que est hospitale, monasterium Simigiense fertonem aut duas uncias auri in rigellis ad pondus Ungarie; in episcopatu Transilvanensi nova domus Theutonicorum in Borza ultra montes nivium unam marcham auri; in episcopatu Zagrabieni ecclesia sancte Marie de Calidis-aquis unum romanatum. Item in regno Polonie in episcopatu Plocensi Wladislaus dux Polonie debet singulis triennis quatuor marchas auri ad pondus Polonie; episcopus Pomesaniensis sive Caminensis debet singulis annis fertonem auri.” THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 289, 407. sz.

⁶² *A Pannonbalmi Szent-Benedek-Rend története I–XII/B*, szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁCZ, Budapest 1902–1916 (= PRT), II, 543–544, 200. sz.

⁶³ ASV Cam. Ap., Collect., vol. 358, vol. 155^{rv}.

⁶⁴ THEINER, *Vet. mon. Pol.*, I, 709, 958. sz.

tartományok főpapjaira is kiterjesztve.⁶⁵ Kiegészítő feladatként pedig a tiszteletbeli káplánok sorába felvett, azonban a Kúriában személyesen megjelenni nem tudó magyar klerikusoktól kellett hűségesküöt vennie az Apostoli Kamara nevében.⁶⁶

Az adókiivetés tényét, valamint a kollektor kinevezését tartalmazó adatokat rögzítő ajánlóleveleket a pápai Kúriából eljuttatták a leendő működési területén illetékes helyi egyházi és világi hatóságokhoz, hiszen az ő támogatásuk alapvető feltétele volt a pénzbeszedés sikeres lebonyolításának. Ezt követően a helyi ordináriusok publikussá tették az információkat az egyházmegye klérusa számára. Általában még az adóbehajtó érkezése előtt a kinevező bulla hivatalos másolatát futárok vitték a kollektori kerületbe, annak érdekében, hogy mielőbb hozzáláthasson a tényleges munkához. Amennyiben már működtek a területre kinevezett *subcollectorok*, úgy az ő feladatuk volt az adószedő érkezésének nyilvánossá tétele, ellenkező esetben pedig a kollektor egy képviselőjét küldhette e feladat ellátására. Ezek a nyilvánossá tételi procedúrák az általános gyakorlatnak megfelelően történtek, így a kanonokok számára a káptalani gyűlésen olvasták fel a kollektori kinevezést, az egyházmegyei papság számára pedig megfelelő fórum lehetett egy-egy egyházmegyei zsinat.⁶⁷ Petrus Stephani esetében erre vonatkozóan mindössze egyetlen konkrét adattal rendelkezünk, amely szerint a győri székeskáptalan kanonokjai számára tette ismertté kinevező bulláját.⁶⁸ Péter érdekében is több ajánlólevelet állított ki a pápai kancellária, amint utaltam rá az előzőekben, hiszen a helyi hatóságokkal történő, lehetőség szerint zökkenőmentes együttműködés volt sikerének egyik legfontosabb záloga. Ugyanakkor azt sem téveszthetjük szem elől, hogy az adószedőkkel szembeni ellenérzések általános jellemzőnek számítottak és számítanak korszaktól, személytől és társadalmi státustól függetlenül. Mindezek alapján nem meglepő tehát, hogy a pápai adószedőket sem fogadták mindenütt kitörő lelkesedéssel. Éppen az esetlegesen felmerülő nehézségeket orvosolandó, a kinevező oklevél tartalmazta a kollektor ama jogosítványát, hogy az engedetlenkedőkkel szemben különböző egyházi cenzúrákat alkalmazhat. Természetesen Petrus Stephanit is felvértezték e jogosítványokkal, így munkája során világi kar segítségét (*auxilium brachii secularius*) is igénybe vehette, valamint az általa jónak látott egyházi fenytékkal (*per censuram ecclesiasticam*) is jobb belátásra bírhatta a szembeszegülőket. E jogi eszköztárba tartozott az intés (*monitio*), a bíróság elé idézés (*citatio*), egy adott terület egyházi tilalom (*interdictum*) alá vétele, az engedetlenek egyházból való kiközösítése (*excommunicatio*), a klerikusok egyházi hivatalukból

⁶⁵ MVB IV, 1102. sz.; MREV IV, 320. sz.

⁶⁶ Az 1376 februárjában kinevezett hét személy nevét összekapcsolták a regisztrum-kötetben, a jobb margón pedig a következőt jegyezte fel a notárius: „*Sunt facti capellani honoris per bullam videlicet absentes et commissum iurium collectorum Ungarie die prima februarii anno predicto*”. – ASV Reg. Aven., vol. 173, fol. 79r.

⁶⁷ KIRSCH, *Die päpstlichen Kollektorien*, I.

⁶⁸ „*coram vobis et quibusdam aliis dominis de capitulo dicte ecclesie lauriensis litteras de potestate auctoritate apostolica nobis comissa legi et publicari fecimus*” MNL-OL DF 207 392; PRT II, 544–545, 201. sz.

történő felfüggesztése (*suspensio*). Ugyanakkor a különböző cenzúrák hatására végül az adó megfizetését választókat fel is oldozhatta a büntetések alól.⁶⁹ Ugyanezeket a koncessziókat a számára biztosított pápai engedély folytán az általa kinevezett altizedsedőknek ő maga adhatta meg, amint a következő példák illusztrálják. 1374 tavaszán két győri egyházmegyes *subcollector*, miután Domonkos apát háromszori intésük dacára sem volt hajlandó a Szent Márton-hegyi monostor jövedelmének felét a megadott határidőig a kamara számára befizetni, őt a konventtel és a monostorral együtt interdiktummal és exkommunikációval sújtották.⁷⁰ A következő esztendőből egy hasonló pozsonyi esetről értesülünk. A káptalan örkanonoka, Bernaldus tagadta meg az *annata* fizetést, amelyet az altizedsedő javadalmától való megfosztással, valamint kiközösítéssel büntetett. Mivel azonban kanonoktársai a *custos* érdekében testületileg a *subcollector*hoz fordultak, ő feloldozta a cenzúra alól, azzal a feltétellel, hogy a következő Szent György-napig lerója az adót.⁷¹

Az említett szankciók azonban nem minden esetben érték el a kívánt eredményt, a kollektorok és munkatársaik esetenként komoly veszélybe kerültek, amint számos korabeli eset mutatja. A verduni egyházmegye területén működő kollektort, Petrus Moretit például börtönbe vetették (1327), s 28 napos fogságát követően sikerült végül pénz felajánlásával szabadulnia. Trierben pedig az altizedsedőnek azért kellett megválnia hivatalától (1345), mivel a helyiek vízbefojtással (*in periculo submergendi*) fenyegették.⁷² Az egri egyházmegyében *subcollector*ként ténykedő Buzai Miklós pankotai főesperessel szemben is kemény atrocitások történtek. Elmondása szerint midőn 1376. november 24-én, pápai kápláni habitusban az ünnepi szentmisére az egri székesegyház szentélyébe lépett, Mihály püspök és a káptalan több, név szerint említett tagja erőszakkal kivonszolták, kardokkal és botokkal súlyosan ütlegettek, majd pedig az egri püspök házába vitték, ahol a püspök vasra verette. Ezt követően a prelátus embereit az altizedsedő házához küldte, ahonnan azok az Apostoli Kamara számára gyűjtött, ládában őrzött 3000 forintot, valamint Miklós saját 800 forintját, továbbá a házában és a város más

⁶⁹ Például PRT II, 543–544, 200. sz.; THEINER, *Vet. mon. Pol.*, I, 708–709. 956.

⁷⁰ „Nos itaque volentes mandatum ipsius exequi reverenter, ut debemus, religiosum virum fratrem Dominicum abbatem monasterii Sancti Martini de Sacro Monte Panmonie, semel, secundo et tertio monuimus, ut de medietate reddituum eiusdem monasterii Sancti Martini camere domini pape satisficiat, ut tenetur. Qui nostris monitionibus contumaciter non parens prelibatis terminis sibi assignatis, unde nos predictum dominum abbatem et conventum et monasterium subicimus ecclesiastico interdicto, insuper sententias excommunicationis et interdicti in eundem monasterium, abbatem et conventum promulgatas in aliis litteris et processibus supradicti domini Petri collectoris pronunciamus eosdem incurrisse.” MNL-OL DF 207 392; PRT II, 544–545, 201. sz.

⁷¹ „In debito cuius honoris vestre reverentie declaramus, quod quovis dominus Bernaldus custos ecclesie vestre concanonicus vester predictis dicte Camere Apostolice per nos fuerat excommunicatus, pro eo, quia prebendas amotus impendere satisfactionem munire curabat, quia tamen vestre dominacionis [...] idem ipsum dominum custodem articulo excommunicationis auctoritate apostolica absolvimus et absolvere volumus.” MNL-OL DF 227 014.

⁷² KIRSCH, *Die päpstlichen Kollektorien*, 119, 137, 195.

helyein lévő egyéb javait elrabolták. Végül Miklóst két famulusával, akik közül időközben az egyik elhunyt, a hollókői vár tornyába zárták.⁷³ A pápa az esztergomi érseket és az országban nunciusként működő bolognai püspököt bízta meg az ügy kivizsgálásával, valamint Miklós kiszabadításával, azonban az ügy további részleteiről a források nem tudósítanak.

A hatáskört vizsgálva még egy szempontot, jelesen az azonos időben és területen, párhuzamosan működő adószedők egymáshoz fűződő viszonyát is feltétlenül érintenünk kell. Amint fentebb említettem, két hónappal Péter első kinevezését követően XI. Gergely familiárisát, Helias de Vodroniót küldte a Viscontiak elleni háború költségeire kivetett egyéves tizedek, valamint egyéb adók beszedésére, illetve különböző diplomáciai feladatok ellátására. 1373 őszén már egykori nunciusként szerepel a forrásokban, ebből következően csak néhány hónapig működött István fia Péterrel párhuzamosan.⁷⁴ Az adatokból azonban egyértelmű, hogy Vodronio rangban az adószedőket megelőzte, amit *collector generalis* címe is mutat.⁷⁵ A hierarchiában betöltött szerepét jelzi, hogy másfél éves működése során több adószedőt is kinevezett a magyar és lengyel területre, akik közül néhányan Péterrel párhuzamosan működtek. Közéjük tartozott János szentgyörgymezei prépost (1352–1375), az esztergomi érsek helynöke, későbbi szerémi püspök (1375–1392), aki a számadások tanúsága szerint az esztergomi érsekség területén viselte az adószedői hivatalt

⁷³ „*Michael episcopus Agriensis, Iohannes prepositus, Nicolaus Ebes de Borsova, Georgius de Para [recte: Pata], Iohannes Kompul et Iohannes Lombus, canonici dicte ecclesie et ipsius episcopi consiliarii, contra dictum Nicolaum Petri odii rancore concepto, in ipsum Nicolaum videlicet vicesima quarta die mensis Novembris proxime preteriti, cum idem Nicolaus in choro dicte ecclesie cum aliis de capitulo eiusdem ecclesie missarum solemnibus interesset, manus inicerunt, dei timore postposito, in eum temere violentas, ac ipsum tunc habitu capellanorum sedis predictae existentem violenter et turpiter de predicta ecclesia extraxerunt, ipsum cum gladiis et fustibus eum acriter verberari faciendo, ad domum predicti episcopi duci fecerunt, et tandem prefatus episcopus eundem Nicolaum Petri gravibus catenis ferreis ligari et compeditari fecit [...]* Et deinde dictus episcopus plurimas illusiones eidem Nicolao factis, familiares et satellites suos ad domum ipsius Nicolai mittens de pecuniis, quas idem Nicolaus nomine dicte Camere receperat et quodam scrinio suo habebat, tria milia florenorum auri vel circiter, et de propriis ipsius Nicolai pecuniis octingentos florenorum auri, et alia etiam res et bona, que idem Nicolaus in eodem domo sua et alibi in civitate Agriensi habebat, recepit ac ipsum eis indebite spoliavit, dictumque Nicolaum unicum duobus familiaribus suis ad locum dictum Holloclu dicti Agriensis diocesis duci, ac ibidem ipsum ac dictos familiares ipsius Nicolai, quorum unus iam defunctus est, in quadam turri incarcerationi fecit, ac ipsum Nicolaum ibidem captivatum detinet indebite et iniuste.” THEINER, *Vét. mon. Slav.*, I, 323–324, 460. sz.

⁷⁴ 1374. január 26-án nyújtotta be számadását a kamarába. SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 208. – 1375. június 20-án kelt az utolsó számára kiállított nyugta a kamarai befizetéséről. CVH I/10, 1403. sz.

⁷⁵ 1373. január 26-án a következő intitulációt használta: „*clericus Camere domini nostri pape ac Sancta Sedis Apostolice nuncius executorque et commissarius ad infrascripta et generalis collector decime impositae per dominum nostrum papam in Alemannie, Ungarie, Bobemie ac Polonie partibus, necnon quaruncumque aliarum decimarum, subsidiorum, procuracionum, fructuum, censuum, reddituumque et aliorum emolumentum quorumcumque ad Cameram Apostolicam pertinentium a Sede Apostolica specialiter deputatus.*” – *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa I*, ed. FRANCISZEK PIEKOSIŃKI, Kraków 1879, 44. sz.

(1374).⁷⁶ Ő a kamarai ügyekben már korábban tapasztalatokat szerzett, ugyanis 1367 áprilisában esztergomi kanonoktársával, Jánoki Demeterrel, Péter későbbi altizedsedőjével az esztergomi érsek és a nyitrai püspök prokurátoraiként vállaltak a főpapok nevében szervícium-fizetésére kötelezettséget Avignonban.⁷⁷ A két magyarországi érseket pedig saját tartományuk területén hatalmazta fel Vodronio a segély (*decimale subsidium*) begyűjtésére.⁷⁸

Ugyancsak ő nevezte ki Kis-Lengyelország adószedőjévé Nicolaus Kórnik kánonjogi doktort, a krakkói Szűz Mária káptalan prépostját, a későbbi poznańi püspököt, Nicolaus Strossberg gnieźnoi és boroszlói kanonok pedig Nagy-Lengyelország területére kapott kollektori megbízást (1372). Velük azonos időintervallumban, a krakkói egyházmegyére vonatkozóan a pápa Flórián krakkói püspöknek (1367–1380) is hasonló felhatalmazást adott.⁷⁹ Péter kinevezése a lengyel–magyar kollektória területére alapvetően megváltoztatta a Vodronio által kinevezett lengyel adószedők helyzetét, akik ennek következtében az új adószedő alárendeltjeivé váltak, azonban ezt nem voltak hajlandók elfogadni. Jóllehet Strossberggel első lengyelországi körútja alkalmával Boroszlóban személyesen találkozott, sőt átvett tőle az Apostoli Kamara számára 40 cseh márkát, valamint vásárolt tőle egy lovat is,⁸⁰ azonban Strossberg nem ismerte el továbbra sem Péter illetékességét, s ezt követően is különböző jogcímenek szedte az adót a gnieźnoi provincia területén. Ezenkívül boroszlói kereskedők közvetítésével Brugge-n keresztül közvetlenül Avignonba juttatta el a beszedett összegeket.⁸¹ Flórián püspökkel és Kórnikkal szemben már Péter Lengyelországba érkezése előtt problémák merültek fel. Arnoldus de la Caucina halálát követően ugyanis a püspök Kórniknak adta át az elhunyt kollektor krakkói házát, aki familiárisaival leltár felvétele nélkül vette birtokba az épületet. A néhai tizedsedő szobájának falát több helyen áttörte (*dictum murum fregit et apperuit in multis locis*), s a nagy széfet (*thesaurum magnum*) elvitette, valamint az istállóból három lovat, továbbá regisztrumokat, kötelezvényeket, nyugtákat és más iratokat is magához vett. Minderről Caucina emberei értesítették Pétert, aki Krakóba érkezését követően az említett javakat, okiratokat

⁷⁶ „collector dicte decime per dominum Heliam deputatus” MVH I/1, 454. Személyére, javadalmainra lásd KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900, 56; HC I, 454; ENGEL PÁL, *Magyarország világi archontológiája 1301–1437, I–II* (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5), Budapest 1996, I, 74.

⁷⁷ CVH I/9, 70–71. sz.

⁷⁸ THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 146–147, 2929. sz.

⁷⁹ *Kodeks dyplomatyczny wielkopolski VI* (Societas Litterarum Posnaniensis Fontes Collegii Historici 18 – Codex Diplomaticus Maioris Poloniae 6), ed. ANTONIUS GĄSIOROWSKI–HENRICUS KOWALEWICZ–ANTONIUS GĄSIOROWSKI, Varsoviae–Posnaniae 1982; MPV IX/3, 43–44.

⁸⁰ ASV Instr. Misc., 2782. sz.

⁸¹ Lengyel kollektori tevékenységére lásd STANISŁAW SZCZUR, *Mikołaj Strosberg – kolektor papieski w Polsce w latach 1372–1382*, *Roczniki Historyczne* 74. (2008) 55–82. (A lengyel tanulmányok beszerzésében STANISŁAW A. SROKA, nyelvi értelmezésében pedig BĄG DÁNIEL kollégám volt a segítségemre, amelyet ehelyütt is köszönök nekik.)

visszaszerezte, s a ház berendezéséről is ekkor készült el az inventárium a *Camera Apostolica* számára.⁸² Péter e körülmények miatt 1373 júniusában a római Kúriába küldte egy megbízottját a lengyel területre vonatkozó hatáskörének megújítása érdekében.⁸³ 1374 tavaszán Kórnik kollektori kinevezést kapott a krakkói püspökség területére, amely tovább bonyolította a szituációt.⁸⁴ Ráadásul 1374 decemberében Tommaso Ammanati limasszoli címzetes püspök (1374–1380) is pápai felhatalmazást kapott a német, cseh és lengyel területekre a kollektorok, altizedsedők és egyéb adószedéssel megbízott személyek számadásainak vizsgálatára, továbbá az adók begyűjtésére.⁸⁵ 1375 januárjában XI. Gergely a gnieznoi egyháztartomány területére Nicolaus Strossberg számára adott felhatalmazást az adóhátralékok gyűjtésére, mivel a lengyel egyháziak közül sokan vonakodtak fizetni.⁸⁶ A lengyel kollektorok tehát nagyon megnehezítették Petrus Stephani munkáját, ugyanis folyamatosan akadályozták tevékenységét.⁸⁷ Ő azonban a lengyel klérus és a kollektorok nyilvánvaló ellenállása dacára vállalt feladatát igyekezett következetesen végrehajtani. Ennek érdekében levelet küldött Johannes de Leitomyslhoz, a prágai Szent Apollinaris káptalan dékánjához a prágai egyháztartomány adószedőjéhez (1375–1377), hogy a lengyel adószedők számadásait foglalja le.⁸⁸ Törekvései azonban nem hoztak számára sikert, hovatovább a lengyel adóbehajtók ellenszegülése miatt 1375 tavaszán fel kellett hagynia az egyházi központok felkeresésével.⁸⁹ Péter avignoni tartózkodása idején sem került az ügy nyugvópontra. 1376 januárjában kapott pápai megbízása értelmében – a liegnitzi dékán és főesperes társaságában – meg kellett vizsgálnia a krakkói és a poznańi püspökök, valamint Nicolaus Strossberg Boroszló városába és további helyekre delegált adószedők számadásait (*eorum computa et rationes examinandi*), s fel kellett szólítania őket a beszedett adó kamarába történő befizetésére (*ad solvendum Camere Apostolice compellendi*), továbbá a kamarás elé kellett idézni őket. A pápai bullából kiderül, hogy az említettek nem pusztán a tizedeket, hanem valamennyi pápai adót beszedték, azonban sem a befizetésekről kiállított nyugtákat sem pedig számadásaikat nem mutatták be.⁹⁰ Semmi nyoma, hogy e megbízást végül teljesítette-e Péter, mindazonáltal az ügy hamarosan megoldó-

⁸² MPV II, 278. sz.

⁸³ „*mihi unum nuncium ad Curiam Romanam pro reformatione quarundam litterarum, super potestate michi concessa in Polonia*” MVH I/1, 461.

⁸⁴ MPV IX/3, XXXVIII.

⁸⁵ MVB IV, 924–925., 966. sz.

⁸⁶ THEINER, *Vét. mon. Pol.*, I, 710–712, 959–962. sz.

⁸⁷ Erre lásd MPV IX/3, XXXVII–XXXI; SZCZUR, *Beneficja kolektorów*, 122–149.

⁸⁸ MVB IV, 930b, 957, 1043–1044, 1157. sz. – „*Item mihi ad Poloniam et ad Pragam duas commissiones, directas domino collectori Pragensi super computis reddendis per dominos episcopum Cracoviensem, Nicolaum Cornik et Nicolaum Strosberg*” MVH I/1, 462–463.

⁸⁹ „*quia alias non poteram propter impedimentum aliorum collectorum*”; „*quia propter alium collectorem ibi constitutum non poteram multum proficere, obmisi visitare ecclesias cathedrales*” MVH I/1, 462–463; MPV IX/3, 50–51.

⁹⁰ ASV Reg. Vat., vol. 279, fol. 2v–3r; regesztája: *Bull. Pol.*, 2309. sz.

dott. 1377 novemberében ugyanis a többször említett Strossberg kapott kollektori kinevezést a Lengyel Királyság területére, s ezzel tulajdonképpen megszűnt a lengyel–magyar közös kollektori kerület.⁹¹ Petrus Stephani utolsó lengyelországi említése 1377 augusztusából ismert, amikor a gnieźnói érsek és Strossberg közötti vitában hozott ítéletet pápai delegált bírónaként.⁹²

3. ITINERARIUM

Péter 1372 őszén az avignoni pápai udvarba utazott, ahol személyesen vette át a kinevező bulláját, s – noha erről forrásaink hallgatnak – letette a kollektori esküt. Ez utóbbi aktus révén vált az adószedő az Apostoli Kamara hivatali apparátusának tagjává. Jóllehet minderre ügyvéd által is lehetősége nyílt volna, személyes jelenlétét alátámasztja egy november 9-én kelt obligációs bejegyzés. Ekkor László veszprémi püspök nevében vállalták a szervíciium befizetését az Apostoli Kamarában tartózkodó magyar klerikusok, köztük *Petrus Stephani collector apostolicus*.⁹³ Az eskü során egy bizonyos illetéket is be kellett fizetnie *iocalia* címén a kollektornak, amely a 15. század első felében hat forintot tett ki. A kinevezés a pápa tetszése tartamára (*usque ad nostrum et sedis apostolice beneplacitum*) szólt, azonban bármikor letehetőek (*revocatio*) voltak az adószedők. Természetesen az újonnan választott pápa hivatalba lépését követően megszáporodtak a kinevezések, valamint az elődei által hivatalba helyezett adószedők megerősítései, hiszen ez az aktus biztosította a jogfolytonosságot. Az általános szabályozáson túl egyéb feladatokkal is megbízhatták az adószedőket, amelyekről újabb bullákat állítottak ki számukra, amint az alábbiakban Péter esetében is látni fogjuk. Természetesen a működési területek uralkodóihoz, főpapjaihoz címzett ajánlóleveleket is kiállítottak a Kúriában Péter részére, amint említettem, továbbá a biztonságos utazást szavatoló útlevelekre (*litterae passus*), védlevelekre (*salvus conductus*) is szüksége volt az utazás megkezdése előtt.

Péter itineráriuma elsősorban a számadása részét alkotó, hivatalviselése idején keletkező kiadásait tartalmazó jegyzék alapján állítható össze, amelyet néhány további forrás is kiegészít. Mindazonáltal a források jellegéből következően tartózkodási helyei közül csak néhányat tudunk pontosan adatolni. 1372. november 30-a táján indult el Avignonból öt lóval és nyolcszemélyes kísérettel hivatali állomáshelye felé, s mintegy másfél hónapos utazást követően 1373. január 12-én érkezett Magyarországra.⁹⁴ Első feladatai közé tartozott a pápai ajánlólevelek átadása, így – noha forrásaink nem tudósítanak erről – bizonyosan felkereste az uralkodót

⁹¹ MVPL I, 746, 1010–1011. sz.; SZCZUR, *Mikołaj Strossberg*, i.m.

⁹² *Kodeks dyplomatyczny* I, 44. sz.

⁹³ CVH I/9, 77. sz.

⁹⁴ MVH I/1, 460.

visegrádi rezidenciáján, valamint az esztergomi érseket is meglátogatta. Magyarországi tartózkodási helyei közül Egert említhetjük elsőként, ahol kanonoki stallummal rendelkezett, s emellett a szabolcsi archidiaconatusi hivatal élén állt. Az egri prebendájához tartozó lakást vagy házat időről időre felkereste, amint a hiteleshelyi oklevelek tanúnévsora sejteti. Emellett azonban a királyi székhely közelében, a *medium regni* területén is rendelkezett szállással, amely az országba érkező szentszéki diplomatákkal, futárokkal, kereskedőkkel, a magyar egyházi vezetőkkel és a királyi udvarral történő kapcsolattartás szempontjából bírt nagy relevanciával. Mindez egybecseng a *Camera Apostolica* azon elvárásával, amely szerint a kollektoroknak olyan helyen kellett lehetőség szerint tartózkodniuk, ahol a beszedett pénzt biztonságosan el tudták helyezni, valamint voltak olyan kereskedők, akik a pénzt tovább tudták szállítani a bankházak faktoraihoz, illetőleg a Kamarába.⁹⁵ Állandó magyarországi rezidenciáját Péter minden bizonnyal a felhévízi stefanita rendházban rendezte be. Feltételezésemet a számadáskönyv egy 1374 márciusára vonatkozó bejegyzésére alapozom, amely arról tudósít, hogy miután befejezte országos tizedszedő körútját, Felhévízre tért vissza a kardinális úr házához.⁹⁶ Az információ patrónusa, Vilmos bíboros ingatlanára vonatkozik, akinek magyarországi javadalmait, így az említett felhévízi házat is a főpap megbízásából Péter kezelte.⁹⁷ Vilmos bíboros esztergomi javadalom birtokosa is volt, így az ahhoz tartozó lakást is igénybe vehette. 1373 nyarán pedig esztergomi kanonoki javadalomra és egy oltárigazgatóságra kapott pápai adományt Péter, ebből következően az érseki székhelyen hamarosan saját szállással is rendelkezett. A következő évtől pedig a dömösi kollegiális egyház préposti méltóságát viselte, amely javadalom a királyi rezidencia és az érseki székhely közötti útvonalon biztosított számára szálláslehetőséget. 1373 első hónapjaiban vélhetőleg döntően Felhévízen tartózkodott, ahonnan gyorsan eljuthatott a visegrádi királyi udvarba is.

Mindazonáltal, amint láthattuk, továbbra is tétlenségre volt ítélve Magyarországon, ezért kora tavasszal Lengyelország felé vette az irányt: március 19-én indult négylovas kocsin, nyolc lovas kíséretében.⁹⁸ Lengyelországi tartózkodása során rezidenciáját Krakóban tartotta, ahova egy famulusát már februárban azzal a feladattal küldte előre, hogy gondoskodjon élelemről (*pro faciendo michi provisiones in victualibus*), a házat pedig rendezze be ágyakkal és egyéb szükséges dolgokkal (*ordinando domum cum lectis et aliis necessariis*).⁹⁹ Krakóban tehát egy *domus* már hivatalviselése kezdetén rendelkezésére állt, amelyet csak meg-

⁹⁵ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 50.

⁹⁶ „Unde redii ad Calidas Aquas ad domum domini Cardinalis die XII. Martii anni LXXIIII.” MVH I/1, 461; MPV IX/3, 50.

⁹⁷ „eo tempore, quo ipse a[d]ministrato[r] magistratus cruciferorum ecclesie sancte Trinitatis de Calidis Aquis per domino Guillelmo cardinali bone memorie extitisset” MNL-OL DF 238 403. (Erre az oklevélre C. TÓTH NORBERT hívta fel a figyelmem, amelyet e helyütt is köszönök.)

⁹⁸ MVH I/1, 460; MPV IX/3, 49.

⁹⁹ Uo.

felelő felszereléssel kellett ellátni. Kérdés persze, hogy mi módon kerülhetett a lengyel királyi székhelyen egy lakóingatlan birtokába? Ennek megválaszolásában hivatali elődje, Arnoldus de la Caucina javairól a kamara számára összeállított inventárium lehet segítségünkre, amely az illető elhunyt és Péter lengyelországi működésének kezdete közötti intervallumra vonatkozó adatokat tartalmaz.¹⁰⁰ A hagyatéki leltár tanúsága szerint Caucina egy jól felszerelt, többszobás, istállóval ellátott házzal rendelkezett a lengyel városban. A házról és a hátrahagyott ingóságokról a kamara hivatalos értesítése mellett az újonnan kinevezett kollektort is informálták, amelyre utaltak a közjegyzői okiratban.¹⁰¹ Mivel a kollektorok az Apostoli Kamara hivatalnokai voltak, mind egyházi javadalmaikra, mind pedig ingatlan és ingó vagyonukra jogot formált a pápai Kúria. Mindezek alapján pedig joggal feltételezhető, hogy Caucina krakkói házát vette használatba hivatali utóda, Petrus Stephani. Mivel a szóban forgó lakóingatlan 1371 október végétől több mint egy évig üresen állt, szükséges volt a ház megfelelő előkészítése a kollektor és kísérete számára. Péter lengyelországi tevékenységének kezdetéről több különböző adat áll rendelkezésünkre. Számadáskönyve tanúsága szerint 1373. március 8-án,¹⁰² míg az említett hagyatéki leltár adata alapján április táján látott munkához.¹⁰³ Ez utóbbi meglátást erősíti meg a kiadási tételek között szereplő, fentebb említett információ, miszerint március 19-én kelt útra Magyarországról. Ezek alapján nagy valószínűséggel március végén, azaz több mint egy évvel első kinevezését követően kezdhette meg az adószedést. Egészen augusztus elejéig időzött a lengyel egyháztartomány területén, s Krakkó mellett biztosan megfordult Boroszlóban, amint egy a városban kiállított nyugtája is igazolja.¹⁰⁴ Szilézia fővárosában a tizedszedés mellett Vilmos bíboros ügyvivőjeként annak kanonoki javadalmával és főesperesi hivatalával kapcsolatos teendőket is ellátta.¹⁰⁵ Ott tartózkodása idején nyilvánvalóan a kardinális javadalmaihoz tartozó szállást vette igénybe. Az is valószínűsíthető, bár adatokkal nem tudom alátámasztani, hogy négy hónapos lengyelországi és sziléziai működése idején további egyházi központokat is felkeresett; ezt a tekintélyesnek mondható, 248,5 forintra rúgó kiadásai is megerősítik.¹⁰⁶

¹⁰⁰ „*Informatio bonorum condam domini Arnaldi de Caussina in Ungaria et Polonia collectoris pro camera*” MPV II, 466–481, 278. sz.

¹⁰¹ „*Petrus Stephani est plenius informatus*”; „*fuit idem Petrus Stephani plenius informatus*” MPV II, 473.

¹⁰² „*Anno Domini millesimo CCCLXXIII die VIII mensis Marcii, quo idem Petrus officium collectoris in ipsis partibus exercere incipit*” MPV IX/3, 1.

¹⁰³ „*usque ad annum LXXIII de mense Aprilis, quo Petrus Stephani officium collectorie in Polonia incepit exercere*” MPV II, 466.

¹⁰⁴ 1373. július 4.: ASV Instr. Misc., 2782. sz.

¹⁰⁵ GERHARD SCHINDLER, *Das Breslauer Domkapitel von 1341–1417. Untersuchungen über die Verfassungsgeschichte und persönliche Zusammensetzung*, Breslau 1938, 354.

¹⁰⁶ MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49.

Miután a nyárutón visszatért Magyarországra, hónapokig várakoznia kellett, míg végül az uralkodó hozzájárult az adószedéshez országa területén. Ezen időszak alatt több alkalommal felkereste a visegrádi királyi udvart. Azt követően, hogy ismét utasítást kapott a Kúriából a tizedek beszédésére, először októberben utazott oda azzal a céllal, hogy az uralkodót és a kincstartót, Surdis János váci püspököt rábírja a dézsmaszedés tilalmának feloldására (*ut buiusmodi impedimenta admove-ventur*). Ekkor összesen hét napot töltött a királyi székhelyen.¹⁰⁷ November elején három napot töltött Visegrádon, ezúttal Agapitus pápai követtel folytatott megbeszéléseket. November 14-én, miután a szentszéki diplomata eredményes tárgyalásait követően Lajos király engedélyezte az adószedést, a kollektor ismét felkereste a királyi udvart, hogy a koncesszióról oklevelet állíttasson ki; ekkor öt napot időzött a Dunakanyarban lévő településen.¹⁰⁸ Közben november végén javadalmának és főesperesi hivatalának ügyei Egerbe szőlítetták.¹⁰⁹ A magyarországi tizedek beszédéséhez végül 1373. december 7-ét követően láthatott hozzá. Ekkor késlekedés nélkül megkezdte adószedő körútját, amely során végiglátogatta a székes-, valamint a kollegiális egyházakat.¹¹⁰ A 93 napos utazást követően, 1374. március 12-én tért vissza a felhévízi házba.

Nem sokáig tétlenkedett, ugyanis március 22-én Eger érintésével ismét Lengyelországba indult.¹¹¹ Ezúttal 123 napot töltött a kollektori kerület északi részén, ahol szisztematikusan végigjárta azokat a székesegyházakat, amelyeket egy évvel korábban a területen vele párhuzamosan működő kollektorok által támasztott akadályok miatt nem volt alkalma felkeresni.¹¹²

Amikor július végén visszatért a Kárpát-medencébe, jelentős problémával kellett szembesülnie, ugyanis bíboros patrónusa halálát követően annak javadalmaihoz tartozó házakból kiűzték, saját javaitól megfosztották, s így – amint keserűen panaszolta – egészen november 1-jéig csak fogadókban tudta fejét nyugovóra hajtani.¹¹³ Augusztus 21-én kelt XI. Gergely bullája, amelyben meghagyta Péternek, hogy a kamara számára beszédendő adók hátralékát (*arregaria seu*

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ „Item XIII. die Novembris dicti anni, postquam dictus dominus rex concesserat dicto domino Agapito expeditionem solutionis dictarum decimarum, et super hoc daret litteras suas, ivi iterato ad Vicegrad (!), pro habendo litteras expeditionis” Uo.

¹⁰⁹ A káptalan hiteleshelyi okleveleinek tanúsorában 1373. november 22. és december 8. között szerepel. MNL-OL DL 104 936, 6159, 5988.

¹¹⁰ „arripui iter meum pro circuendo ecclesias catedrales et collegiatis regni Ungarie” MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49.

¹¹¹ 1374. március 29-én mutatható ki Egerben: MNL-OL DL 6193–94; MVH I/1, 462; MPV IX/3, 50.

¹¹² Uo.

¹¹³ „Item a dicto festi sancti Jacobi, quia dominus meus Cardinalis erat mortuus, et fueram expulsus de domibus suorum beneficiarum et bonis meis spoliatus, et non habebam, ubi inclinare caput, nisi in hospitibus communnibus” Uo.

remanencias) gyűjtse össze.¹¹⁴ Szeptember elején pedig a pápa mandátumot intézett az esztergomi és a kalocsai érsekhez, valamint a pécsi püspökhöz, hogy a magyar prelátusok 20 napon belül az országban tevékenykedő adószedőknek, köztük Péternek fizessék be a dézsma rájuk eső részét.¹¹⁵ 1374. november 3-án indult ismét tizedszedő körútra, s a magyar egyházi központok látogatását a következő év húsvétja táján (április 22.) fejezte be.¹¹⁶

1375. április végén Lengyelországba sietett, azonban a vele párhuzamosan működő adószedők akadályozták munkavégzését, így fel kellett hagynia a székesegyházak vizitálásával. Ez idő alatt döntően Krakkóban időzött, ahol sort tudott keríteni a ház tetőszerkezetének és istállójának javíttatására, s egyéb szükséges reparációs munkálatokra is.¹¹⁷ A július 25. és szeptember 8. közötti időszak ismét várákozással telt, ugyanis egy kereskedőtársasághoz csatlakozva kívánt a pápai Kúriába indulni, számadásait benyújtandó. Praktikus volt egy az utat jól ismerő, egyszerűsrimind a biztonságot is garantáló kompániához társulni, s a krakkói merkátorok megbízható partnernek számítottak, hiszen – amint a következőkben látni fogjuk – a lengyel–magyar kollektori kerületben összegyűjtött pénz jelentős részét ők szállították a Kúria bankáraihoz Bruggébe. A hosszú utazás szeptember 9-én vette kezdetét, s Péter végül október 15-én érkezett meg Avignonba.¹¹⁸

Hosszabb időt töltött ekkor a Rhône-parti városban, hiszen a *Camera Apostolica* klerikusai az általa benyújtott számadást tüzetesen átvizsgálták. Ezen időszak alatt alkalmá nyílt saját egyházi pályafutásának alakítására is: folyamodványt nyújtott be egy boroszlói kanonoki javadalomért, valamint az abaújházi főesperességért, amelyekre természetesen pápai adományt kapott.¹¹⁹ Munkájával valószínűleg meg lehettek elégedve, legalábbis erre utal, hogy 1375 decemberében, majd a következő év elején újabb kollektori megbízást kapott.¹²⁰

Sajnos ezt követően mindössze néhány adattal rendelkezünk tevékenységére vonatkozóan, így az sem ismert, hogy második megbízatása pontosan meddig tartott. 1376 szeptemberében 200 aranydukát befizetéséről állítottak ki nyugtát számára a Kamarában.¹²¹ 1378. április 8-án tűnt fel utolsó alkalommal kollektori minőségben, amikor a veszprémi püspök számára Budán állított ki egy bizonylatot.¹²²

¹¹⁴ THEINER, *Vet. mon. Pol.*, I, 708–709, 956. sz.

¹¹⁵ THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 294–295, 415. sz.

¹¹⁶ MVH I/1, 462; MPV IX/3, 51.

¹¹⁷ Uo.

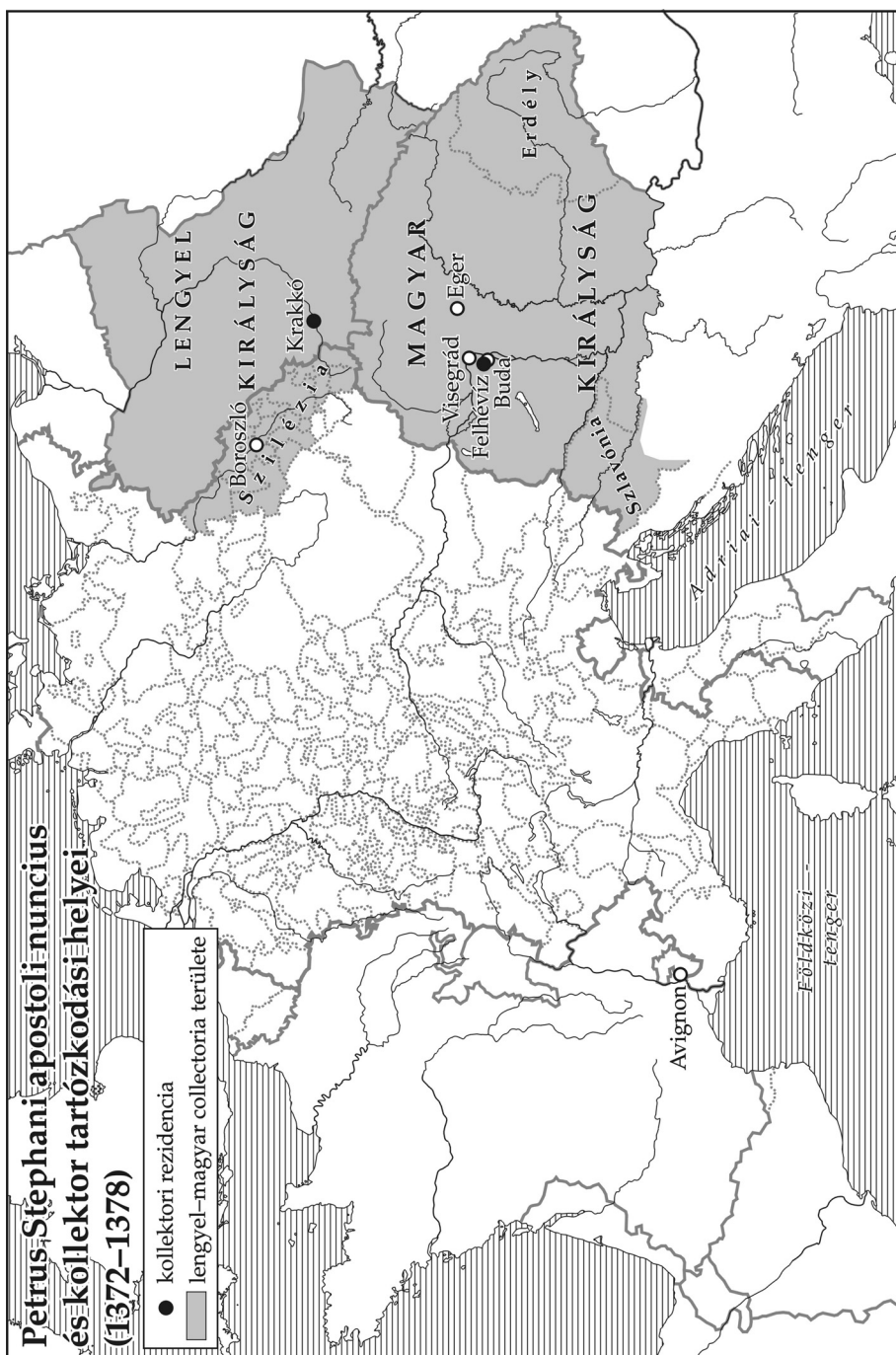
¹¹⁸ MVH I/1, 463; MPV IX/3, 52.

¹¹⁹ 1375. október 25.: MVB IV, 1048. sz.; 1376. február 7., kiadva THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 157–158, 313. sz.

¹²⁰ 1375. december 8.: MVB IV, 1093. sz.; 1376. január 27.: ASV Reg. Vat., vol. 279, fol. 2v–4r; reg.: *Bull. Pol.*, 2309–2310. sz.; MVB IV, 1102. sz. – 1376. február 1., lásd ASV Registra Avenionensia, vol. 173, fol. 79r.

¹²¹ CVH I/9, 480. sz.

¹²² MREV, IV, 357–358, 320. sz.

4. CENTRUM ÉS PERIFÉRIA: A KOMMUNIKÁCIÓ CSATORNÁI

Az újonnan kinevezett adószedők munkája magától értetődő módon bizonyos előkészületeket igényelt. Ismereteket kellett szerezniük leendő feladataik egyes részleteiről, amelyek legfontosabb elemeit természetesen az adóalapokra vonatkozó adatok jelentették. Péter 1372 késő őszén tartózkodott az avignoni pápai udvarban, s ekkor nyílt alkalma az alapos informálódásra. A tájékozódás az Apostoli Kamarában vette kezdetét, ahol a területen működő előző kollektor számadásait, a taxakönyvek adatait, az üresedésben lévő, valamint a pápa adományozási körébe tartozó javadalmakra vonatkozó információkat vették tanulmányozás alá. Ezek közé tartozott a 12. század végétől vezetett *Liber censuum*-sorozat, amely kötetekben egyháztartományok szerint lajstromozták az adóköteles egyházmegyét, apátságokat.¹²³ A 14. századtól kezdődően szintén rendelkezésre álltak az egyes püspökségek, továbbá a szerviciumköteles apátságok éves jövedelmére vonatkozó taxa-könyvek.¹²⁴ E díjjegyzékek használatát egyértelműen alátámasztják a számadáskönyvben dokumentált feljegyzések is.¹²⁵

A *beneficium*okra vonatkozó, az adóztatás szempontjából legfontosabb adatokról maguk a kinevezett adószedők vagy a kamara munkatársai készítettek másolatokat.¹²⁶ E javadalomlisták az *in partibus* végzendő munka elengedhetetlen kellékei voltak.¹²⁷ Az úgynevezett *beneficium*- vagy kamarai regiszterek tartalmazták azon, a pápa által adományozott javadalmak jegyzékét, amelyek *annata*-kötelesek voltak. E jegyzékeket jutatták el az egyes kollektorokhoz, s ezek másolatai alapján ellenőrizték a kamarában az adószedők elszámolását. E listákon a benyújtott folyamodványok kivonatai találhatóak a szupplikációs kötetekben rögzített sorrendben. Mindebből pedig az a következtetés vonható le, hogy a kérvényeket nem pusztán a jogbiztosítás miatt lajstromozták, hanem ennek egyértelműen gazdasági okai is voltak. Ez könnyen belátható, ugyanis egy-egy pápai provízió a *Camera Apostolica annata* igényét is megalapozta. A *beneficia collata* és *beneficia vacantia* listákat a szupplikációs regisztrumokból földrajzi csoportosításban jegyezték ki, s az így készült lajstromokat elküldték a megfelelő kollektori körzetekben tevékenykedő hivatalnokokhoz. E listák eredetije az esetek túlnyomó részében nem maradt fent, legalábbis nem került elő az *in partibus* levéltárakból, azonban egykori létükről a

¹²³ WILLIAM EDWARD LUNT, *Papal Revenues in the Middle Ages I–II*, New York 1934, I, 10.

¹²⁴ EMIL GÖLLER, *Der Liber Taxarum der päpstlichen Kammer*, Rom 1905, 18. – A magyar vonatkozású adatokat lásd CVH I/10, 1414. sz.

¹²⁵ Például „*solvit [...] secundum taxam*” MPV IX/3, 67.

¹²⁶ 1332-es kollektori kinevezését követően Raimundus de Bonofato maga másolta le Avignonban a jegyzéket: „*In provincia Strigoniensi et Colocensi sunt vacantia beneficia (!), que secuntur, que in Curia vacabant, antequam in Ungariam venerimus, et ita scribo, sicut erat in libro.*” MVH I/1, 408.

¹²⁷ Például „*Die V Maii [1372] sunt tradita beneficia regnorum Polonie, Ungarie, Dacie, Svessie et Norwege de anno primo domini Gregorii domino Helie de Vodronio nuntio in certis partibus Alamannie noviter deputato.*” – ASV Cam. Ap., Collect., vol. 358, fol. 180r.

számadásokban rögzített bejegyzések tudósítanak. A kollektor a hozzá küldött lajstromról másolatokat készíttetett az alkollektorok számára, melyekről ugyancsak a számadáskönyvek adatai tájékoztatnak.¹²⁸ A 14. század derekán (1347–1352) összeállított, és a kollektorok számára eljuttatott javadalomlistákat vizsgálva megállapítható, hogy a leggyakrabban a francia területekre vonatkozóan küldték ki ezeket. Ennek hátterében egyrészt az áll, hogy e régió az avignoni centrumból földrajzilag könnyen megközelíthető volt, másrészt pedig a pápai Kúria alkalmazottainak 70%-a e területről származott. Mindennek következtében pedig folyamatosan rendelkezésre álltak olyan megbízható klerikusok, akik saját utazási céljukkal párhuzamosan kézbesíteni tudták a kollektorok számára az aktuális lajstromokat.¹²⁹ Alkalmanként nem volt zökkenőmentes a javadalomlisták célba juttatása. 1353 kora őszén Friedrich von Habelschwerdt, prágai egyházmegyes klerikusnak három kollektor számára kellett volna beneficium-jegyzéket kézbesítenie, jelesül a kölni, a prágai és a lengyel–magyar adószedőnek, azonban mivel ezek nem készültek el, mégsem került rá sor (*quia non erat notus*). Végül négy és fél hónap múlva érkeztek meg az *instrumentumok* a prágai és a lengyel–magyar adóbehajtóhoz, amelyeket az utóbbi adószedő, Arnoldus de la Caucina testvére, Raymundus juttatott célba.¹³⁰

István fia Péter számára a kamarás és a kincstartó nyújtották át az V. Orbán (1362–1370) pápasága, valamint XI. Gergely pontifikátusa első két évében üresedésben lévő javadalmak listáját 1372 végén,¹³¹ amely egyúttal a későbbi számadása alapját képezte. Péter e javadalomlista birtokában érkezett kollektori körzetébe, azonban e jegyzéket működése során több alkalommal is kiegészítették. Az újabb javadalom-listákat s az adóztatással kapcsolatos további instrukciókat követek, futárok révén juttatták el hozzá.

Hivatali elődje, Arnoldus de la Caucina aktuális számadása még Péter avignoni tartózkodása alatt nem készült el.¹³² Az adószedő elhunytát követően javairól felvett inventárium tanúsága szerint krakkói házában, egy belső szobában két, saját pecsétjével ellátott és lezárt szekrényben találták meg a kollektori működése során készített regisztrumokat, fizetésre vonatkozó kötelezvényeket és nyugtákat, vala-

¹²⁸ HERMANN DIENER–CHRISTIANE SCHUCHARD, *Über den Zusammenhang von Supplikenregistern, Thesaurarie und Kollektoren zur Zeit Clemens' VI (1342–1352)*, QFIAB 70 (1990) 234–327, 240–245, 249–253.

¹²⁹ CHRISTIANE SCHUCHARD, *Oculus Camere. Die Apostolische Kammer und ihre Kollektoren im 14. Jahrhundert. Wege, Medien und Hemmnisse der Kommunikation, Zentrum und Netzwerk. Kirchliche Kommunikationen und Raumstrukturen im Mittelalter* (Scrinium Friburgense 22; hg. v. Gisela Drossbach–Hasn-Joachim Schmidt), Berlin 2008, 106–107.

¹³⁰ Uo., 109.

¹³¹ „Sequuntur beneficia vacantia de tempore domini Urbani pape quinti et etiam beneficia de primo et secundo annis domini Gregorii pape IX tradita Petro Stephani in regnis Ungarie et Polonie collectori per dominos camerarium et thesaurarium domini nostri pape anno Domini MCCCLXXII circa finem dicti anni, prout sequitur.” MVH I/1, 464; MPV IX/3, 53.

¹³² 1371. március 10-én kelt kinevezési bullája előírása szerint kétévente kellett elszámolást benyújtania, ám még ugyanazon év októberében meghalt. – MPV II, 149–150, 238. sz.

mint a hozzá intézett pápai bullákat.¹³³ E dokumentációt természetesen csak Lengyelországba érkezését követően volt módja áttekinteni.

Az Apostoli Kamara és az intézmény részegyházakban működő ágensei közötti folyamatos kapcsolattartás jelentette az eredményes munka egyik zálogát. A kommunikáció legfontosabb eszköze természetesen a levelezés volt, hiszen az adószedők tevékenységére vonatkozó valamennyi instrukciót írott formában jutatták el a kollektorokhoz. E levelek másolatai, valamint a kapcsolattartás egyéb részleteire vonatkozó adatok (*registra litterarum camerariorum*) nem alkottak ugyan önálló regiszter-sorozatot, azonban a 14. század közepétől a különböző másolati könyvekben rögzítésre kerültek.¹³⁴ Ezen utasítások közé tartoztak például azok az értesítések, amelyek a Kúriával szerződésben álló bankokkal kapcsolatos aktuális információkra vonatkoztak, hiszen az összegyűjtött pénz mielőbbi célba juttatása a kamara érdekét szolgálta. 1369 májusában például összesen 34 kollektorhoz, köztük a Kelet-Közép-Európában tevékenykedő Arnoldus de la Caucinához is elküldték azt a mandátumot, amely szerint a beszedett adót az Alberti Antichi társaságon keresztül jutassák el a kamarába.¹³⁵ Péter 1373 augusztusában kapott hasonló instrukciót, kiegészítve az Alberti bank faktorainak felsorolásával.¹³⁶

Természetesen a kinevezést követő feladatokat kiegészítő újabb megbízásokat tartalmazó bullákat is megbízottak révén jutatták el időről időre az adószedőkhöz. Magától értetődően a kommunikációnak fordított úton is működnie kellett, hiszen munkája során a kollektornak is több esetben szüksége lehetett egy-egy konkrét kérdésben a kamara állásfoglalására, a korábbi felhatalmazások kiegészítésére. Mindezt a következő példák szemléltetik. 1373 júniusában Péter követet küldött a pápai udvarba, annak érdekében, hogy hivatali elődje javainak átvételét követően nyugtát állíthasson ki.¹³⁷ Néhány hónappal később, ugyanazon év októberében két apostoli mandátumot is küldtek Péterhez, amelyek közül az egyikben a *Camera Apostolica*-ban őrzött regisztrumok adatai alapján pontosan rögzítették a magyar és a lengyel egyházban beszedendő census összegét.¹³⁸ A következő év tavaszán ismét egyik emberét küldte a kamarába a lengyel ügyek felőli informálódás céljából, valamint a nyugtaadásra vonatkozó engedélyek beszerzéséért. Ezen kívül hat banki ügyletre vonatkozó okiratot küldött vele a kincstartónak.¹³⁹ A centrum és a perifé-

¹³³ „Item multi et diversi libri regestrorum rationum, instrumenta obligationum, quictionum ac cambia et bulle multe et alie carte sine omni prescriptione, sed prout ibi reperta et inventa sunt, ita omnia ad duo scrinia bona et sigillum quondam domini Arnaldi inclusa, clasusa, serata et sigillata sunt.” MPV II, 469–470.

¹³⁴ WILLIMAN, *Letters of Etienne Cambarou*, 198–199. – A *Cam. Ap., Collect.*, több kötete (például vol. 350, 353, 456) tartalmaz ilyen jellegű adatsorokat, a későbbiekben pedig a 14. század végétől induló *Diversa Cameralia* széria köteteiben rögzítették a kamarai levelezés dokumentációját.

¹³⁵ ASV Cam. Ap., *Collect.*, vol. 353, fol. 227v–229r.

¹³⁶ THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 287–288, 404. sz.

¹³⁷ MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49.

¹³⁸ „in registris seu libris Romane ecclesie ac predecessorum nostrorum Romanorum pontificem plenius continentur” – THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 289, 407. sz.

¹³⁹ MVH I/1, 462; MPV IX/3, 50.

ria közti kommunikációban különböző rangú személyek vettek részt. 1357 és 1361 között a lengyel–magyar kollektort három ízben egy, a pápai udvarban szolgáló *serviens armorum*, egy alkalommal pedig egy *cursor* kereste fel. 1372-ben pedig egy Németországba induló kollektor vitte magával a lengyel–magyar és a skandináv javadalomlistákat.¹⁴⁰ 1373 tavaszán ismét egy kurzornak adták át a lengyel–magyar *beneficium*-jegyzéket, amelyet István fia Péterhez kellett eljuttatnia.¹⁴¹ Ugyanazon év novemberében pedig az országba érkező Agapitus pápai legátus kézbesített számára újabb pápai bullákat.¹⁴² A pápai udvarral történő kapcsolattartás mellett az adószedő kerület első munkaszervezése is megkívánta a folyamatos híráramlást. Péter az egyes egyházi központokban tevékenykedő helyetteseivel, a helyi egyháziakkal, s a szomszédos kollektóriumok vezetőivel is általában hírvivők útján érintkezett. A nunciusok egyrészt az utasításokat tartalmazó okleveleket kézbesítették, másrészt pedig szóbeli üzeneteket is közvetítettek, így információhordozóként maguk is a kommunikációs folyamat aktív médiumaivá váltak.

A kollektoroknak rendkívül fontos szerepük volt a Kúria és a részegyházak közti információáramlásban. Az adott régió egyházi és politikai eseményeiről első kézből értesültek, s az új híreket azonnal a pápai udvarba továbbították. A 14. században kiépített adószedői hálózat tehát nem pusztán gazdasági, hanem információközvetítői szempontból is kiemelkedő szerepet játszott a pápaság avignoni időszakában. Méltán tekinthették a kollektorokat tehát a *kamara szemének* (*oculus Camere*), amint erre a korabeli források is utaltak.¹⁴³

5. SZEMÉLYZET

Az elmondottakból következően a kollektori hivatal stabil működéséhez szükség volt az adószedői körzetekben egyfajta infrastruktúra kiépítésére. Amint fentebb láthattuk, Péter Krakóban és Felhévízen rendezte be állandó rezidenciáját. A kollektori iroda azonban korántsem volt állandó helyhez kötött, hiszen az adószedő folyamatosan utazott kerületében. Az adószedés adminisztrálásához, oklevelek, levelek elkészítéséhez, a pénz deponálásához, szállításához szükséges tárgyi feltételeket a kollektornak kellett biztosítania. Az írásbeli feladatok elvégzéséhez gondoskodnia kellett papírról, pergamenről, tintáról és írószerszámokról, valamint a pecsételéshoz viaszról és a typarium elkészíttetéséről. A különböző alapanyagokról, eszközökről a számadásokból tájékozódhatunk, ugyanis általában a kiadási tételek között tüntették fel az adószedők e tárgyakat. Péter esetében azonban korábbi ana-

¹⁴⁰ SCHUCHARD, *Oculus Camere*, 112; CVH I/10, 1399. sz.

¹⁴¹ „Die X Maii sunt tradita beneficia de toto tempore Urbani et domini Gregorii domino Axuvao (?) de Bavda, que misit Petro Stephanii collectori Ungarie et Polonie.” – ASV Cam. Ap., Collect., vol. 358, fol. 187v.

¹⁴² MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49.

¹⁴³ SCHUCHARD, *Oculus Camere*.

lőgiákat kell segítségül hívnunk, ugyanis a felsoroltakra vonatkozóan sajnos nem jegyzett fel egyetlen adatot sem. Az 1332-ben a Magyar Királyságba érkező két adószedő, Raimundus de Bonofato és Jacobus Berengarii Budán szerezték be a pergament és a pecsétviaszt (*cera sigillorum*), s ugyancsak vásároltak ládát és lakatot az összegyűjtött javak őrzéséhez.¹⁴⁴ Petrus Gervasii magyarországi tevékenysége befejeztével Monacóban vásárolt papírt számadásai átírására (1342).¹⁴⁵ A pénzek tárolásához erszényekre, zsákokra is szükség lehetett, amint a Caucina javairól készített leltár mutatja. Petrus Stephani hivatali társaihoz hasonlóan saját pecséttel rendelkezett, hiszen a *sigillum* garantálta az általa kiadott iratok autenticitását. Két általa kibocsátott oklevelet ismerünk, mindkét esetben egy-egy nyugtáról van szó. Az első, 1373 nyarán Boroszlóban kelt okirat másolatban, míg az öt évvel később kiállított, Budán kelt dokumentum eredetiben maradt korunkra. Mindkét oklevél *corroboratio*s részében az általános formulának megfelelően a diploma saját pecsétjével történő megerősítésére utalt.¹⁴⁶ Mivel az utóbbi oklevélről az egykor papírszalagon függő pecsétje az idők folyamán elveszett, így annak sem alakja, sem pedig körirata nem ismert. Ugyancsak itt említtem meg a közlekedéshez szükséges lovakat, valamint az utazáshoz használt kocsit.

A kollektori iroda személyzetének, valamint Péter közvetlen famulusainak precíz rekonstruálását forrásaink nem teszik lehetővé. Számadáskönyvében maga jegyezte fel, hogy nyolcfős kísérettel indult Avignonból Magyarországra, azonban nem nevezte meg kíséretének egyetlen tagját sem.¹⁴⁷ Küldöncei közül egyedül Johannes de Lussoneto bácsi kanonok és telegdi főesperes (1374), erdélyi éneklőkanonok (1374–1378), ózdi főesperes (1374–1376) ismert név szerint.¹⁴⁸ A hírvivők, követek mellett a hivatali munka során természetesen írnokokra, jegyzőkre is szükség volt. A Péter által alkalmazott tabelliók közül mindössze Amboldus Johannis de Campino mester, gnieznói kanonokot ismerjük,¹⁴⁹ akit Péter Krakóban fogadott szolgálatába. Ő Arnoldus de la Caucina közjegyzői feladatokat is ellátó nótáriusaként tevékenykedett 16 éven át, s jelentős szerepe volt az egykori kollektor hagyatékának pontos dokumentálásában is.¹⁵⁰ Az említetteken kívül további kiszolgáló személyzetre is szükség volt, többek között lovászra, kocsisra, szakácsra, házi szolgákra. Az állandó alkalmazottakon kívül alkalmyszerűen szolgálatába fogadhatott helyismerettel rendelkező tolmácsokat, a pénztranszporthoz szállító és

¹⁴⁴ MVH I/1, 406–407.

¹⁴⁵ Uo., 436.

¹⁴⁶ „*sigillum meum proprium duxi apponendum*”: ASV Instr. Misc., 2782. sz. – „*sigillum nostrum proprium duximus apponendum*” MNL-OL DF 200 277; MREV IV, 320. sz.

¹⁴⁷ MVH I/1, 460.

¹⁴⁸ Uo., 462. Javadalmaira lásd BÉKEFI REMIG, *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*, Budapest 1910, 118; FERENCZI SÁNDOR, *A gyulafehérvári (erdélyi) főgyébázmegye történeti papi névtára*, Budapest–Kolozsvár 2009, 68; valamint HEGYI GÉZA szíves közlése.

¹⁴⁹ MPV IX/3, 46, 47, 112.

¹⁵⁰ MPV II, 278. sz.

őrszemélyzetet egyaránt.¹⁵¹ Caucina hagyatéki leltára alapján módunk nyílik a szűkebb kollektori apparátus és szolgálak névsorának összeállítására, amely volumenét tekintve utóda hivatali idejére is irányadó lehet. A mintegy 20 fős személyzet tagjai közül a következőket ismerjük: Amboldus de Campino és Petrus de Zavichost közjegyzők, Ianko és Márton jegyzők, Ianko kulcsár, Stanisław szakács, Bartko kocsis, Arnoldus Gallicus, Márk, Henzel, Tomko, Qwatek, Mátyás, Nicolaus Parvus, Wenceslaus Pacer, Prandotha famulusok, Stanisław a kollektor gyóntatója, Wencel pap, Márton klerikus.¹⁵² A nevek alapján a francia származású Amboldus és Arnoldus Gallicus kivételével túlnyomórészt helyieket találunk közöttük, amely tekintve Caucina közel három évtizedes lengyel–magyar kollektori működését kevésbé meglepő. Péter esetében is minimálisan hasonló létszámmal számolhatunk, kiegészítve azzal, hogy a magyarországi szállásain is biztosan volt állandó személyzete.

Az alkalmazottak fizetését, valamint a hivatali munkához szükséges eszközöket a kollektornak kellett biztosítania, amelyet a beszedett adóból finanszírozhatott. A számadáskönyv kiadási tételei között azonban a famulusok járandóságára, s az adminisztrációhoz szükséges kellékekre vonatkozó adatokat nem találunk. Az egyes kiadások között a legnagyobb tételeket a lengyelországi utazások és a magyar adószedő körutak alkalmával könyvelte le. Ez összesen 1397,75 forintba rúgott, amely az összköltségek 78%-át jelentette. Ezek az összegek a korszakban is kiemelkedően magasnak számíthattak, ezért két alkalommal is szükségét érezte, hogy külön utaljon a szokatlan drágaságra (*propter magnam caristiam*).¹⁵³ Talán nem járunk távol a valóságtól, ha azt feltételezzük, hogy szűk személyzetének járandóságát is ezen általános kiadásokhoz kapcsolta, ezáltal is egyszerűsítve a könyvvitelt. Mindössze a nunciusok számára kiutalt summákat könyvelte önállóan, amely a konkrét megbízások kapcsán érthető is. Péter a Kúriából történő oda- és visszaút alkalmával 221 forintot költött, amely a kiadások 12%-át tette ki. A fennmaradó 10% a krakkói ház előkészítése, javíttatása, az elpusztult lovak pótlása, a hírvivők költsége, valamint visegrádi tartózkodásai között oszlott meg. Péter *sallárium*a szintén nem szerepel a számadáskönyvben, amely vélhetőleg azzal magyarázható, hogy a pápai adószedők a 14. század folyamán a kamarai klerikusoktól és Kúria hivatalnokaitól eltérően nem minden esetben kaptak munkájukért megállapított díjazást. Az állandó összegű kollektori napidíjak rendszerét ugyanis a 15. században vezették be.¹⁵⁴ Mindennek látszólag ellentmond, hogy az 1330-as években Magyarországon működő kollektorok napidíját igen tekintélyes összegben, fejenként másfél forintban, míg az 1360-ban az országba érkező Andreas de Secullo havi járandó-

¹⁵¹ SCHUCHARD, *Päpstliche Legaten*, 274.

¹⁵² MPV II, 278. sz.

¹⁵³ MVH I/1, 461; MPV IX/3, 49–50.

¹⁵⁴ FAVIER, *Les finances pontificales*, 110–113.

ságát nyolc forintban állapították meg.¹⁵⁵ E kontraszt nézetem szerint könnyen áthidalható azzal az általános gyakorlattal, miszerint a kollektorok számára munkájuk ellentételezéseként különböző egyházi javadalmakat „utalt ki” a Szentszék. E meggyőződésemet Péter egyházi pályafutása is alátámasztja, amint erre tanulmányom záró részében részletesen kitérek.

A kollektori família fontos tagjai voltak az altizedsedők. A korábbi gyakorlattal ellentétben XI. Gergely 1370. december 31-ei előírása szerint egyházmegyéenként mindössze egy *subcollector*t nevezhettek ki az adószedők.¹⁵⁶ Arnoldus de la Caucina 1371 márciusában kelt kinevező bullája szerint a kis területű egyházmegyek esetében két diocesis tartozott egy altizedsedő illetékességi körébe. Kinevezésüket követően a kollektor előtt tették le a hűségesküt, majd pedig a nevüket tartalmazó listát az adószedők elküldték az Apostoli Kamarába.¹⁵⁷ A kollektorok valamennyi korábban a kerületben működő altizedsedőt elmozdíthatták, azonban számos példa mutatja, hogy elődeik megbízható embereit ők is szolgálatukba fogadták. Általában a helyi klérus, elsősorban a káptalanok tagjai közül kerültek ki a *subcollector*ok, hiszen ők ismerték az adott régió egyházi javadalmait, topográfiáját.¹⁵⁸ Bizalmi állás lévén, esetenként az adószedők rokonai, közeli ismerősei is feltűntek köztük. Péter esetében sajnos nem rendelkezünk az alkollektorok neveit felsoroló listával, mindazonáltal a magyar egyházmegyek számát figyelembe véve minimálisan 14 *subcollector*tal számolhatunk. Tekintve azonban hogy az egyházmegyei központok mellett öt társaskáptalan önálló altizedsedői körzetet alkotott, 19 fő képezte a magyar altizedsedői csoportot.¹⁵⁹ Közülük viszont mindössze néhány személy nevét őrizték meg forrásaink. Miklós győri lektor (1360–1382) és György székesegyházi kanonok látták el a győri egyházmegye *subcollector*i feladatait. Egyetlen említésük e hivatalban 1374-ből származik, ekkor sújtották egyházi fenyítéssel a szentmártonhegyi monostor apátját és koventjét.¹⁶⁰ Miklós olvasókanonok a számadáskönyv tanúsága szerint egyúttal püspöki helynökként is tevékenykedett,¹⁶¹ e hivatalának egyetlen ismert okleveles említése 1379-ből száрма-

¹⁵⁵ FEJÉRPATAKY, *Pápai adószedők*, 510; ARTNER EDGÁR, „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája” (CVH I/1; kiad. Szovák Kornél–Török József–Tusor Péter), Budapest–Róma 2004, 75. sz.

¹⁵⁶ MONACO, „*De officio Collectoris*”, 280–282.

¹⁵⁷ „*in singulis civitatibus et diocesibus infra tuam collectoriam consistentibus, si ample sint et diffuse, [ultra unum], si vero parve fuerint, in duabus unum dumtaxat succollectorem constitutas et etiam deputes, ac omnium et singulorum succollectorum, quos deputare et continget, nomina et cognomina nobis seu camerario nostro clare et distincte transmittere*” MPV II, 238. sz.

¹⁵⁸ FAVIER, *Les finances pontificales*, 102–103.

¹⁵⁹ Erre az alábbiakban még visszatérek.

¹⁶⁰ PRT II, 201. sz. Olvasókanonoki méltóság viselésére lásd BÉKEFI, *A káptalani iskolák*, 106; és BÉDY VINCE, *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 3), Győr 1938, 314.

¹⁶¹ A győri püspökség tizedeinél a következőt tüntette fel Péter kollektor: „*Item dominus lector, eius vicarius, tradidit michi in denariis movis IIII. florenos et II. tersias.*” MVH I/1, 455.

zik.¹⁶² 1375-ben Salamonvári János győri éneklőkanonok (1366–1394) tűnt fel a győri székes-, valamint a pozsonyi kollegiális egyház altizedszedőjeként.¹⁶³ Személyüket illetően közelebbi információval nem rendelkezünk. A zágrábi egyházmegyében a francia származású Johannes Pelvos klerikust nevezte ki helyettesévé. Az illetőt jól ismerhette, ugyanis ő is Vilmos kardinális familiárisai közé tartozott, annak egyik magyarországi ügyvivője volt. Zágrábban és Boroszlóban egyaránt kanonoki javadalommal rendelkezett, ez utóbbi stallumot elhunytá után (1375) Péter kapta pápai adományként.¹⁶⁴ Minden bizonnyal rá vonatkozik a számadáskönyv azon adata, miszerint Zágrábban halálosan megbetegedett.¹⁶⁵ Az Egerben fogságba vetett altizedszedőjéről, Buzai Péter fia Miklós pankotai főesperesről (1374–1394) említést tettem. Péter egri javadalomviselése mindenestre kellő támpontot jelenthet korábbi ismeretségükre.

Esztergomi kanonoktársát, Demeter barsi főesperest Esztergom város és az egyházmegye altizedszedőjévé nevezte ki (*per nos deputati*), aki 1378 tavaszán Péter veszprémi püspöktől a korábban viselt győri püspöksége után járó szervíciiumot vette át.¹⁶⁶ A nemes családból származó Jánoki Demeter nagyívű egyházi karriert futott be a 14. századi második felében. Esztergomi kanonokként és barsi főesperesként kezdte pályafutását (1351–1381), közben esztergomi érseki helynök (1375–1377). Ezt követően csázmái prépost és zágrábi kanonok (1385–1387), majd pedig nyitrai (1387), veszprémi (1387–1392), erdélyi (1391–1395), végül ismét veszprémi (1395–1398) püspök volt. A *Camera Apostolica*-ban sem volt ismeretlen, ugyanis több alkalommal prokurátorként szerepel neve az obligációs regiszterekben.¹⁶⁷ István fia Péter és Jánoki adatolhatóan 1372 novemberétől biztosan ismerték egymást, hovatovább együtt szerepel nevük Déméndi László veszprémi püspök szervíciiumfizetési kötelezvényén, tehát ekkor mindketten Avignonban tartózkodtak.¹⁶⁸ Talán nem túl merész ezek alapján arra következtetni, hogy Péter első hivatali ciklusa idejétől kezdve Demeter ellátta az esztergomi tizedszedéssel járó teendőket.

¹⁶² MNL-OL DL 42 116.

¹⁶³ MNL-OL DF 227 014; kántori méltóságviselésére lásd BÉKEFI, *A káptalani iskolák*, 111; Családnevére lásd BEDY, *A győri székeskáptalan*, 314.

¹⁶⁴ „in civitate et diocesi Zagrabienibus Camere predictae debitorum subcollector existens extra Romanam curiam diem clausit extremum” MVB IV, 1048. sz. Személyére lásd SCHINDLER, *Das Breslauer*, 121, 137.

¹⁶⁵ „subcollector in Zagrabia erat infirmus ad mortem” MVH I/1, 463.

¹⁶⁶ MREV IV, 320. sz.

¹⁶⁷ KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 55–56; HC I, 492, 524; ENGEL, *Magyarország világi archontológiája*, I, 70, 72, 78; C. TÓTH NORBERT, *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4), Budapest 2013, 30; CVH I/9, 70–71, 77, 88. sz.; Barsi főesperességére az utolsó adat: 1381. szeptember 21. – MNL-OL DL 42 212. (Az adatot C. TÓTH NORBERT-nek köszönöm.)

¹⁶⁸ „Et quia non habebat procuratorium sufficiens, supradictus episcopus Nitriensis et dominus de Dobitgost, decretorum doctor et Demetrius archidiaconus Borsiensis, et Petrus Stephani collector apostolicus omnes etc. obligaverunt ut supradictum est.” CVH I/9, 77. sz.

Mindezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy István fia Péter olyan helyi javadalamsokra bízta az egyes egyházmegyékben az adóbehajtást, akik közül többekhez korábbiól datálódó személyes ismeretség fűzte, következésképpen megbízható munkatársakat igyekezett kiválasztani.

6. A PÉNZ ÚTJA

Az összegyűjtött pénz célba jutattása többféle módon történhetett. Szükség esetén a kollektori körzetben is felhasználásra kerülhetett, például a pápai Kúria számára történő beszerzésekre, az ott működő szentszéki diplomaták, futárok költségeire egyaránt fordíthatták. A pápai legátusok, más, a Kúriába igyekvő egyháziak, sőt maga a kollektor is elszállíthatták az adóként beszedett javakat. Mindazonáltal a korszakban az esetek döntő többségében kereskedőtársaságok, bankházak szolgáltatásait vették igénybe a kollektorok. Péter működése idején valamennyi felsorolt lehetőség adatolható, így a következőkben tevékenységének ezen aspektusait veszem górcső alá.

A beszedett adó 85%-a bankházak közvetítése révén jutott el Avignonba, így célszerűnek látszik az áttekintést ezzel kezdeni. A *Curia Romana* és az itáliai bankok kapcsolata a 13. század második felében fűződött szorosabbra. Ennek hátterét az képezte, hogy a különböző országokból az adott területen használt valutában befolyt összegeket a bankházak váltották át a kamara számára. Ugyanakkor a bankfiák szerepe is fokozatosan felértékelődött, hiszen a különböző államokban beszedett adókat a kollektorok ezekben deponálták, majd pedig átutalással jutott a pénz célba.¹⁶⁹ E fejlődési folyamat révén a jelentősebb kereskedőtársaságok hivatalos képvisellel rendelkeztek a pápai udvarban, s az ennek nyomán használatba vett *mercatores domini pape Cameram Apostolicam sequentes, mercatores Camere, mercatores Curie Romane* titulusok a *Camera Apostolica* és a bankházak szoros összefonódását tükrözik.¹⁷⁰ Az 1360–1370-es években az Apostoli Kamara és a részegyházak közötti pénzügyi tranzakciók lebonyolításában elsősorban a toszkán kereskedőtársaságok töltöttek be kulcspozíciót. Közülük kiemelkedik a régi (*antiqui*) Alberti bank, de e mellett több más társaság, így az új Alberti, a Guardi, a Ricci, a Soderini, a Strozzi vagy a luccai Guinigi cég is fontos szerepet játszott. Azokról a területekről, ahol nem voltak bankfiókok (*succursales*), mint például Portugália vagy Magyar- és Lengyelország esetében, általában a helyi kereskedők szállították a kollektorok által beszedett pénzt a legközelebbi, a Kúriával szerződésben álló tár-

¹⁶⁹ A középkori banki tranzakciók technikai részleteire lásd MARKUS A. DENZEL, *La Pratica della Cambiatura. Europäische Zahlungsverkehr vom 14. bis zum 17. Jahrhundert* (Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 58), Stuttgart 1994.

¹⁷⁰ BAUER, *Epochen der Papstfinanz*, 459–465; SAMARAN–MOLLAT, *La fiscalité*, 151; LUNT, *Papal Revenues*, I, 51–56. MAYER BÉLA, *Pápai bankárok szerepe Magyarországon a középkor végén*, Századok 57–58 (1923–1924) 648–668.

saságok lerakatába. A magyar és a lengyel kollektori körzetből történő pénztranszport tekintetében a külső politikai tényezőket, a közlekedésföldrajzi adottságokat, valamint a fennálló kereskedelmi kapcsolatokat figyelembe véve két optimális közvetítő állomás látszott alkalmasnak: egyrészt Velence, másrészt pedig a németalföldi régió egyik kiemelkedő pénzügyi centruma, Brugge.¹⁷¹ A Kúriával kapcsolatban álló kereskedőtársaságok és bankfiókok aktuális listáját az Apostoli Kamara időről időre eljuttatta a kollektorokhoz, valamint természetesen a pénzszállítással kapcsolatos aktuális utasításokról is értesítették őket. A korszak magyar és lengyel kollektori pénzátutalásaiban a firenzei *Alberti Antichi* bankház, Donato Guidonis és Maffeo Lotto társasága, valamint Vieri di Cambi di Medici cége működött közre.¹⁷² Az utóbbi *societas* a magyar egyháziak és a kamara közötti pénzügyletek fontos közvetítője volt egészen az 1380-as évek végéig.¹⁷³

A Bruggén keresztül zajló pénztranszportban döntően krakkói és boroszlói kereskedők vettek részt, akik saját üzleti tevékenységükhöz illeszkedően, mintegy jövedelemkiegészítésként bekapcsolódtak az egyházi pénzügyletek közvetítésébe is. Krakkóból átlagosan egy hónap alatt juttatták el a kereskedők a pénzt a németalföldi kereskedelmi központba. Ott a kamarával szerződésben álló bankfiókokban, a nagy társaságok faktorainál helyezték el az összegeket, akik Avignonba továbbították a teljes summát, vagy pedig szöveteket vásároltak a pápai udvar számára Flandriában és Brabantban.¹⁷⁴ Brugge mellett a másik két centrum, Brüsszel, valamint Mechelen is opcionális közvetítőállomások lehettek, amint egy Helias de Vodroniohoz intézett pápai instrukció jelzi,¹⁷⁵ azonban Petrus Stephani kollektori működése során nem játszottak szerepet a pénzügyi tranzakciókban. Amint az alábbi táblázat adatai jelzik, az esetek több, mint 50%-ában Bruggébe szállították a lengyel kereskedők a pénzt. Péter több

¹⁷¹ RAYMOND ROOVER, *Money, Banking and Credit in Medieval Bruges. Italian Merchant-Bankers Lombards and Money Changers. A Study in the Origin of Banking* (The Medieval Academy of America 51), Cambridge 1948; RENOARD, *Les relations*, 280, 310–311, 471; DESPY, *Bruges et les collectories*, 96, 102–109.

¹⁷² MPV IX/3, 111–112.

¹⁷³ 1386. március 21.: „*per manus nobilis viri, domini Verii de Medicis militis et sociorum mercatorum de Florentia Romanam Curiam sequentium*”. – Ekkor és három évvel később Cudar János váradi püspök szervíciúmain utalta a Medici bankon keresztül a kamarába. (CVH I/9, 490, 494. sz.) – A bank 1391-ben három egységre bomlott, az egyik önálló céget a római fiók vezetője, Giovanni di Bici di Medici hozta létre. Ennek fő tevékenységi körét a váltóüzletek alkották, a kelet-közép-európai térség országaiból számos egyházi és világi ügyfelük volt. Néhány magyar prelátus kamarai befizetése is e társaság közvetítésével történt. CVH I/9, 93, 540–541, 546, 584. – A Medici-bankhálózatra lásd ROOVER, RAYMOND, *The Medici Bank. Its Organization, Management, Operations and Decline*, New York–London 1948; Uő, *The Rise and Decline of the Medici Bank, 1397–1494* (Harvard Studies in Business History 21), Cambridge, 1963.

¹⁷⁴ DESPY, *Bruges et les collectories*, 104.

¹⁷⁵ MVB IV, 599. sz.

alkalommal kapott konkrét utasítást németalföldi irányú transzportra.¹⁷⁶ Ennek hátterében – egyebek mellett – egy politikai ok is meghúzódott, ugyanis 1372-ben ismét kiújult a magyar–velencei háború, így nyilvánvalóan a biztonságosabb,¹⁷⁷ bevált útvonalat volt célszerű használni. Egy alkalommal Péter maga is erre hivatkozott: a háborúskodás miatt nem tudta Magyarországon átutalni a beszedett összegeket, ezért átadta az országban tevékenykedő Agapitus bíboros legátusnak, aki maga szállította Avignonba.¹⁷⁸ Mindazonáltal a teljes összeg mindössze 17,5%-a, összesen 3595 forint jutott Bruggén keresztül Avignonba. Ez leginkább Velence 1373-tól fokozatosan növekvő pénzközvetítő szerepével indokolható, hiszen Magyarországról sokkal gyorsabban juttathatták el a köztársaságban működő lerakatokba a befolyt adót.¹⁷⁹ Mindez abból a szempontból is praktikus megoldás volt, hogy az átutalt pénzt akár közvetlenül a Viscontiak elleni észak-itáliai háború költségeire is fordíthatták. A Velencébe irányuló pénzügyletek lebonyolításában egy Budán letelepedő firenzei üzletember, Francesco di Bernardo da Ramignano (Franciscus Bernardi) játszott kulcsszerepet. A magyarországi pályafutását szövetkereskedőként kezdő merkátor hamarosan bankügyletekkel kezdett foglalkozni. 1373 tavaszán bukkant fel első ízben neve a magyar forrásokban, amikor egy ugyancsak Budán működő padovai kereskedőtársával Észak-Itáliába történő pénzáttalással bízták meg.¹⁸⁰ 1373 decemberében, majd a következő évben több alkalommal váltotta, majd utalta át a Péter kollektor által gyűjtött pénzeket a firenzei Donato di Guido és Maffeo Lotto vezette kereskedőtársaság velencei fiókjába.¹⁸¹ Egy ízben pedig bizonyos velencei kereskedők révén juttatott el 3060 forintot Bernát bolognai püspökhöz, a *Camera Apostolica* itáliai kincstartójához. Az Adria-parti város bankfiókjai, kereskedői közvetítésével a lengyel–magyar kollektori körzetben befolyt adó közel 65%-a, mindösszesen 13 260 forint ért célba.

Három esetben közvetlenül Avignonba vittek összesen 3600 forintot. Agapitus legátus összesen 2000, a közelebből nem ismert Bertrandus Nigri 600, míg Péter kollektor személyesen 1000 forintot szállított. Az elmondottak alapján jól megragadható Petrus Stephani esetében is az az általánosan jellemző tendencia, miszerint a kollektorok a gyors, és kockázatmentes banki tranzakciókat preferálták.

¹⁷⁶ Például „*quos usque ad decem menses tunc proxime sequentes Brugis gentibus camere debebant libere assignare*” MVH I/1, 457.

¹⁷⁷ TEKE ZSUZSA, *Velencei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII–XV. században* (Értekezések a történeti tudományok köréből 86), Budapest 1979, 29.

¹⁷⁸ „*propter guerram Venetorum non reperiebam in Ungaria, cum quo facerem cambium*” MVH I/1, 458; MPV IX/3, 47.

¹⁷⁹ RENOARD, *Les relations*, 310–311.

¹⁸⁰ Uo., 312; TEKE ZSUZSA, *Firenzei üzletemberek Magyarországon 1373–1403*, TSz 37 (1995) 2. sz., 129–150, itt: 131. – A Zsigmond-korban kiteljesedő karrierjére lásd ARANY KRISZTINA, *Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370–1450)*, Fons 14 (2007) 483–549, itt: 493–494.

¹⁸¹ Lásd a táblázatban megjelölt forrásokat.

Pénzszállítás a lengyel–magyar kollektóriumból a Kúriába (1373–1376)

<i>Dátum</i>	<i>Közvetítő</i>	<i>Bankfiók/cél</i>	<i>Összeg (Ft)</i>	<i>Forrás</i>
1373. június 9.	Bartkonus Frederici krakkói polgár és fele- sége Barbara	Brugge	713	MVH I/1, 457; MVP IX, 46.
1373. december 1.	Agapitus Colonna bíboros legátus	Avignon	2000	MVH I/1, 458–459; MVP IX, 47.
1373. december 1.	Franciscus Bernardi fi- renzei kereskedő, budai polgár	Velence	4080	MVH I/1, 459; MVP IX, 47.
1374. március	Franciscus Bernardi fi- renzei kereskedő, budai polgár	Velence	4080	MVH I/1, 459; MVP IX, 47.
1374. május 12.	Petrus Melczar és Enoch [krakkói] polgá- rok	Brugge	620	MVH I/1, 458; MVP IX, 46.
1374. május 12.	Petrus Trenthe és neje, Henricus Beyer krak- kói polgárok	Brugge	310	MVH I/1, 458; MVP IX, 46.
1374. május 13.	Gotfridus és Georgius Cyne krakkói polgárok	Brugge	800	MVH I/1, 457–458; MVP IX, 46.
1374. június 15.	Kenne, Nicolaus Gerong özvegye, Albertus Rokendorf, Conradus Essyn krak- kói polgárok	Brugge	652	MVH I/1, 458; MVP IX, 46–47.
1374. június 29.	Ditwinus Dumelose, Petrus Durnigi, Johannes Zidenberg boroszlói polgárok	Brugge	500	MVH I/1, 458; MVP IX, 47.
1374. július	Franciscus Bernardi fi- renzei kereskedő, budai polgár	Velence	2040	MVH I/1, 459; MVP IX, 48.
1375. január	Bertrandus Nigri	Avignon	600	MVH I/1, 459–460; MVP IX, 48.
1375. szeptember 29.	velencei kereskedők	Velence	3060	MVH I/1, 460; MVP IX, 48.
1376. október 19.	Petrus Stephani kollek- tor személyesen	Avignon	1000	MVH I/1, 460; MVP IX, 48; Cameralia I, 473. sz.
<i>Összesen:</i>			20 455	

Természetesen a pénzszállítást és a banki átutalást is precízen dokumentálták, s az erre vonatkozó legfontosabb információkat Péter számadáskönyvében is rögzítette (*assignationes pecuniarum*).¹⁸² A tranzakciókat a Kúria előírásai szerint kellett lebonyolítani, amelyről pápai bullákban tájékoztatták a kollektorokat. Péter is több ízben kapott erre vonatkozó instrukciókat, melyek közül az elsőt 1373 augusztusában állította ki a pápai kancellária. E dokumentumban arra utasították az adószedőt, hogy az általa és *subcollectorai* révén beszedett és összegyűjtendő pénzeket (*omnes et singulas pecuniarum summas*) a következő két esztendőben az Alberti Antichi társaság faktorainak vagy képviselőinek (*Albertis antiquis de Florentia et sociorum suorum factoribus seu procuratoribus*) adja át Bruggében (*in loco de Brugis Tornacensis diocesis tradas realiter et assignes*). Az ügyletekről két azonos tartalmú közjegyzői oklevelet kell kiállítani (*duo consimilia confici facias publica instrumenta*), az egyik példányt a kollektor, a másikat pedig a kamarával szerződésben álló társaság (*gentibus predicate Camere*) számára.¹⁸³ Hasonló bullát állítottak ki az Alberti kereskedőtársaság és faktorai számára, amelyben felhatalmazták őket a Petrus Stephani és altizedsedői által szállított pénzek átvételére.¹⁸⁴ A pénzeket Bruggébe eljuttató krakkói és boroszlói kereskedők számára ugyancsak szállítólevelet állítottak ki, s ennek a közjegyzői okiratnak a másolatát Péter eljuttatta az Apostoli Kamara kincstartójához.¹⁸⁵ A beérkező összegekről a *thesaurarius* nyugtát állított ki a kollektor számára, valamint az általa vezetett kamarai bevételi könyvben is lekönyvelte (*positi, scripti et allocati fuerunt in libris receptorum Camere Apostolice*).¹⁸⁶

Magától értetődően a kereskedőtársaságok, bankházak e tranzakciók lebonyolításáért, munkájuk ellentételezéseként haszonra tettek szert. Erre az *eius/suis periculis et expensis* formulával a pápai bullákban és az egyéb kamarai dokumentumokban is egyértelműen utaltak.¹⁸⁷ A kamara veszteségei közé tartozott a pénzváltásból származó árfolyamdeficit is.¹⁸⁸ Mivel V. Orbán pápa 1366. március 10-ei rendelkezése szerint a Kúriában csak aranyforinttal lehetett fizetni, a kollektoroknak kellett gondoskodniuk a különböző pénznemekben befolyt összegek átváltásáról is.¹⁸⁹ Az adott régióban használatos valuták aktuális kurzusát a Kamarában időről

¹⁸² MVH I/1, 457–460; MVP IX, 46–48.

¹⁸³ THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 287–288. 404. sz.; Regesztája: *Bull. Pol.*, 2062. sz.

¹⁸⁴ ASV Reg. Vat., vol. 276, fol. 119v–120r; Regesztája: *Bull. Pol.*, 2063. sz.

¹⁸⁵ Például „*cum sufficienti instrumento obligationis, per magistrum Amboldum anno et die, quibus supra, recepto, de quo instrumento copiam in publicam formam domino thesaurario misi*” MVH I/1, 457; MPV IX/3, 46.

¹⁸⁶ CVH I/9, 473. sz., II, 1404. sz. – A bankházak közvetítette összegekről a *Cam. Ap., Collect.*, sorozat 466. kötete is részletes bejegyzéseket tartalmaz. MPL IX, 111–112.

¹⁸⁷ MVB IV, 599. sz.; THEINER, *Vet. mon. Slav.*, I, 404. sz.; MPV IX/3, 112.

¹⁸⁸ Bruggében például a firenzei aranyforint 6 kis tours-i dénárral többet ért, mint a Kúriánál, jól lehet a 14. század derekától a kamarai és a firenzei aranyforintot 1:1 arányban számították. KIRSCH, *Die päpstlichen Kollektorien*, LXXII; HERMANNUS HOBERG, *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1445 confectis* (ST 144), Città del Vaticano 1949, xi.

¹⁸⁹ DENZEL, *Kleriker und Kaufleute*, 314.

időre rögzítették, s a kollektoroknak megküldték.¹⁹⁰ A pénzváltással (*cambia*) kapcsolatos adatokat szintén hivatalos dokumentumokban rögzítették, s az egyes tételek a számadásban könyvelésre kerültek. Mindezek alapján esetenként az árfolyamvesztések is megállapíthatóak. A pénzváltás és szállítás terén, amint említettem, a Budán élő firenzei kolónia egyik tagja, Franciscus Bernardi volt Péter állandó partnere. Az üzletet általában Budán (*fecisset cambium in villa de Buda*) kötötték meg, s precízen dokumentálták a pontos váltási arányt. A feljegyzések szerint a merkátor a neki átadott 4080 magyar és cseh forintnyi összeget 4000 kamarai aranyforintban váltotta be két ízben is. Itt egyértelműen a 80 forintos különbözet jelentette a kereskedő hasznát, amint erre kifejezetten utalt a dokumentum.¹⁹¹

7. COMPUTUS

A kollektorok által végzett adóbehajtás kétségkívül legfontosabb dokumentuma a munkájuk befejezését követően elkészített, s a *Camera Apostolica* hivatalához benyújtott zárszámadás. A Péter által összeállított bevételeket és kiadásokat magában foglaló kötet (*Liber receptorum et expensarum*), amely a *Collectoriae* sorozat 182. volumenében található, az összegek mellett fontos információkat tartalmaz a korabeli könyvelési technika részleteire, valamint a munkaszervezésre vonatkozóan is. A számadáskönyv felépítése a következő: a lengyelországi péterfillérek, a lengyelországi tizedek, a különböző címeken beszedett összegek, a magyarországi tizedek, a pénzek szállítására és váltására vonatkozó adatok, a Péter működése alatt keletkező kiadások, a magyar és a lengyel javadalmak *annatái*.¹⁹²

Amint az előzőekben említésre került, az adószedést a korábbi számadások felhasználásával, illetőleg a Kúrából küldött taxajegyzékek, javadalomlisták alapján végezték. A kollektor ezekről másolatokat készített, amelyeket nyilvánvalóan eljuttatott *subcollector*aihoz, akik ezek alapján kezdhették meg a gyűjtést. A Lengyel Királyságban szedett péterfillérek beszédésének dokumentálása is egyértelműen e metódust támasztja alá. A krakkói egyházmegye területén dekanátusonként, éves bontásban, egymást követően jegyezte fel a plébániák, templomok nevét, a következő oszlopban szerepelt a taxajegyzék alapján kirótt adó összege, az utolsó hasábjában pedig a kollektor feltüntette a fizetés tényét (*solvit*), illetőleg az azzal kapcsola-

¹⁹⁰ Johannes de Cabrespino a lengyel–magyar területen működő kollektor (1359) számára a cseh ezüstgaras váltására vonatkozó részletes feljegyzést adtak át. „*Suprascripta cedula sunt data Apostolice Camere pro dominum Johannem de Cabrespino decretorum doctorem Apostolice Sedis nuncium ad partes Polonie et Ungarie per se dominum Innocentium papam V Itum destinatum.*” ASV Cam. Ap., Collect., vol. 354, fol. 86r.

¹⁹¹ „*de IIIII^m et LXXX flor. auri de Ungaria et Boemia et iusti ponderis pro qua summa dictus mercator tradere, solvere et assignare Camere Apostolice per se vel alios mercatores promisit et convenit cum dicto collectore IIIII^m flor. auri ponderis dicte Camere infra primam diem buius mensis Augusti eius periculis et expensis*” MPV IX/3, 112.

¹⁹² Fol. 13r–145v.

tos információkat (például *solvit pro anno II*). Amennyiben nem fizették be az adót, e rovatot üresen hagyta. Az egyes foliók alján pedig összesítette a befolyt összeget (*summa recepte presentis folii facte per Petrum Stephani*), valamint feltüntette a hátralékokat (*summa remanenciarum*).¹⁹³ A gnieznói egyháztartományra vonatkozó adatokat egyházmegyéenkénti összesítésben rögzítette, amely egyértelműen arra utal, hogy e területeken nem személyesen végezte az adó behajtását.

Az adóztatásra a korábbi évtizedek kifarrott gyakorlata szerint egyházmegyéenként került sor, amelynek lebonyolítása az altizedsedők feladata volt.¹⁹⁴ A fizetések a következőképpen történhettek: a kijelölt időpontokban az adóalanyok felkeresték a *subcollector*okat állandó rezidenciájukon, s ott fizették be a rájuk eső részt, másrészt pedig maguk az altizedsedők is bejárták körzetüket. E mellett az is általános gyakorlatnak számított, hogy a helyi *ordinariushoz* vitte az egyházmegye klérusa a tizedet. A befolyt összegeket az egyházmegyék központjában, biztonságos helyen, elsősorban egyházi intézményekben, illetve a *subcollector*ok saját lakásukon deponálták, amint Buzai Miklós esetében láttuk. A kollektor rendszeresen körbeutazta kerületét, s ekkor ellenőrizte megbízottai munkáját, továbbá átvette tőlük a beszedett summát. Mindez visszatükröződik természetesen a számadáskönyvben is, hiszen egyházmegyéenkénti csoportosításban találjuk az adatsorokat. A magyarországi tizedek könyvelésénél Péter mindössze összesítő adatokat rögzített, s általában csak azt tüntette fel, hogy az érsekektől, püspököktől, illetve esetenként a *subcollector*októl mekkora összeget vett át. A főpapok többsége saját és egyházmegyes papsága nevében adta át a befolyt dézsmát az adószedőnek.¹⁹⁵ A lengyel dézsmaszedésre vonatkozó bevételeket is összesítve közölte, amelynek hátterében a területen Péter mellett párhuzamosan dolgozó kollektorokkal szembeni kompetencia-feszültségek álltak, amint fentebb részletesen bemutatottam. Mindazonáltal végül egyik legnagyobb ellenlábas, Nicolaus Kórnik, a krakkói egyházmegye kollektora is elküldte neki az általa vezetett lajstromot, amelyben egyértelműen feltüntette, hogy kik fizették be a dézsmát, s kik maradtak hátralékosok.¹⁹⁶ A tizedekre vonatkozó összesített jegyzék, amely nem tartalmazza sem a hátralékokat, sem pedig az adózó klerikusok nevét, arra enged következtetni, hogy a gyűjtésben a kollektor közvetlenül nem vett részt, azt a helyi főpap és apparátusa szervezte. Erről tehát valószínűleg egyáltalán nem készültek részletes jegyzékek, ellenkező esetben a kollektor bizonyosan számadásához csatolta volna azokat.

A számadás legterjedelmesebb részét az üresedésben lévő javadalmakra kivetett adóra és az *annatákra* vonatkozó adatsorok alkotják. A lengyel javadalmak esetében 401, míg a magyar beneficiumok kapcsán 350 önálló tétel szerepel.¹⁹⁷ Ezek beszédében és adminisztrálásában nélkülözhetetlen szerepet játszottak az altizedsedők,

¹⁹³ Az adatsorokat lásd MPV IX/3, 1–40.

¹⁹⁴ Az 1332–1337-es tizedsedés organizációjára lásd HEGYI, *Egyházigazgatási batárok*, 12–16.

¹⁹⁵ Például „*Item recepti a domino episcopo Agriensi pro se et clero suo*” MVH I/1, 455.

¹⁹⁶ „*dimisit mibi regestrum ipsius decime cum expressione illorum, qui solverant sibi, vel non solverant, de quibus remanencis recepti, prout clarius constat in dicto regestro*”. MPV IX/3, 43.

¹⁹⁷ MVH I/1, 464–520; MVP IX, 53–107.

alík pontosan dokumentálták az általuk végzett adószedés részleteit, amelyeket munkájuk végeztével elküldtek a kollektornak, aki ezeket felhasználta számadása elkészítéséhez. Minthogy a székes- és társaskáptalanok *beneficiumai* alkották az *annata*-köteles javadalmak túlnyomó részét, praktikus megoldásként – amint az ismert esetek mutatják – e testületek tagjai közül választotta ki Péter a helyetteseit. Míg a lengyel javadalmak esetében az egyházmegyei székhelyek játszottak szerepet az adóztatás lebonyolításában, addig a magyar kerületben ezeken kívül további öt egyházi intézmény ugyancsak altizedszedői centrumként működött. Mindegyik esetben egy-egy jelentősebb kollegiális egyházzról van szó, az esztergomi egyházmegyében a pozsonyi és a szepesi, a veszprémi a fehértvári és az óbudai, végül a pécsi a pozsegi káptalanról. Az ezekhez tartozó tételeket az adott egyházmegyéhez illeszkedően, azonban önálló csoportosításban tartalmazza a számadás. Ugyancsak az előzőektől elkülönítve, a számadáskönyv magyar részének lezárásaként rögzítette az időközben már elhunyt *dominusa*, Vilmos kardinális kezén lévő négy javadalom *annatáira* vonatkozó adatokat.¹⁹⁸

E jegyzék alapját az a lajstrom képezte, amelyet Péter 1372 végén vett át az Apostoli Kamarában. A jegyzék a számadáskönyvben feltüntetett cím alapján V. Orbán pontifikátusára, valamint XI. Gergely pápaságának első két évére, az 1362. október 28. és 1372. december 29. közötti periódusra vonatkozó információkat tartalmazta.¹⁹⁹ Valójában azonban Magyarországon a jelzethetnél tágabb időintervallumra terjedt ki a gyűjtés és a dokumentáció, ugyanis találunk adatokat VI. Kelemen (1342–1352) és VI. Ince (1352–1362) korából éppen úgy, mint XI. Gergely pontifikátusának negyedik esztendejéből (1373–1374). Utóbbi körülmény pedig teljesen illeszkedik a javadalomlisták Kúriából történő rendszeres megküldésének – azaz centrum és periféria közötti folyamatos kommunikáció előzőekben ismertetett – szisztémájához. Az egyházmegyei szerinti bontáson túl az adóköteles javadalmakat a pápák uralkodási éve szerinti kronológikus rendben jegyezték fel, amely az áttekinthetőséget és az ellenőrzést egyaránt megkönnyítette.²⁰⁰ Az is feljegyzésre került, ha a pápák pontifikátusának valamelyik évében az adott egyházmegye területén nem volt *annata*-köteles *beneficium*.²⁰¹ Amint a korábbiakban röviden utaltam rá, a javadalmakért a pápai kancellárián benyújtott folyamodványok és az adóztatás szoros kapcsolatban álltak, ebből következően érdemes tüzetesebben szemügyre vennünk e relációt is.

Köztudott, hogy a 14. századtól kezdve a jól dotált egyházi javadalmakért, különösképpen a kanonoki prebendákért szabályos verseny folyt a pápai Kúriánál.²⁰²

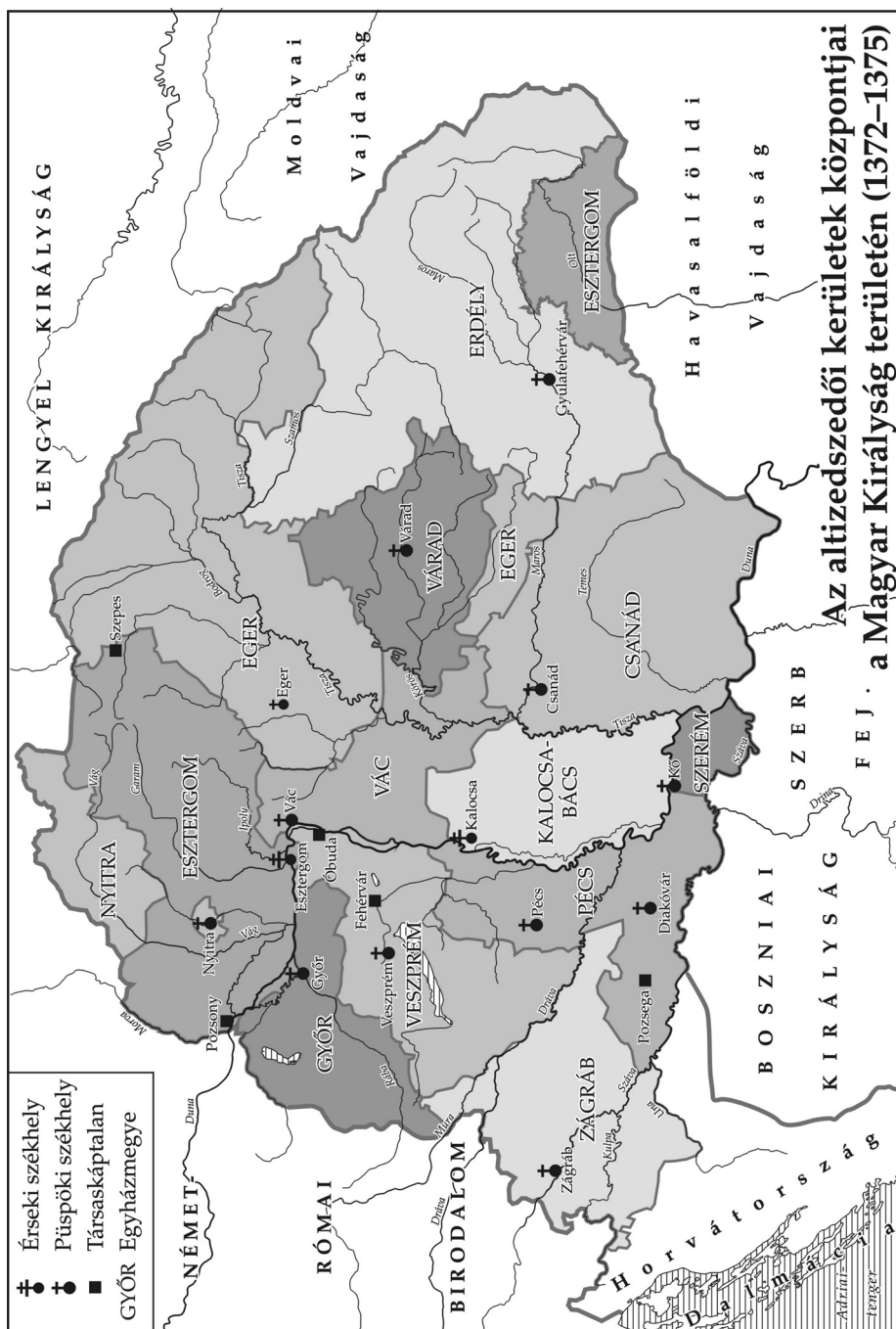
¹⁹⁸ MVH I/1, 520.

¹⁹⁹ Uo., 464; MPV IX/3, 53.

²⁰⁰ Például „*Sequuntur beneficia collata anno primo domini Gregorii in civitate et diocesi Strigoniensi*”. MVH I/1, 466.

²⁰¹ Például „*Dioc. Zagabrien. anno IIII. domini Urbani, quia de primo, secundo, tertio annis nichil*”. Uo., 499.

²⁰² Erre lásd ANDREAS MEYER, *Zürich und Rom. Ordentliche Kollatur und päpstliche Provisionen am Frau- und Grossmünster 1316–1523* (BDHIR 64), Tübingen 1986; BRIGIDE SCHWARZ, *Römische Kurie und Pfründenmarkt im Spätmittelalter*, Zeitschrift für Historische Forschung 20 (1993) 129–152.

A „javadalompiacon” feltűnő klerikusok sok esetben csak várományt (*expectatio*) kaptak egy-egy *beneficium*ra a jövőbeni megüresedés idejére, de az sem volt példanélküli, hogy egyazon javadalomra egyidejűleg többen formáltak jogigényt, amelyből per keletkezett, így ilyen esetekben természetesen az adót sem lehetett behajtani. Az is előfordulhatott, hogy a javadalmas időközben elhunyt, s így az *annatát* utódjának kellett befizetnie, adott esetben egy későbbi fizetési időpontot is kijelölhettek. Természetesen ezeket az információkat szintén precízen dokumentálták, amelyeket a kollektor számadásaiban is feltüntetett.²⁰³ A Kúriában szupplikációkat benyújtó klerikusok közül azonban ténylegesen csak kevesen tudták elfoglalni a számukra adományozott javadalmakat, következésképpen ők adót sem fizettek. Az egyházmegyenkénti csoportosításban, kronológiai rendben feljegyzett szupplikációk kivonatait és a pápai adományozásra vonatkozó egyes adatokat tartalmazó tételek alatt került feltüntetésre a fizetés ténye, annak fontosabb részletei (az összeg, kinek fizetett), amennyiben pedig nem került sor a fizetésre, úgy az arra vonatkozó felvilágosítást jegyezték fel, amint fentebb említettem. Egy esetben közvetlen utalás történt a jegyzék és a szupplikáció között fennálló direkt kapcsolatra, amely megerősíti a nemzetközi szakirodalom erre vonatkozó feltételezését. A krakkói székeskáptalan dékáni méltóságának betöltésénél azt a megjegyzést olvashatjuk, hogy az adományozott nem vette birtokába, mivel a folyamodvány szignálását követően a Kúriában elhunyt.²⁰⁴ A számadáskönyv adatait vizsgálva e ponton válik kétségtelenné, hogy a javadalomlistákat a Kúriánál benyújtott folyamodványok alapján állították össze. A *beneficium*-jegyzékek, a szupplikációs regiszterek, valamint a számadáskönyv közötti szoros összefüggést az alábbi két példa megfelelően szemlélteti. 1365. május 20-ai dátummal jegyezték fel a pápai kancellárián Erzsébet anyakirályné folyamodványát, amelyben Vasvári Mihály, a királynéi kápolna klerikusa, valamint kincstárának regisztrátora számára kérte azt a 18 ezüsmárkát meg nem haladó éves jövedelemre becsült egri kanonoki javadalmat, amelyről korábbi birtokosa, Demeter szerémi püspökségre (1364–1368) emelkedését követően lemondott.²⁰⁵ A számadáskönyvben az egri egyházmegye annatái között, V. Orbán pápa harmadik événél találjuk e folyamodvány legfontosabb adatainak kivonatát tartalmazó bejegyzést.²⁰⁶ A két textus (a folyamodványban kurzívval emeltem ki az annatával egyező részeket) összevetése egyértelműen igazolja az elmondottakat. Mihály e javadalmat ténylegesen elnyerte, s prokurátora által kötelezettséget vál-

²⁰³ Néhány példa: „*Mortuus est et successor tenetur proceditur*”; „*Mortuus fuit in Curia, antequam assequeretur*”; „*Nondum obtinuit*”; „*non habuit effectum*”; „*obtinuit et litigavit*”; „*Litigavit*”; „*Nondum obtinet propter impedimentum regis*”; „*Obtinuit et promissit solvere in certis terminis*”; „*Promissit solvere subcollectori in Wratislawia*”; „*Mortuus est, solvit successor*”; „*Nondum obtinuit, quia ad regem dicitur pertinere iure patronatus*.” – MPV IX/3, 55–59, 63, 71, 77, 81; MVH I/1, 464.

²⁰⁴ „*Non obtinuit quia statim post supplicationem signatam mortuus est in Curia*.” MPV IX/3, 64.

²⁰⁵ BOSSÁNYI ÁRPÁD (kiad.), *Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. Avignoni korszak I–II*, Budapest 1916–1918, II, 390. sz.

²⁰⁶ MVH I/1, 477.

lalt arra, hogy 1365. szeptember 29-ig az adót megfizeti, amelyet a kollektor által kiállított oklevéllel igazol.²⁰⁷ A fizetés megtörténtét²⁰⁸ és az előző kollektor, Arnold de la Caucina által ezt igazoló nyugta kiállításának tényét pedig a számadáskönyvben a szöveg alatt tüntették fel.

<i>Folyamodvány</i>	<i>Számadáskönyv</i>
<p>Supplicat ... E(lizabeth) senior Regina Ungarie, quatinus in personam ... <i>Michaelis Martini de Castro Ferreo</i>, canonici ecclesie Agriensis prebendati, sue capelle clerici ac thesaurarie registratoris, gratiam facientes specialem, <i>collationem provisionem auctoritate ordinaria factam de canonicatu et prebenda eiusdem ecclesie Agriensis</i>, cuius taxa summam XVIII marcharum argenti non excedit, tunc <i>vacante per liberam resignationem ... Demetrii nunc episcopi Sirmiensis</i>, olim vero prepositi dicte ecclesie Agriensis et canonici prebendati ... antequam <i>ad dictum episcopatum promoveretur ... dignemini confirmare ...</i></p> <p>Fiat B.</p> <p>Sine alia lectione. Fiat B.</p> <p>Datum Avinione XII. kalendas Julii anno tertio. [1365. június 20.]</p>	<p>Collatio et provisio facte auctoritate ordinarii Michaeli Martini de Castro Ferreo de canonicatu et prebenda ecclesie Agriensis, quos Demetrius episcopus Sirmiensis, antequam ad dictum episcopatum Sirmiensem promoveretur, in manibus ordinarii libere resignavit, fuerunt auctoritate apostolica confirmate et povisum sibi de novo XII. kalendas Julii. [1365. VI. 20.]</p> <p>Solvit domino Arnaldo et docuit per litteras eiusdem.</p>

Az 1371. augusztus 21-ei dátum alatt a következőket olvashatjuk az adószedőnek átadott javadalmakat felsoroló listán. Vilmos pécsi püspök (1361–1374) engedélyt kapott (*concessum est*), hogy a Magyar Királyság három egyházában, három ürese-
desben lévő vagy a jövőben megüresedő kanonoki javadalmat (*tres canonicatus cum tribus prebendis, vacantibus vel vacaturis*) rezerválhasson (*ut possit reservare*) a kancellárián megnevezendő három alkalmas személy számára.²⁰⁹ A kollektor feljegyzése szerint egy, az egri egyházban lévő prebendát a püspök már eladományozott, amint fentebb mindez olvasható (*prout supra continetur*). S valóban, a számadáskönyv előző tételei között, az egri egyházmegyére vonatkozó adatoknál található egy 1372. május 20-át követő bejegyzés,²¹⁰ amely szerint a pécsi püspök a számára biztosított apostoli tekintély alapján (*virtute potestatis sibi date auctoritate apostolica contulit*) egy kanonoki javadalmat adományozott a kánonjogi licenciátussal rendelkező Rudolf mesternek az egri egyházban.²¹¹ A legújabb kutatások nyomán vált is-

²⁰⁷ CVH I/10, 1089. sz.

²⁰⁸ Sajnos az nem ismert, hogy mekkora összegről van szó. Az obligációs bejegyzésben a következő szerepel erre vonatkozóan: „6 m. argenti pro annali ipsorum, si dicti canonicatus et prebenda sint taxati, et si non sint taxati, ad medios primos fructus ipsorum” Uo.

²⁰⁹ MVH I/1, 495.

²¹⁰ A közvetlenül ezt megelőző tétel dátuma ugyanis 1372. május 20. MVH I/1, 479.

²¹¹ MVH I/1, 479–480. Rudolfról lásd FEDELES TAMÁS, *Rudolf prépost a szabad művészetek borostyánkoszorúja és a kánonjog licenciátusa*, Pécsi Szemle 6. (2003) 2. sz., 8–13.

mertté annak a pápai bullának a másolata, amelyben XI. Gergely Vilmos pécsi püspök kérésére engedélyezte, hogy a prelátus az esztergomi, az egri és a zágrábi egyházakban (*in Strigoniensi et Agriensi ac Zagrabieni ecclesiis*) három alkalmas, a pécsi egyetemen tanító, kánon-, illetve civiljogi doktorátussal vagy licenciátussal rendelkező személy számára (*tribus personis ydoneis in iure canonico vel civili doctoribus vel licentiatis in studio Quinqueecclesiensi actu legentibus*) egy vagy két egyházi javadalmat (*unum vel duo beneficia ecclesiastica aut duas prebendas*) juttathasson.²¹² A szintén 1371. augusztus 21-ére datált, s az eredeti – teljes szövegében eddig még nem ismert – *supplicatio* adatai alapján megfogalmazott pápai bulla, szövegében szereplő információk tehát alátámasztják, hogy ez esetben is a folyamodvány kivonattát jutatták el a pápai adószedőhöz.

Természetesen a befizetett összegekről a kollektorok és altizedszedők nyugtákat állítottak ki az adózók részére, amelyek elsősorban az adóalanyok számára bírtak kiemelt fontossággal. Ők ugyanis e dokumentumokkal igazolták a befizetés tényét, amelyek az esetleges későbbi jogtalan kamarai követelések felmerülése esetén nyújtottak számukra biztonságot. A korábbi kollektoroknál, így Petrus de Albiartznál,²¹³ Arnoldus de la Caucinanál, valamint Helias de Vodronionál történt befizetések tényét, valamint azok nyugtával történő igazolását természetesen a könyvelésben is feltüntette Péter kollektor.²¹⁴ Arra is akad példa a vizsgált anyagban, hogy az illető a befizetés tényét nem tudta dokumentumokkal alátámasztani.²¹⁵ Esetenként a Kúriában fizették, illetve szándékozták befizetni adójukat a javadalmasok, az erre vonatkozó információkat szintén tartalmazza a számadás.²¹⁶

1375 késő nyarán–kora őszén az Avignonba történő indulásra várakozva Péternek elegendő ideje lehetett, hogy könyvelését ellenőrizze, letisztázza. Az alkollektorok által készített részszámadások ellenőrzése során javításokat végzett, illetőleg kiegészítő megjegyzéseket tett a tizedszedő, amely egy esteben tetten is érhető. A krakkói egyházmegye *annatái* között szereplő egyetlen poznaíni adathoz azt a

²¹² ASV Reg. Aven., vol. 173, fol. 378rv.

²¹³ Francia származású, limoges-i egyházmegyes klerikus, a mende-i (1354–1374), gapi (1371) és chartres-i (1371) székeskáptalanok és a bordeaux-i Szt. Emilion társaskáptalan kanonokja (1371), mende-i sekrestyés (1359–1374), a *Camera Apostolica* klerikusa (1367–1373). V. Orbán pápa kíséretének tagjaként 1370-ben Itáliába ment, majd pápai kápláni címet kapott (1371). V. Orbán idején működött kollektorként a lengyel–magyar kerületben, 1372-ben a német javadalmak *annatáit* gyűjtötte. Személye a korábbi magyar historiográfiában ismeretlen. BAIX, *Notes sur les Clercs*, 40 és 43; PHILIPPE MAURICE (ed.), *Diocèse de Mende* (Fasti Ecclesiae Gallicane [Répertoire prosopographique des évêques, dignitaires et chanoines de France de 1200 à 1500] 8), Turnhout 2004, 212–213, 12. sz.

²¹⁴ Például „*Solvit domino Arnaldo de Caussina [...] vidi quittance[m] datam ultimo die Marcii anno LXVIII.*”, „*Solvit domino Petro Dalbiarcz C florenos auri et docuit per litteras eiusdem.*”, „*solvit in Curia*”, „*Solvit domino Arnaldo et docuit.*”, „*Solvit Nicolao Strossberg [...] et docuit per litteras.*” MPV IX/3, 53, 55, 57, 67, 69.

²¹⁵ Például „*Dicit se solvisse domino Petro Dalbiarcz, sed adhuc non docuit.*”, „*Nondum venit, neque litteras presentavit.*” Uo., 54, 58.

²¹⁶ Például „*Tenetur et promissit solvere in Curia.*”, „*Dicit se velle solvere in Curia.*” Uo., 58, 81.

megjegyzést fűzte, hogy nem a krakkói egyházmegyéhez tartozik, másutt regisztrálta.²¹⁷ A számadását az Apostoli Kamarához nyújtotta be, amelyet a kamarai alkalmazottak gondosan átvizsgáltak, az ellenőrzést követően pedig elkészítették ennek legfontosabb adatait, jelesül a bevételek és kiadások összecszerűen felsoroló kivonatát (*computus abbreviatus, computus brevis*).²¹⁸

István fia Péter kollektori tevékenysége annak ellenére eredményesnek mondható, hogy a lengyel területeken korántsem volt zökkenőmentes működése. A különböző jogcímenek beszedett adók megoszlását az alábbi táblázatban foglaltam össze. Mindebből az is látható, hogy az adóbevételek nagyobb hányadát a magyar egyháziak befizetései alkották. A teljes összeg, amelyet Péter részint közvetlenül a kincstartóhoz juttatott el, részint pedig Bruggébe küldött, 20 455 forintot tett ki. Mindez kiegészült a *subcollectorok* által gyűjtött és közvetlenül eljuttatott 2286 forinttal. Kiadásai pedig, amelyek a kamara ügyeiben teljesített hároméves szolgálatai során merültek fel, 1785,25 Ft-ot tettek ki. Összességében 608 forintnyi hiányt mutatott a mérleg, amely az előző kollektorok által beszedett, de Péter által is elkönyvelt *annatákból*, továbbá valószínűleg az árfolyamveszteségekből keletkezhetett.

<i>Adónem</i>	<i>Bevétel (Ft)</i>
péterfillérek	2 833
a lengyel klérus tizedei	997
lengyel <i>diversae pecuniae</i>	3212
lengyel <i>annaták</i>	451
a magyar klérus tizedei	11 899
magyar <i>annaták</i>	1170
a <i>subcollectorok</i> gyűjtése	2286
<i>Összesen</i>	22 848

Úgy vélem, hogy tevékenységét áttekintve István fia Péterre is érvényes alapvetően CHRISTIANE SCHUCHARD kollektorokra vonatkozó átalános megállapítása: „A kollektor egy csomópont volt a pápai pénzügyek személyi hálójában, egyszerre kliens és patrónus, mivel szüksége volt alkollektorokra és további munkatársakra, akik kiválasztásánál lehetősége nyílt saját rokonai támogatására is. A kollektoroknak az Apostoli Kamara «alvállalkozóiként» történő értelmezése magában foglalja, hogy ne csupán egy központ végrehajtó szerveként, hanem egy meglehetősen nagy döntési mozgástérrel és saját gazdasági érdekekkel rendelkező hivatalviselő személyiségként lássuk őket.”²¹⁹

²¹⁷ „Non est de ista diocesi Cracoviensi, alibi est registratus.” Uo., 59.

²¹⁸ Uo., 109–110.

²¹⁹ SCHUCHARD, *Die päpstlichen Kollektoren*, 15–16.

8. „ARCHIDIACONUS DE ZABOCH IN ECCLESIA AGRIENSI”

István fia Péter kollektori működéséről a fennmaradt forrásoknak köszönhetően meglehetősen árnyalt képet tudtunk felvázolni. Mindazonáltal két fontos kérdés mindeddig nyitva maradt: ki volt tulajdonképpen ő, s miért éppen őrá esett az Apostoli Kamara választása? E két egymással véleményem szerint szorosan összefüggő kérdés megválaszolásában Péter egyházi karrierjének feltérképezése lehet segítségünkre. Mindez abból a szempontból is releváns, mivel a korábbi szakirodalomban az általa viselt, illetve neki tulajdonított egyházi *beneficiumok* révén különböző identifikációkra bukkanhatunk. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ *Petrus de Monasteri*óval,²²⁰ TEMESVÁRY JÁNOS a későbbi erdélyi püspökkel, *Knol Péterrel*,²²¹ GERHARD SCHINDLER egy szegény, prágai egyházmegyes klerikussal azonosította,²²² míg STANISŁAW SZCZUR magyar származását valószínűsítette.²²³

Javadalmait tekintve az egi székesegyházban viselt kanonoki stallumával és a szabolcsi főesperességgel célszerű kezdenünk, ugyanis az 1372. február 12-én kelt kinevező bullában is ezeket tüntették fel neve mellett.²²⁴ Minthogy az egi káptalan középkori *archidiaconus*ainak adattárát (is) közlő munkában Péter nevű személy csupán az 1370–1372 közötti években szerepel,²²⁵ szükségszerűnek tartottam a korszak egi hiteleshelyi okleveleinek tanúnévsorait megvizsgálni. Az 1361 és 1377 között kiadott privilegiális alakban kiállított diplomákban Péter nevű főesperes 1363 és 1374 között szerepel.²²⁶ Amennyiben az 1372–1375 közötti egi kiadványokat

²²⁰ FEJÉRPATAKY, *Pápai adószedők*, 604, 1. j. Megállapítását elfogadta: KANDRA KABOS, *A római katólikus egyház Szabolcs vármegyében*, Magyarország vármegyéi és városa Szabolcs vármegye (szerk. Borovszky Samu), Budapest 1900, 338; NÉMETH PÉTER, *A szabolcsi főesperesség a középkorban* (Szabolcs-Szatmár-Beregi Múzeumi Füzetek 7), Nyíregyháza 1990, 10.

²²¹ *Erdély középkori püspökei*, Kolozsvár 1922, 234–240. – A Zsigmond-kori prépostokról készített adattárában hasonlóan: C. TÓTH, *A székes- és társaskáptalanok*, 32, 83.

²²² SCHINDLER, *Das Breslauer Domkapitel*, 353.

²²³ MPV IX/3, XXIII–XXIV.

²²⁴ ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 93r; regesztája: *Bull. Pol.*, 1868. sz.

²²⁵ KOVÁCS BÉLA, *Az egi egyházmegye története 1596-ig* (Az Egi Főegyházmegye Schematizmusa 3), Eger 1987, 46. – A káptalan részletes, ám korszakunkat követő időszakra vonatkozó archontológiájára lásd: C. TÓTH NORBERT, *Az egi káptalan archontológiája 1387–1526*, Turul 88. (2015) 2. sz., 48–71.

²²⁶ A 42 oklevél adatainak felsorolásától helykímélés okán eltekintek, mindössze a Péter nevét tartalmazó kiadványok adatait említem: 1363. január 2. (MNL-OL DL 5185); 1364. május 8. (MNL-OL DF 269 077); 1364. május 17. (MNL-OL DL 89 370); 1364. május 29. (MNL-OL DL 5319); 1365. január 1. (MNL-OL DL 41 610); 1365. április 14. (MNL-OL DL 4732); 1366. január 13. (MNL-OL DL 105 575, 105 576); 1367. július 24. (MNL-OL DF 210 260); 1369. augusztus 27. (MNL-OL DL 83 318); 1370. szeptember 3. (*A Zichy és Vásoneői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII*, kiad. NAGY IVÁN et al., Budapest 1871–1931, III, 405. = Zichy); 1370. november 27. (MNL-OL DL 89 408); 1371. január 1. (MNL-OL DL 1940); 1371. június 29. (MNL-OL DL 5947); 1371. december 20. (MNL-OL DL 85 403); 1372. január 31. (MNL-OL DL 1163); 1373. június 10. (MNL-OL DL 1163); 1373. november 22. (MNL-OL DL 104 936); 1373. november 29. (MNL-OL DL 6159); 1373. december 8. (MNL-OL DL 59 88); 1374. március 29. (MNL-OL DL 6193, 6194).

a szentszéki dokumentumok adataival egészítjük ki,²²⁷ úgy kétség sem férhet hozzá, hogy az előbbieken szereplő Péter szabolcsi főesperes azonos személy István fia Péterrel. Több ízben mindössze egri kanonokként szerepel a vatikáni forrásanyagban, majd 1375 októbere és 1376 februárja között három alkalommal egri javadalmasként és (aba)újvári főesperesként tűnik fel.²²⁸ Jóllehet az újvári *archidiaconatus*ra XI. Gergely pápától egy *provisiós* bullát is kieszközölt,²²⁹ azonban e hivatalt végül nem sikerült elfoglalnia.²³⁰ Összegezve az eddig elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy István fia Péter 1372 és 1375 között egri kanonokként és szabolcsi főesperesként,²³¹ egyúttal pápai nunciusként és kollektorként tevékenykedett. Arra a kérdésre, hogy mikor nyerhette el az említett stallumot és hivatalt, a későbbiek folyamán még visszatérek.

Az időrendben következő egyházi javadalmi az esztergomi székeskáptalan egyik kanonoki stalluma, valamint az ottani székesegyház Szűz Mária-kápolnájának magisztrátusa voltak.²³² E *beneficium*okat a pápa 1373 júniusában adományozta (*motu proprio*) Péternek.²³³ Ugyanazon év októberében XI. Gergely mandátumát már *dilecto filio Petro Stephani canonico Strigoniensi* intézte hozzá.²³⁴ Péter egy, valamikor 1373. október 16. és 1374. március 21. között keletkezett győri altizedszedőéhez intézett utasításában mindössze az esztergomi kanonikátusát tüntette fel, amely e javadalom tényleges viselését igazolja.²³⁵ Esztergomi javadalomviselésé-

²²⁷ 1372. február 12. (ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 93r); 1372. május 10. (THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 229. sz.); 1372. október 12. (Bull. Pol., 1919–1920. sz.); 1372. október 25. (THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 256. sz.); 1372. november 2. (ASV Reg. Vat., vol. 264, fol. 163r); 1372. november 9. (CVH I/9, 77. sz.); 1372. december 1. (THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 264. sz.); 1373. november 22. (ASV Instr. Misc., 2782. sz.); 1375. május 9. THEINER, *Vet. mon. Pol.*, 972. sz.).

²²⁸ 1375. október 19. (CVH I/9, 473. sz.); 1376. január 27. (Bull. Pol., 2309. sz.); 1376. február 1. (THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 313. sz.)

²²⁹ THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 313. sz.

²³⁰ 1372-től egy bizonyos György, majd 1376 és 1379 között egy János nevű személy állt a főesperesség élén. Vö. Kovács, *Az egri egyházmegye*, 41.

²³¹ Nem ismert, hogy NÉMETH PÉTER milyen adatok alapján tette szabolcsi főesperessége felső határát 1382-re, ugyanis az általa megadott szakirodalmi és forráshivatozásokban erre vonatkozó információ nem szerepel. (Vö. NÉMETH, *A szabolcsi főesperesség*, 9.) A káptalan okleveleinek tanúnév-sorában 1374. március 29-ét követően első alkalommal 1383. április 10-én szerepel a szabolcsi főesperes, egy bizonyos Lőrinc (MNL-OL DL 77875).

²³² KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 66; C. TÓTH NORBERT: *Az esztergomi székeskáptalan archontológiája* (kézirat).

²³³ A szóban forgó stallumok az azonos nevű *Petrus Stephani* pápai káplán halálával váltak üressé, amely adományozására 1373. június 13-án került sor. MVH I/1, 469.

²³⁴ 1373. október 16. PRT II, 200. sz. A kiadásban sajtóhiba nyomán *Strigoniensi* helyett tévesen *Sagoniensi* szerepel. – Más kérdés, hogy november 12-én az Apostoli Kamarában egri kanonokként kapott utasítást (ASV Cam. Ap., Collect., vol. 358, fol. 155rv). Ez mindössze azt erősíti meg, hogy az egri javadalmát (és az itt fel nem tüntetett szabolcsi főesperességet) továbbra is élvezte.

²³⁵ Péter oklevelének átirata a *subcollector*ok kiadványában maradt fent. Sajnos a kollektor diplomája egyáltalán nem tartalmaz datálást, míg helyettesei kiadványában csupán a napi dátum szerepel: „Datum Iaurini, duodecimo Kalendas mensis Aprilis” (MNL-OL DF 207 392; PRT II, 201. sz.). Az okle-

nek időtartamát egy általa tett kegyes adomány révén határozhatjuk meg. Egy 1392 februárjában kelt királyi oklevélből arról értesülünk, hogy István fia Péter egykori dömösi prépost, esztergomi kanonok és a Boldogságos Szűz Mária-oltár mestere, aki az említett oltár rektorátusát 17 évig viselte, az oltárnál egy örökmécseszt létesített.²³⁶ Mindezek alapján tehát esztergomi kanonokságát és oltármentességét 1373 és 1390 közötti időszakra helyezhetjük.²³⁷

Érdemes tüzetesebben szemügyre vennünk az imént említett dömösi préposti méltóságát, ugyanis a korábbi munkák legjelentősebb félreértése éppen e címből következett. TEMESVÁRY JÁNOS a középkori erdélyi püspökökről készített monográfiájában úgy fogalmazott, hogy Knol Péter kollektori tevékenységét honorálandó, a Szentszék különböző egyházi javadalmakat juttatott neki. Így elnyerte az Antiochiai Szent Margit tiszteletére létesített dömösi prépostságot (1378), majd az egri székeskáptalan patai főesperességét (1384), pályafutása csúcsát pedig az erdélyi püspöki méltóság jelentette. A mindeközben királyi titkos kancellárként is tevékenykedő jogvégzett klerikus végül lemondott püspöki méltóságáról és az esztergomi Johannita-rendházat irányította (1392).²³⁸ A kétségkívül szépen ívelő klerikus életpálya e rekonstrukciója azonban két, egyaránt a Péter nevet viselő személy téves kontaminálásának a következménye.²³⁹ István, Péter fia pápai adószedő neve mellett első alkalommal 1374 tavaszán tűnt fel a dömösi préposti méltóság.²⁴⁰ 1378 áprilisában ugyancsak e javadalmát feltüntetve állított ki egy nyugtát a veszprémi püspök számára.²⁴¹ 1379 novemberében pedig Füredi Péter közjegyző okiratában

vél kiadója, ERDÉLYI LÁSZLÓ joggal következtetett az altizedszedők diplomájának 1374-es keltére, ugyanis ez a Szent Márton-hegyi apát *annata* fizetésére vonatkozik, s az e jövedelmek beszedésére Péter kollektor 1373 októberében kapott felhatalmazást (PRT II, 200. sz.). A napi dátum feloldása a kiadásban tévesen április 21.

²³⁶ 1392. február 15.: „*Petrus Stephani [...] olim prepositus Demessiensis ac canonicus et magister altaris Beate Marie Virginis in ecclesia Strigoniensis [...] ad nostre maiestatis accedens presentiam confessus est, ministerio vive vocis eo modo: quod quia ipse rectoratum dicti altaris Beate Virginis per decem et septem annos tenuisset [...] in perpetuum elemosynam pro una lampade diu noctuque ante ipsum ardente dedisset donasset et contulisset*”. MNL-OL DF 237 799; hiányos kiadása: GEORGIUS FEJÉR (ed.), *Codex diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budae 1828–1844, X/II, 46–47. 5. sz.; regesztája: ZsO I, 2392. sz.

²³⁷ Vö. KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 66; C. TÓTH, *Az esztergomi székeskáptalan*.

²³⁸ TEMESVÁRY, *Erdély középkori püspökei*, 239–245.

²³⁹ A későbbi munkák is ennek nyomán vették át a téves azonosítást. Például *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, szerk. JAKUBINYI GYÖRGY, Kolozsvár 2010³, 25; FERENCZI, *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye*, 83–84; C. TÓTH NORBERT, *A székes- és társaskáptalanok*, 32, 83; CVH I/9, 43. 10. jegyzet; C. TÓTH, *Az esztergomi székeskáptalan*. – Knol Péter pályafutását helyesen rekonstruálta: BÓNIS GYÖRGY, *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest 1971, 96 és uo., 1. jegyzet.

²⁴⁰ 1374. március 21.: „*Litteras honorabilis viri domini Petri Stephani, prepositi Dimisiensis, nuncii domini nostri pape in regnis Hungarie et Polonie collectoris reddituum et annatarum domini pape recepimus*” MNL-OL DF 207 392, PRT II, 544.

²⁴¹ MNL-OL DF 200 277; MREV IV, 320. sz.

szerepel e méltóságban.²⁴² Javadalomviselésére vonatkozó adatunk pedig több mint egy évtizeddel későbből, 1391-ből származik. Ekkor azonban – amint fentebb már említettem – már *egykori (olim)* dömösi prépostnak nevezte magát.²⁴³ Javadalomviselése megszűnésének megállapításához némileg közelebb visz bennünket egy két évvel korábban kelt királyi diploma, amelyből arról értesülünk, hogy Knol Péter kánonjogi licenciátus, dömösi prépost és királyi titkos kancellár – Miklós nevű testvérével közösen – uralkodói birtokadományban részesült.²⁴⁴ Mindez tehát egyértelművé teszi, miszerint István fia Péter apostoli kollektor dömösi préposti méltóságát 1389-ben már nem viselte. Egyúttal arra nézve is információval szolgál az ominózus diploma, hogy az *azonos keresztnevek* mellett, a mindkettejük által *egymást követően* viselt *dömösi préposti cím* okozta TEMESVÁRY téves azonosítását. Nem lehet afelől kétségünk, hogy Knol Péter és nem pedig Péter kollektor nyerte el az erdélyi püspöki méltóságot, ugyanis a királyi birtokadományról kiállított statuálási mandátumban is feltüntették vezetéknévét.²⁴⁵ Knol 1380-ban tűnt fel az egri püspök vikáriusaként, amely hivatalban utolsó ismert említése 1384-ből származik.²⁴⁶ E hivatalban végzett feladatai során kamatoztatni tudta az ismeretlen egyetemen szerzett kánonjogi végzettségét is, amely ugyancsak megkülönbözteti a pápai adószedőtől. Knol egyházi javadalmai közül első ízben a scenchi plébániát (1380), az egri székesegyház oldalához épített Szent Mihály-kápolna rektorátusát (1382) viselte, majd pedig (az egri kanonoki stallum és) a patai *archidiaconatus* következett.²⁴⁷ Ez utóbbi hivatal élén 1383 és 1387 között állt.²⁴⁸ Mivel a patai főesperesség 1387. május 5-én üresedésben volt,²⁴⁹ valószínűleg valamikor ezt követően, még 1387-ben vagy a következő évben nyerhette el a dömösi prépostságot.²⁵⁰ E javadalmát egészen erdélyi püspökké emelkedéséig viselte, a megüresedett méltóságot pedig a pápa Tarkói Pál esztergomi egyházmegyes klerikusnak adományozta.²⁵¹

²⁴² 1379. november 11.: MNL-OL DF 238 403.

²⁴³ 1391. október 27.: MNL-OL DF 237 799; regesztája: ZsO I, 2195. sz.

²⁴⁴ 1389. január 1.: „*honorabilis vir dominus Petrus Knol licentiatu in decretis prepositus ecclesie Demesyensis secretariusque fidelis noster cancellarius*” – MNL-OL DL 71 901; regesztája: ZsO I, 857. sz.

²⁴⁵ 1390. IV. 27.: „*Cum nos cognita fidelitatis constantia, qua venerabilis in Christo pater dominus Petrus Knol, episcopus Transylvanensis nosterque secretarius cancellarius nobis et sacro dyademati temporibus et locis oportunis prefuisse perhibetur*” MNL-OL DL 75 797.

²⁴⁶ 1380. július 29.: MNL-OL DL 83 373; 1384. február 9.: MNL-OL DL 82 953; Zichy V, 50. sz.; SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története* (Az Egeri Főegyházmegye Schematizmusa 1), Budapest 1984, 123.

²⁴⁷ MNL-OL DL 83 373 és 60 399.

²⁴⁸ MNL-OL DL 6984; Kovács, *Az egri egyházmegye*, 54.

²⁴⁹ C. TÓTH, *Az egri káptalan*, 57.

²⁵⁰ 1388. október 25-én már titkos kancellárként vett részt egy ügy vizsgálatán királyi delegált bíróként (MNL-OL DL 71 901; ZsO I, 857. sz.). Jóllehet az oklevélben nem szerepel dömösi préposti méltósága, azonban felettébb valószínű, hogy ekkor már viselte.

²⁵¹ 1391. július 3.: MVH I/3. 190. sz.; MREV II, 340. sz.

Knol Péter 1391 júliusáig állt az erdélyi egyházmegye élén, vélhetőleg halála következtében üresedett meg a püspöki szék.²⁵²

Az esztergomi „Johannita-rendház” magiszteri címét illetően a következő kép vázolható fel. Egy bizonyos, az Úr jeruzsálemi sírjának felhévízi Szentháromság, valamint az esztergomi Szent István egyesített házainak mestere címet viselő István fia Péter nevű klerikus első alkalommal 1390 őszén tűnt fel a szentszéki dokumentumokban.²⁵³ IX. Bonifác bullájából arról értesülünk, hogy az emberöléssel vádolt Pétert a pápa megfosztotta javadalmától. Úgy tűnik, a vád alaptalannak bizonyult, ugyanis még 1392 februárjában is e javadalom birtokában találjuk.²⁵⁴ Ekkor – amint fentebb láthattuk – a korábban viselt dömösi prépostságára, valamint az esztergomi javadalmaira is utalt Péter, amely egyértelművé teszi a Magyar- és Lengyelország területén működő, hasonló néven szereplő kollektorral történő azonosítását. István fia Péternek valójában a Stefanita ispotályos kanonokrend²⁵⁵ kezelésében álló budafelhévízi és az esztergomi házak magiszteri címe egyúttal az utolsó rá vonatkozó információknak.

Magyarországon birtokolt egyházi javadalmain kívül a boroszlói székeskáptalanban is rendelkezett egy kanonikátussal. 1375-ben kapta meg pápai adományként az altizedszedőjeként tevékenykedő Johannes Pelvos elhunytával megüresedett kanonoki javadalmat a sziléziai egyházi testületben.²⁵⁶ Az e stallum birtoklására vonatkozó utolsó adat a következő év augusztusából származik.²⁵⁷

Végezetül arra a fentebb megfogalmazott kérdésre illene választ találni, hogy miként kerülhetett a *Camera Apostolica* látókörébe István fia Péter? Ennek tisztázásához vissza kell térnünk a szabolcsi archidiaconatushoz. Amint láthattuk, főesperesi hivatalviselése az 1372 és 1375 közötti évekből, tehát kollektori tevékenységével párhuzamosan adatolható minden kétséget kizáróan. Arra is utaltam az előzőekben, hogy az említett egyházi hivatalban 1363-tól kezdve egy Péter nevű illetőt találunk.²⁵⁸ A kérdés mármost az, hogy a két Péter név vajon azonos személyt takar-e? A pápai kancellárián benyújtott folyamodványokat, valamint a *Cancellaria Apostolica* egyéb dokumentumait vizsgálva a következőkre lehetünk figyelmesek. 1360 nyarán I. Lajos magyar király kérvényezett Vilmos kardinális magyarországi prokurátora, a limoges-i egyházmegyéből származó *Petrus de Monasterio* számára egri kanonoki

²⁵² ENGEL, *Magyarország világi archontológiája* I, 70, 90.

²⁵³ 1390. november 3.: „*dilectus filius Petrus Stepbani magister Sancte Trinitatis de Calidis aquis de suburbio Budensi, dicte diocesis, et sancti Stepbani Regis Strigoniensis, domorum Sepulcri Dominici Jerosolimitani invicem canonice unitarum, ordinis sancti Augustini*” MVH I/3. 99. sz.; MREV II, 326. sz.

²⁵⁴ MNL-OL DF 237 799; ZsO I, 2392. sz.

²⁵⁵ BOROVICZÉNY KÁROLY GYÖRGY, *Cruciferi Sancti Regis Stepbani. Tanulmányok a Stefaniták, egy középkori magyar ispotályos rend történetéből*. Orvostörténeti Közlemények. Communicationes de Historia Artis Medicinae 133–140 (1991–1992) 7–48.

²⁵⁶ 1375. október 25.: MVB IV, 1048. sz.

²⁵⁷ SCHINDLER, *Das Breslauer*, 354.

²⁵⁸ MNL-OL DL 5185.

stallumot és prebendát.²⁵⁹ A *supplicatióból* azt is megtudjuk, hogy az illető ekkor már rendelkezett egy, a roueni egyházmegyében lévő – közelebbről nem ismert – javadalomra vonatkozó várománnyal.²⁶⁰ A következő évben maga Vilmos bíboros folyamodott az említett klerikus érdekében, akit egyúttal káplánjaként, állandó asztaltársaként és magyarországi ügyvivőjeként aposztrofált, a szabolcsi *archidiaconatus*ért.²⁶¹ Ekkor már birtokában volt egy-egy egri és kalocsai kanonoki javadalomnak, továbbá a kalocsai éneklőkanonoki méltóságnak is.²⁶² Amellett, hogy az egri hiteleshelyi kiadványok tanúsorában 1363 januárjától adatolható Péter szabolcsi főesperes, 1364 nyaráról további két pápai bullában is feltűnt a neve. Az első dokumentumban V. Orbán Lajos király támogatását kérte Vilmos kardinális két prokurátora, Petrus de Monasterio egri kanonok és szabolcsi főesperes, valamint Johannes Bastardi roueni kanonok számára, akiket a Magyar Királyság területére kíván küldeni a bíboros javadalmaival kapcsolatos ügyek intézésére.²⁶³ A másik dokumentum pedig arról tájékoztat, hogy Erzsébet anyakirálynő az említett Péter főesperes által terjesztett be *supplicatiót* az óbudai klarisszák érdekében.²⁶⁴ E dokumentumok egyúttal azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy kiállításuk idején Péter az avignoni pápai Kúriában tartózkodott.

Az elmondottak fényében a francia származású klerikus magyarországi egyházi pályafutásának kezdete tehát egyértelműen a többször említett Vilmos kardinálishoz köthető, az ő udvartartásának tagjaként érkezett az országba. Az úgyszintén francia *Guillaume de la Jugie* VI. Kelemen pápa *neposaként* lett a Santa Maria in Cosmedin templom diakónus kardinálisa (1342), majd V. Orbán pápa a Szent Kelemen-templom presbiter-bíborosává kreálta (1368).²⁶⁵ Franciaországban, Németalföldön, Magyarországon és Lengyelországban számos egyházi javadalommal rendelkezett. Mindemellett fontos egyházkormányzati feladatokat is ellátott, így például Kasztíliaába vezetett pápai legációt (1355).²⁶⁶ Számos adat arra utal, hogy I. Lajos király megbízásából bíboros protektorként a Magyar és a Lengyel Király-

²⁵⁹ 1360. július 29.: BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, II, 267, 353. sz.

²⁶⁰ A kiadásban a következő szerepel: „Non obstante cum ... ad collationem abbatibus ... monasterii Beccobellivini (?), ordinis sancti Benedicti, Rothomagensis diocesis ... expectat.”: Uo., – Az eredeti regiszterbejegyzést nem volt módom megtekinteni.

²⁶¹ 1361. augusztus 24.: „Supplicat ... Guillelmus s. Marie in Cosmedin diaconus cardinalis, quatinus de canonicatu et prebenda ac archidiaconatu de Zobouch, in ecclesia Agriensi [...] dignemini providere Petro de Monasterio, capellano suo continuo commensali et procuratori in partibus Ungarie” BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, II, 297. sz.

²⁶² UDVARDY JÓZSEF, *A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban* (METEM Könyvek 3), Budapest 1992, 72.

²⁶³ 1364. július 1.: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 114. sz.

²⁶⁴ 1364. augusztus 19.: THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 115. sz.

²⁶⁵ HC I, 41, 51.

²⁶⁶ Javadalmait és rövid életrajzát lásd FEDELES TAMÁS, *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* (Tanulmányok Pécs történetéből 17), Pécs 2005, 465–466.

ság egyházi és diplomáciai ügyeinek római Kúriánál történő képviselését látta el.²⁶⁷ Vilmos bíboros magyar és lengyel területen működő ügyvivői között több külhoni, elsősorban francia klerikust találunk, akik Péterhez hasonlóan helyi egyházi javadalmakat (is) elnyertek (például Petrus de Montilio, Conradus Sculteti). Közülük a legnagyobb ívű egyházi karriert a castres-i származású, Petrus Begonis futotta be. 1345-ben a kardinális familiárisaként, káplánjaként, valamint lengyel- és magyarországi prokurátoraként tűnt fel a forrásokban. A bíboros talán legközelebbi munkatársa lehetett, hiszen az ügyvivők között ő volt a *principalis*. Magas rangú patrónusa támogatásával egy-egy boroszlói (1345), krakkói (1348), egri (1349), esztergomi (1353), auchi (1368), liège-i (1376) kanonoki stallumot, valamint a zempléni, aure-i, condrozi főesperesi hivatalokat tudhatta magáénak. Emellett – nyilván pártfogója révén – a Kúriában is felfigyeltek rá: először a pápai káplán címet kapta meg (1351), majd a kölni egyházmegyébe nevezték ki kollektornak (1364). Az Apostoli Kamara tanácsosaként (1369) számos hivatalos utazást tett többek között Észak-Itáliában és Magyarországon. A magyar uralkodó is alkalmazta a tehetséges klerikust, 1351 decemberében királyi követként érkezett Avignonba.²⁶⁸ Petrus de Monasterio elődje a szabolcsi főesperességben ugyancsak a kardinális egyik familiárisa, Nicolaus Arnoldi volt, aki a bíboros és a magyar uralkodó káplánjai közé tartozott.²⁶⁹

Petrus de Monasterio és *Petrus Stephani* azonosítását további adatok is alátámasztani látszanak. Amikor XI. Gergely pápa 1372 májusában Lajos király támogatását kérte a Magyar- és Lengyelország területére újonnan kinevezett István fia Péter nuncius és kollektor számára, a bulla szövegében világosan utalt a klerikus és az uralkodó korábbi ismeretségére.²⁷⁰ Öt hónappal később pedig ugyancsak Petrus Stephani neve szerepel Vilmos kardinális vikáriusaként és prokurátoraként Garai Miklós macsói bánhoz intézett pápai bullában, amely a bíboros titeli préposti javadalmához tartozó birtokok elleni jogsértésekről tájékoztat.²⁷¹ 1373 nyarán lengyelországi adószedői körútja alkalmával a kardinális boroszlói kanonoki javadalmának kezelőjeként szerepelt.²⁷² A felhívízi stefanita rendházat és a hozzá tartozó birtokokat ugyancsak ő kezelte Vilmos távollétében.²⁷³ Péter fran-

²⁶⁷ TUSOR PÉTER, *Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi székhely kialakulásának előzményei a 17. században* (CVH I/3), Budapest–Róma 2005, 43.

²⁶⁸ FEDELES TAMÁS, *Quod tales omnes et singuli (...) ad aquam projiciantur*. *Külföldiek a késő középkori Magyar Egyházban*, A pécsi egyházmegye vonzásában. Tanulmányok Timár György tiszteletére (METEM Könyvek 63; szerk. Fedeles Tamás–Horváth István–Kiss Gergely), Budapest 2007, 27.

²⁶⁹ BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, II, 233, 271, 297. sz.

²⁷⁰ „magistrum Petrum Stephani archidiaconum de Zabothe in ecclesia Agriensi, quem, ut credimus, magnificentia tua bene novit” THEINER, *Vét. mon. Hung.*, II, 229. sz.

²⁷¹ 1372. október 25.: uo., 256. sz.

²⁷² 1373. június 4.: SCHINDLER, *Das Breslauer*, 354.

²⁷³ Egy 1379. november 11-én kelt oklevélben István fia Péter dömösi pérpost, mint egykori „[d]ministrator magistratus cruciferorum ecclesie sancte Trinitatis de Calidis Aquis per domino Guillelmo cardinali bone memorie extitisset” szerepel. MNL-OL DF 238 403. (C. TÓTH NORBERT szíves közlése.)

cia eredetére utal a következő adat is. 1372 májusában XI. Gergely a szintén a limoges-i egyházmegye területéről származó Jordanus de Blanchasorfnak egri kanonikátust, egy hozzátartozó javadalomra vonatkozó várományt, valamint a szabolcsi főesperességet adományozta, abban az esetben, ha az említettek az István fia Péter által a narbonne-i egyházmegyében lévő Calhano plébániájának békés elfoglalása következtében üresedésbe kerülnek.²⁷⁴ Péter azonban még évek múlva is a francia plébánia birtokában volt,²⁷⁵ s amint láttuk, a szabolcsi főesperességet is kézben tartotta. Nem írhatjuk a véletlen számlájára azt sem, hogy azt az Albi egyházmegye területéről származó Johannis Pelvost nevezte ki egyik *subcollector*rává, aki ugyancsak Vilmos kardinális familiárisaként és ügyvivőjeként érkezett a Kárpát-medencébe.²⁷⁶ Egy Pelvoshoz kapcsolható információ szintén Péter kollektor idegen eredetére utal. Számadáskönyve kiadási tételei között szerepel egy bejegyzés, miszerint egyik *subcollector*a Zágrábban halálos betegségbe esett, így annak érdekében, hogy javait *magyar szokás* szerint ne idegenítsék el, egyik emberét küldte azok őrzésére.²⁷⁷

Úgy vélem, hogy mindezek ismeretében *Petrus de Monasteri*ót és *Petrus Stephani* kollektort *azonos személynek* tarthatjuk, amint ezt korábban FEJÉRPATÁKY LÁSZLÓ is feltételezte. Kollektori kinevezésének háttérében patrónusát, Vilmos kardinális sejtethetjük, aki magyar egyházi pályafutásának kezdeteit is egyengette. Befolyásos támogatója halálát (1374) követően Péter még évekig az Apostoli Kamara szolgálatában maradt, s – mint számadásaiból ismert – eredményes munkát végzett. Noha nem került fejére püspöki infula, a több mint három évtizedes egyházi pályafutása során élvezett stallumai anyagi biztonságot, megbecsültséget biztosítottak számára. Életét *religiosus frater*ként az egykori *dominusa* által irányított stefanita rendház főnökeként fejezte be, valamikor 1392. február 15-ét követően.²⁷⁸

²⁷⁴ 1372. május 20.: „*Jordano de Blanchasorf clerico Lemonicensis diocesis de canonicatu, sub expectatione prebende ecclesie Agriensis ac archidiaconatus de Zabouch in eadem ecclesia, dum vacabit per assecutionem pacificam parochialis ecclesie in Calbano, Narbonensis diocesis, faciendam per Petrum Stephani, XIII. kalendas Junii.*” MVH I/1, 479. – A szöveget tévesen értelmezi NÉMETH, *A szabolcsi főesperesség*, 9.

²⁷⁵ 1376. február 7.: „*una cum parochiali ecclesia de Calbano Narbonensis diocesis, quam tunc temporis obtinebas*” – THEINER, *Vet. mon. Hung.*, II, 313. sz.

²⁷⁶ BOSSÁNYI, *Regesta supplicationum*, I, 431. sz.; SCHINDLER, *Das Breslauer*, 121, 137.

²⁷⁷ „*Item quia michi relatum fuerat, quod subcollector in Zagrabia erat infirmus ad mortem, ne bona sua more Ungarico alienarentur, misi unum hominem meum pro conservatione bonorum et rerum, que pro camera habebat et habere debeat [...]*” MVH I/1, 463.

²⁷⁸ KNAUZ NÁNDOR, *A Jánoslovagok Esztergomban*, Magyar Sion 3 (1865) 739–740.

FÜGGELÉK I.

A két Péter egyházi pályafutása

PETRUS DE MONASTERIO

egri kanonok (1360–1376)	1360. VII. 29. (BOSSÁNYI, <i>Regesta</i> II, 353. sz.) 1376. II. 1. (VMHH II, 313. sz.)
kalocsai éneklőkanonok (1361)	1361. VIII. 24. (BOSSÁNYI, <i>Regesta</i> II, 297. sz.)
szabolcsi főesperes (1361–1375)	1361. VIII. 24. (BOSSÁNYI, <i>Regesta</i> II, 297. sz.) 1375. V. 9. (VMPL 972. sz.)
apostoli nuncius és kollektor (1372–1378)	1372. II. 10. (ASV RV vol. 264, fol. 93r) 1378. IV. 8. (MNL-OL DF 200 277; MREV IV, 320. sz.)
calhanói plébánia (1372–1376)	1372. V. 20. előtt (MVH I/1, 479.) 1376. II. 7. (VMHH II, 313. sz.)
esztergomi kanonok és az esztergomi Szűz Mária-oltár mestere (1373–1390)	1373. VI. 13. (MVH I/1, 469.) 1390 (DF 237 799; ZsO I, 2392. sz.)
dömösi prépost (1374–1379)	1374. III. 21. (MNL-OL DF 207 392; PRT II. 544.) 1379. XI. 11. (MNL-OL DF 238 403)
boroszlói kanonok (1375–1376)	1375. X. 25. (MVB IV, 1048. sz.) 1376. VIII. 6. (SCHINDLER, <i>Das Breslauer</i> , 121.)
felhévízi és esztergomi stefanita mester	1390. XI. 3. (MVH I/3, 99.) 1392. II. 15. (MNL-OL DF 237 799; ZsO I, 2392. sz.)

KNOL PÉTER

scenchi plébános (1380)	1380. VII. 29. (MNL-OL DL 83 373) 1380. X. 11. (Zichy IV, 141. sz.)
egri püspöki vikárius (1380–1384)	1380. VII. 29. (MNL-OL DL 83 373) 1384. II. 9. (MNL-OL DL 82 953; Zichy V, 50. sz.)
az egri Szent Mihály-oltár rektora (1382)	1382. I. 13. (MNL-OL DL 60 399)
egri kanonok, patai főesperes (1383–1387)	1383. II. 14. (MNL-OL DL 6984) 1387. V. 5. előtt (C. TÓTH, <i>Az egri káptalan</i> , 57.)
dömösi prépost (1387/1388?–1389)	1389. I. 1. (MNL-OL DL 71 901; ZsO I, 857. sz.)
erdélyi püspök (1389–1391)	1389. VI. 14. (Cameralia I, 100. sz.) 1391. VII. 21. (ENGEL, <i>Archontológia</i> , I, 70.)

FÜGGELÉK II.

I.

*Boroszló, 1373. július 4.**István fia Péter szabolcsi főesperes nyugtája*

István fia Péter szabolcsi főesperes a Magyar és a Lengyel Királyság területén szentszéki nuncius és kollektor nyugtát állít ki Nicolaus Strossberg poznańi kántor és boroszlói kanonok, a gnieznói egyháztartomány kollektora számára, az Apostoli Kamara nevében tőle átvett 40 cseh márkáról, továbbá a tőle hat márkáért vásárolt lóról. Papíron, papírszalagon függő egykori pecsétje leszakadt.

(ASV Instrumenta Miscellanea 2782. sz. – *orig.*)²⁷⁹

Noverint universi, quod ego Petrus Stephani archidiaconus de Zabouch in ecclesia Agriensi in regnis Ungarie et Polonie apostolice sedis nuncius et collector, confiteor et recognosco me habuisse et realiter recepissem a venerabili viro domino Nicolao Strossberg, cantore Poznaniensi et canonico Wratislaviensi,²⁸⁰ commissario seu collectore per venerabilem et circumspexit virum dominum Heliam de Wodronio, cantorem Xantonensem apostolice sedis nuncium in provincia Gneznensis deputato, de pecuniis Camere per ipsum dominum Nicolaum receptis quadraginta marchis grossorum Bohemicalium, XLVIII° grossos pro qualibet marca computando. De quibus quadraginta marchis sic per me nomine predictae Camere receptis ipsum dominum Nicolaum Strossberg et suos et quoscunque alios ex hoc causam habentes et habituros tenore presentium quitto et libero ac quitto et liberos tenere promitto imperpetuum. In cuius rei testimonium presentibus litteris sigillum meum proprium duxi apponendum. Datum Wratislaviae, die quarta mensis Julii anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo tertio.

Item recognosco me habuisse a dicto domino Nicolao unum equum ambulatorem valoris sex marcharum.

²⁷⁹ Kiadása: MPV IX/3, XXXVI, 146. jz.

²⁸⁰ Nicolaus Strossberg poznańi és boroszlói kanonok, altizedszedő, tizedszedő. Lásd fentebb!

2.

Győr, 1374. április 21.

Miklós győri olvasókanonok és György győri kanonok, a győri egyház subcollectorai

Kiközösítették Domokos pannonhalmi apátot és interdictum alá vették konventjét, mivel az intések ellenére sem fizette be a rá kirótt adót az Apostoli Kamara számára. Papíron, alján két befüggesztett, mandorla alakú pecsét nyomával.

(Bencés Főapátság Levéltára, Pannonhalma, Konventi Levéltár, Capsarium 593;

MNL-OL DF 207 392 – orig.)²⁸¹

Nicolaus lector et canonicus ecclesie Iauriensis²⁸² et magister Georgius canonicus eiusdem ecclesie²⁸³, subcollectores ad infrascripta specialiter deputati universis presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Litteras honorabilis viri domini Petri Stephani, prepositi Dimisiensis, nuncii domini nostri pape in regnis Hungarie et Polonie collectoris reddituum et annatarum domini pape recepimus hunc tenorem continentes: Petrus Stephani, canonicus ecclesie Strigoniensis, in regnis Hungarie et Polonie apostolice sedis nuncius et collector, venerabili et circumspecto viro domino Nicolao, lectori ecclesie Iauriensis, subcollectoru nostro salutem in Domino et mandatis nostris, ymo verius apostolicis firmiter obedire. Quia alias coram vobis et quibusdam aliis dominis de capitulo dicte ecclesie Iauriensis litteras de potestate auctoritate apostolica nobis commissa legi et publicari fecimus, ideo eas presentibus inserere non curamus; verum cum aliis arduis Camere Apostolice negociis canonicis occupati ad alias partes nos transire oporteat, de vestris scientia et fidelitate plenam in Domino fiduciam obtinentes vices nostras quo ad infrascripta vobis tenore presentium committimus, quousque ipsas ad nos duxerimus revocandas, dantes et concedentes vobis auctoritate apostolica supradictam plenam et liberam potestatem, tum canonicis et personis ecclesiasticis dicte ecclesie civitatis et diocesis Iauriensis, quibus per sedem apostolicam de beneficiis ipsorum provisum extitit vel mandatum est provideri vel confirmata per eandem sedem existunt aut qui ipsa beneficia minus iuste obtinent vel fructus inde percipiunt super mediis annualibus fructibus seu mediis annuatis dicte curie apostolice debitis et reservatis in vero et iusto valore ipsorum beneficiorum exinponendi et terminos ad satisfaciendum assignandum et pecunias, item huiusmodi compositionum debitas nomine prefate curie apostolice petendum et recipiendum et de receptis quietandum, necnon quoscunque debitores vel qui ipsa beneficia obtinent vel fructus percipiunt eadem auctoritate providendum, ipsosque et eorum singulos per excommunicationis, suspensionis et interdicti ac ingressus ecclesie sententias compellendi et agravandi et alias omnem censuram ecclesiasticam in eos et eorum quemlibet exercendi, prout vobis videbitur expedire. Nos itaque volentes mandatum ipsius exequi reverenter, ut debemus, religiosum virum fratrem Domini-

²⁸¹ Kiadása: PRT 544–545, 201. sz.

²⁸² Miklós győri olvasókanonok, altizedszedő. Lásd fentebb!

²⁸³ György győri kanonok, altizedszedő. Lásd fentebb!

cum abbatem monasterii Sancti Martini de Sacro Monte Pannonie,²⁸⁴ semel, secundo et tertio monuimus, ut de medietate reddituum eiusdem monasterii Sancti Martini camere domini pape satisfaciat, ut tenetur. Qui nostris monitionibus contumaciter non parens prelibatis terminis sibi assignatis, unde nos predictum dominum abbatem et conventum et monasterium subicimus ecclesiastico interdicto, insuper sententias excommunicationis et interdicti in eundem monasterium, abbatem et conventum promulgatas in aliis litteris et processibus supradicti domini Petri collectoris pronuntiamus eosdem incurrisse. Datum Iaurini, duodecimo Kalendas mensis Aprilis.

3.

Pont-de-Sorgue, 1374. augusztus 21.

XI. Gergely pápa Petrus Stephaninak

A pápa bullájában részletesen szabályozza Petrus Stephani kollektori hatáskörét.

(ASV Reg. Vat., vol. 265, fol. 164v – reg.)²⁸⁵

Gregorius episcopus servus servorum Dei dilecto filio Petro Stephani canonico ecclesie Strigoniensis, apostolice sedis nuncio, salutem et apostolicam benedictionem. De circumspectis et fidelitate tua quam plurimum in domino confidentes, petendi, exigendi et recipiendi nomine nostro et camere nostre apostolice denarii beati Petri, necnon quascunque pecunias eidem camere qualitercunque debitas et alia quecunque arreragia seu remanencias tam de dicto censu quam de decimis, procurationibus, subsidiis et aliis quibuscunque prefate camere in regnis Ungarie et Polonie, ac in civitate et diocesi Wratislaviensi, Lubiciensi, Culmensi ac Camiensi, ac in tota provincia Gneznensi qualitercunque debitas, et annalia beneficiorum per nos seu auctoritate nostra, aut predecessorum nostrorum Romanorum pontificem collatorum seu confirmatorum, et inantea per nos conferendorum et confirmandorum, vel de quibus mandamus provideri, et etiam a quibuscunque commissariis sive delegatis, in partibus illis auctoritate apostolica qualitercunque deputatis, omnes et singulas pecunias per eos nomine dicte camere receptas, ponendi quoque ad manus camere predicte fructus, redditus et proventus omnium et singulorum beneficiorum, etiam si dignitates archiepiscopales, episcopales aut alias fuerint eidem camere obligate, necnon contra quoscunque contradictores et rebelles, vel non solventes aut detinentes pecunias aut iura dicte camere, quecunque et qualiacunque fuerint et in quibuscunque rebus consistant, cuiuscunque status, gradus, ordinis vel conditionis fuerint, etiamsi pontificali vel alia quacunque prefulgeant dignitate, simpliciter et de plano ac sine strepitu et figura iudicii auctoritate apostolica procedendi, ipsoque per censuram ecclesiasticam, appella-

²⁸⁴ Domokos pannonhalmi apát (1372–1377). *Paradisum plantavit* (= www.paradisum.osb.hu, utolsó megnyitás: 2016. december 8.)

²⁸⁵ Kiadása: MPL I, 708–709, 956. sz.

tione postposita, compescendi, et si necesse fuerit, citationes et moniciones quaslibet, si tibi videbitur, per edicta publica in locis affigenda publicis, de quibus sit verisimilis coniactura, quod ad noticiam citatorum ac monitorum aliorum, quos concernent, pervenire valeant, faciendi, et si opus fuerit, auxilium brachii secularis invocandi, et illos, qui propter premissa excommunicationis sententiam incurrerint imposterum, et inantea incurrere continget, ab huiusmodi sententia auctoritate apostolica, satisfacto prius eidem camere nostre de hiis, de quibus tenebantur, iniuncta eis penitentia salutari, in forma ecclesie absolvendi, et cum eis super irregularitate, si quam huiusmodi ligati sententia celebrando divina vel immiscendo se illis, non tamen in contemptum clavium, contrexerint, eis ad tempus, de quo tibi videbitur, a suorum ordinum executione suspensis, dispensandi, et interdicta ab eorum ecclesiis et locis ratione premissorum apposita amovendi, necnon etiam de receptis quitandi, et que in premissis necessaria fuerint, gerendi et exercendi eidem circumspectioni tue plenam et liberam tenore presentium concedimus facultatem. Non obstantibus constitutionibus apostolicis de una et de duabus dietis et aliis contrariis quibuscunque, etiamsi de illis et totis earum tenoribus esset presentibus specialis et expressa mentio facienda, seu si aliquibus communiter vel divisim a predicta sit sede indultum, quod interdicti, suspendi vel excommunicari, aut extra vel ultra certa loca ad iudicium evocari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mencionem. Datum apud Pontemsorgie Avinionensis diocesis XII. Kalendas Septembris, pontificatus nostri anno quarto.

4.

Buda, 1378. április 8.

Petrus Stephani kollektor nyugtája Péter veszprémi püspök számára

Tudatja, hogy a győri püspöki kinevezése után esedékes szervíciomot Veszprémbe történő áthelyezését követően megfizette. Az oklevél tartalmazza XI. Gergely pápa Péter számára 1376.01.29.-én kiállított kollektori kinevező bullájának átiratát. Papír, papírszalagon függő pecsétje elveszett. Hátoldalán egykorú kézírással: facultas absolvendi.

(Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Miscellanea 146; MNL-OL DF 200 277)²⁸⁶

Universis presentes litteras inspecturis Petrus Stephani, prepositus Demesiensis, in regno Ungarie apostolice sedis nuncius et collector salutem in Domino. Noveritis nos litteras sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Gregorii divina providentia pape undecimi, eius vera bulla plumbea more Romane curie impendenti sigillatas, sanas et integras nec abrasas nec in aliqua sui parte suspectas, sed prorsus omni vitio et suspicione carentes cum ea, qua decuit, reverentia recepisse in hec verba: Gregorius episcopus servus servorum Dei. Dilecto filio Petro Stephani canonico Wratislaviensi, apostolice sedis nuncio salu-

²⁸⁶ Kiadása: MREV IV, 357–358. 320. sz.

tem et apostolicam benedictionem. De tua discretione et fidelitate probata gerentes in Domino fiduciam plenioram, tibi a quibuscunque archiepiscopis et episcopis ac electis regnorum Ungarie, Polonie et Dalmatie nomine nostro petendi et recipiendi medietatem quarumcunque summarum pecuniarum per eos pro ipsorum communi communi servitio apostolice camere pro nostra seu ipsius camere portione debitarum et debendarum imposterum, pro quibus usque ad sex menses proxime futuros, ut est moris, in Romana curia obligabunt seu obligare debebunt, eosque de receptis duntaxat quittandi et absolvendi plenaire, ac si dicta camera persolvissent, plenam concedimus tenore presentium facultatem. Datum Avinione, quarto Kalendas Februarii, pontificatus nostri anno sexto.²⁸⁷ Virtute quarum litterarum apostolicarum confitemur et recognoscimus nomine camere apostolice habuisse et realiter cum effectu recepisse a reverendo in Christo patre domino Petro olim olim episcopo Iauriensi, nunc episcopo Vesprimiensi²⁸⁸ tam per manus ipsius domini episcopi, quam venerabilis vir domini Demetrii archidiaconi Borsensis in ecclesia Strigoniensi,²⁸⁹ in ecclesia, civitate et diocesi Strigoniensi subcollectoris apostolici per nos deputati, pro communi servitio eidem camere apostolice per dictum dominum episcopum debito ratione dicte Jauriensis ecclesie, videlicet in toto, ducentas decem octo marchas, qualibet marcha per decem pensas computando. De quibus ducentis decem octo marchis sic per nos habitis prefatum dominum episcopum et successores suos quittamus et reddimus expeditos. In cuius rei testimonium presentibus litteris sigillum nostrum proprium duximus apponendum. Datum Bude, die octava mensis Aprilis, anno domini millesimo trecentesimo septuagesimo octavo.

FEDELES TAMÁS

²⁸⁷ 1376. január 29.

²⁸⁸ Péter győri (1376–1377), majd veszprémi (1378) püspök. ENGEL, *Magyarország világi archontológiája*, I, 71, 78.

²⁸⁹ Jánoki Demeter esztergomi kanonok, barsi főesperes, később veszprémi, majd erdélyi püspök. Lásd fentebb!

HUNGARY AND THE HOLY SEE OF ROME

Hungarian Historical Researches of the 21th Century in the Vatican

THE RELATIONS OF CHARLES I AND THE PAPACY RELYING UPON THE VATICAN SOURCES¹

Despite the fact that the most important events of the diplomatic relations between Charles I (of the House of Anjou), King of Hungary (1301–1342) and the papal court are already known in the Hungarian historiography, many aspects of this topic remained unelaborated. Through thorough analysis, the purpose of my researches is on the one hand to exhibit the change of the foreign affairs of the Hungarian king and the Popes (Boniface VIII, Benedict XI, Clement V, John XXII and Benedict XII), and on the other hand to thematically systematize and depict in detail the cases related to both parties.

It was proved through the analysis that, though, the majority of the sources on the diplomatic relation between the Holy See and the Hungarian king are long known in the Hungarian historiography, we should throw a new light upon many aspects and questions. Besides, the sources served new information on such central and poorly explored questions as how the two powers communicated, in what forms and channels and by whom they were represented. Above all, the remuneration policy of the Popes of Avignon was one of such topics, of which analysis has brought the most new results.

In the Avignon era the Holy See's claim to reach papal universalism, centralism and intermediate part was reflected in the beneficial policy of the Popes, too. Not only did the era create a legal ground for the reservation of church benefices, but it also tried to enforce it by penetrating down to lower church levels. First of all, it can be stated that the majority (70%) of the regulations related to the *beneficium*s in Hungary are from John XXII's age. The reason for this is on the one hand the Pope's long reign (it is 18 years out of the 41 that was analysed), on the other hand the character of John XXII's

¹ See pp. 9–30.

remuneration policy. By examining the remuneration policy of Clement V, Benedict XII and John XXII it became unambiguous that there are significant differences between the three Popes in the case of smaller benefices (i.e. non-consistorial benefices): namely, John XXII annually dealt with smaller benefices roughly six times more than his predecessor or successor. Besides, under John XXII, the immediate provisions and the expectatives were edited approximately in equal number; one third of the benefices' reversioners did not get their first benefice. The analysis of the measures related to the benefices made it clear that Pope John XXII aimed at the practical enforcement of the *Ex debito* bull (1316), mainly in case of the greater consistorial benefices. Although it seldom occurred that the Pope appointed an absolutely new person (his own favourite) to some bigger benefices independent of the will of the chapter as well as the monarch, he endeavoured to conclude the cases (for instance by cancelling the election by referring to its invalidity, then appointing the original nominee after all) so that the authority of the beneficiary would not be depended on the capitular election but the Pope's favour.

Not only do the results conform with the conclusions of the researches on the papal beneficiary policy in the Avignon era accomplished considering other countries, but – also in Hungary's case – they verify the long existing opinion that John XXII endeavoured to expand the papal court's authority to the middle and lower levels of the church as much as he could. Furthermore, the effect of the diplomatic events to the beneficiary policy was also demonstrable: in the course of the important negotiations the number of the expectatives was significantly increased. This fact strengthens the assumption that the monarchs often tried to reward the diplomatic service with church benefices. However factual proof of the success of the expectative rights' enforcement was found in rare occasions, which suggests that the filling of the church benefices depended on the local conditions rather than the papal order.

The earlier secondary literature put great emphasis on establishing whether the Pope's or the monarch's will was prevailed in the filling of the church benefices. Yet, the sources prove that such rivalry did not exist in the first half of the fourteenth century. The papal and the royal beneficiary policy seem parallel rather than opposing, which rarely created a conflict between the two powers. If we search for the traces of such conflicts, we would rather focus on the prelates' synod of 1318 in Kalocsa, or on the written complaint of 1338 sent to Benedict XII; as these reflect those who fought for the controlling of the church benefices.

“PETRUS STEPHANI COLLECTOR APOSTOLICUS”²

The paper shows in detail the activities of Petrus Stephani as a tax collector, functioning in the Polish–Hungarian district between 1373 and 1375. This choice was primarily motivated by the favourable source conditions, namely apart from his book of accounts numerous documents of the Holy See related to his activities as well as some charters issued *in partibus* survived.

Péter, son of István was appointed a tax collector by Gregory XI on 12 February 1372; he was responsible for the territory of the Hungarian and the Polish Kingdom as well as for Silesia, which was a part of the Czech crown, though, belonged to the Polish church administration.

He arrived to Hungary in January, 1373, yet, he could start working only 11 months later due to the opposition of Louis I. He started working in Poland in the spring of 1373, however, his activity was frequently hindered by the tax collectors working in parallel to him. He had two permanent residencies, one in Krakow and the other in Felhévíz, located near Buda.

During his function he was in continuous connection with the Curia in Avignon. From Avignon, he continuously received the essential lists of benefices and the various supplementary instructions related to his activities. In many cases, Péter also sent legates to the papal court to clear certain questions.

He was naturally assisted by many people, on the one hand by the direct attendants, on the other hand by the members of his office. The sub-collectors, appointed by Péter, were indispensable members of the people of the collector. In the Hungarian part of the district of the collector there were at least 19 centres of the sub-collectors in five significant collegial churches (Pozsony [Bratislava], Szepes, Óbuda, Fehérvár and Pozsega [Požega]) besides the archiepiscopal and the episcopal centres. The duty of the sub-collectors was to actually collect and run the administration of the tax, furthermore, to employ church censure against those who refused to pay. We know all-in-all six sub-collectors working in Hungary in the examined period; every one of them was the canon of their districts' cathedral.

85% of the collected tax went to Avignon through banks. One of the important stations of the transport was Bruges, to where primarily the merchants of Krakow transferred the collected tax. They placed the sums in the branch banks of the Flemish town – which was one of the most important trading centres of the age – which were related to the papal court, and then they were sent further to the *Camera Apostolica*. The role of Venice was also significant at that time, namely a considerable part of the collected tax reached its destination through the banks of the Adriatic city. During Petrus Stephani's activity as a collector the Florentine companies (Alberti Antichi, Donatus Guidonis, Maf-

² See pp. 31–88.

feo Lotto, Vieri di Cambi di Medici) took part in the Polish and Hungarian money's transfer. The Florentine Francesco di Bernardo da Ramignano, who settled in Buda, also played a crucial role in these financial transactions.

Petrus Stephani collected altogether 22,848 Hungarian golden forint for the Apostolic Camera, out of which he forwarded 20,455 forints to Avignon, while his sub-collectors 2,286. The difference might origin from the depreciation resulted from the change, or from the tax that Péter's predecessors collected and he also made an entry of. Péter personally presented his accounts in the Apostolic Camera, where the fiscal clerics carefully examined and prepared its short abstract (*computus brevis*). Thereafter, Péter was charged with another commission as a collector, however, at this time only to the territory of the Hungarian Kingdom, since the Polish-Hungarian *collectoria* was divided in 1377.

In the final chapter of the paper, the ecclesiastical career of Petrus Stephani is analysed, which completed itself in parallel to his activity as a tax collector. His career cannot be divided from the support of Cardinal Guillaume de la Jugie, who entrusted Péter with the administration of the Hungarian and Polish church benefices, of which he was in charge. It became clear through the detailed analysis that the earlier research contaminated two persons. As a result, the major part of the Hungarian secondary literature identified Collector Petrus Stephani with Péter Knol, secret chancellor than later the bishop of Transylvania. On the basis of former researches of the author, Petrus Stephani is identified with the French Petrus de Monasterio, whose appointment as a collector was hugely influenced by his protector, Cardinal Vilmos. The ecclesiastic career of Péter was the following: the canon of Eger (1360–1376), the precentor of Kalocsa (1361), the archdeacon of Szabolcs (1361–1375), the priest of Calhano (1372–1376), the canon and the *rector altaris* of Esztergom (1373–1390), the provost of Dömös (1374–1379), the canon of Boroszló (1375–1376), the *hospitarius* of the *Cruciferi Sancti Stephani Regis* of Felhévíz and Esztergom (1390–1392).

TAMÁS FEDELES

"PARTES UNGARIE...SATIS OCCUPATE CUM TURCIS."

THE TURKISH QUESTION IN HUNGARY IN THE PAPAL BOOKS OF REQUEST OF THE FIFTEENTH CENTURY³

The increasing Muslim authority occupied a bridge-head on the European continent in the middle of the fourteenth century. From this time on, as the danger became increasingly realized, two Christian states were more and more

³ See pp. 89–106.

dependent on each other: the head of the Christian world – the papacy – and the Hungarian Kingdom, which consciously took on the role of the bastion of Christianity over a century. From their opening, the papal archives continuously vented sources that proved the mutual dependence and centuries-long cooperation of the two most threatened powers; EDGÁR ARTNER selected an independent collection from the rich sources. Through the series of VILMOS FRANKÓI and the publication of ARTNER that remained in a manuscript for a long time, the historical researches explored those tools – especially the diplomacy, through which the Popes sent allowances to the Hungarian Kingdom and urged the Western powers to act –, by the help of which the Roman Curia also took its share of the Christian world's defence by covering some burdens. However, recently it has occurred that the Vatican archives' documents of smaller importance also hid historical data that vary this question; they do not throw light upon the mutual battle on the level of power politics, but rather through the incidents of the everyday life. In many cases the *supplicationes* handed in the Roman Curia in the fifteenth century and granted by the Pope contain references to the extraordinary everyday life of the Hungarian-Turkish borderland.

By the help of them, one can understand more the effect of the Muslim world's vicinity to the people living in the frontier zone: it uniquely formed the consciousness of identity and the motivation behind the actions. The tissue of the identity of Christianity that had been invulnerable became cracked, which had destructive effect on the forces of the religious belief that united Europe from the periphery towards the central territories, however, temporarily only to a small degree. The requests signed by the Popes show that by channelling a significant part of the curial incomes the prelates of Rome made a sacrifice for stem the course of events. A *supplicatio* from the middle of the fourteenth century declares the appropriation of the punitive duties against the "pagans". There are many cases from the fifteenth century that those Byzantines who were escaping from Constantinople in a desperate situation were provided the opportunity to give indulgences (after all, they were related to the authorization of free choice of confessor), which enabled them to collect money to ransom their relatives in captivity.

The research explored that Pope Martin V allowed the representatives of the members of the Order of Hospitallers of Rhodes to authorize the free choice of confessor for those throughout Europe who aided the order fighting on the Islam front. This paper presents many sources found in manuscripts to show that the duties of the curial administration were sometimes spent on the defence against the Turks. Namely in many cases, the condition of granting the approval of the supplication and the requested dispensation was either entering the war or sending soldiers in the war on their money. One of the reasons of the occurrence – naturally besides the fact that the danger and its fear was increasing

in the progress of time – could be that the argumentation of the requests more often contained mention of a contravention committed in situations provoked by the Turks. This small contribution also proves that the Popes' power of absolution was not primarily a tool of the contraventions causing Reformation but to help the distressed Christians.

KORNÉL SZOVÁK

MEMBERS OF THE DIOCESE OF GYŐR IN ROME
OF THE LATE MIDDLE AGES⁴

The idea of categorizing and publishing the sources according to dioceses already existed in the early days of the Hungarian researches in the Vatican, we should only think of the volumes of the *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis* edited by VILMOS FRANKÓI and JÓZSEF LUKSICS. In 1909, Miklós Széchenyi, bishop of Győr entrusted his secretary ÁRPÁD NITSCH (later BOSSÁNYI) to publish the sources of the Vatican related to the diocese of Győr along a similar concept. However, the undertaking was not successful: the collections unfortunately were not published and the two volumes of the *Regesta supplicationum* – that came out and published an already proofread archival material on lower level than its predecessors – can be caution also to the present researches.

The detailed analysis of the presence of the Hungarians in medieval Rome is not completed yet – due to the lack of the complete exploration of the sources. The analysis of those who visited Rome for various reasons from the same diocese has not been attempted yet. The collected persons are divided into groups according to their motives to visit Rome. On this basis, one can state that there were people who stayed in Rome by occupation, in the service of the papacy. The successor of St. Peter was not only the head of the church, but also a monarch, who played an active political role in Italy as well as in Europe; therefore, he was frequently visited for diplomatic reasons. Many ecclesiastical and secular persons visited the Pope to ask for justice or his benevolence, be it related to a church benefice, to the admission to the holy orders, to giving absolution or indulgence. As the tribunals of the Curia served as courts of appeal, many travelled to Rome owing to their cases. The tombs of St. Peter and Paul were the most visited place of pilgrimage at that time; therefore, thousands of pilgrims visited them. Besides, we find examples of those, who were attracted by the Eternal City in view of researches and study.

⁴ See pp. 107–136.

One can state after a thorough examination that, though, the diocese of Győr was a medium one among the Hungarian dioceses considering its wealth and members, it had manifold relations to the Roman Curia. Naturally, the diocese of Győr – similarly to the other dioceses in Hungary – lacked the permanent representation in Rome. Mainly personal relations and personal administration dominated; therefore there were often ad hoc solutions. People arriving in Rome could attend to many businesses at once by exploiting the Eternal City being “multifunctional”. Knowing the many forms of networking, the aims and motivation of those staying in Rome, the question is reasonable; how similar was the intensity of the relations of the diocese of Győr with the centre of the Catholic Church compared to that of the other dioceses in Hungary.

If we examine the Hungarian related data collected from the Datary’s registers of supplications by PÁL LUKCSICS and from the bull registers of the Vatican and Lateran dated between 1417 and 1453 in parallel with the Hungarian requests handed in the *Sacra Poenitentiaria Apostolica* and the division after dioceses of those Hungarian pilgrims who entered the Society of the Holy Spirit in Rome and we add moreover the percentage distribution of certain Hungarian dioceses compared with the total population of the kingdom, we can state the following. The number of the petitioners from the diocese of Győr is somewhat overrepresented in accordance with the proportion of the population living there, while we can find comparatively few people entering the Society of the Holy Spirit. This is explained by ENIKŐ CSUKOVITS with the lack of the members of the SMOMs in Western Hungary, which caused slight notoriety. If we examine the origin of those who went to Rome from the diocese of Győr, we see that the majority of them were from Vas County, which gave almost the half of the population of the diocese of Győr. People arrived in the Eternal City in great number naturally from Győr, from the episcopal centre, besides Szombathely, Kőszeg and Rohonc. As a matter of curiosity, the name of the inhabitants of Sopron, the most significant town of the diocese, cannot be found in the sources of Vatican; however its opposite is likely if one reads their testaments.

If we compare the diocese of Győr with the archdiocese of Kalocsa – which had bigger population –, with the bishopric of Csanád and the diocese of Vác – of which population was more or less the same – we see that the most requests to both offices came from Győr and only the archdiocese of Kalocsa preceded Győr in the number of those who entered the Society of the Holy Spirit. The reasons of the occurrence can only be explained after a further study, yet one can reckon the negative effect of the Turkish destruction in case of Kalocsa and Csanád.

The diocese of Győr is average considering its population, economic-social circumstances and the intensity of its relations to the centre of the Church, or rather – compared to the other dioceses of Hungary – it was “middle-ranking”.

To get a whole picture of the Roman relations of the Hungarian Kingdom, in the future, one should run a similar examination on the other dioceses' relations to Rome and compare the results with each other, which enable us to outline the centre/periphery relation of Rome and the Hungarian church structure.

GÁBOR NEMES

ORDO REGUM

LISTS OF PRECEDENCE IN THE PAPAL COURT AND THE PLACE OF THE KING OF HUNGARY IN THE LATE MIDDLE AGES⁵

The secondary literature on the history of diplomacy attributes the compilation of the hierarchy of 1504 listing every Christian monarchs and princes that was used for the reception of their representatives to Paride de Grassi, papal master of ceremonies. This list of precedence had significant afterlife, since it also influenced the diplomatic relations of the early modern period. The King of Hungary is also mentioned, he was the ninth. The study endeavours to answer the question whether this list really demonstrates the European authority of the King of Hungary. To do so, the all in all five versions of the list are examined with the help of philological techniques (they are signed with letters from *A* to *E*), their content is valued, the usage of hierarchy is introduced and certain examples of the disputes over the ranks found in Grassi's work of *Tractatus de oratoribus* (1508/1509) are analysed, which discusses the reception of the legates in Rome. (The paper leans on the results of PHILIPP STENZIG's dissertation.)

The lists of precedence were compiled to internal use, to organize events of protocol nature and to ease the work of the masters of ceremony. They were not publicly announced, official papal orders but assistances based on practice and formed by custom and European political circumstances. They were maintained in the documentation of the masters of ceremony (in diaries, notes) mainly in the various archives of the Vatican. On the basis of their content, namely which monarch is mentioned, the known lists can be put in chronological order. On the one hand it helps their interpretation; on the other hand the "evolution" of their adoption from the late fourteenth century to the mid sixteenth century can be demonstrated.

The earliest is the *C* version, known from the diary of Grassi, which is not a hierarchy yet, but a catalogue advancing according to the cardinal points. On the basis of its content, the *D* version might be dated back to the early fifteenth

⁵ See pp. 137–172.

century, the *B* version that occurs in Grassi's diary and in the *Tractatus* is from the mid-fifteenth century (from the 1460s), the *A* list, which was written down by Grassi in 1504, but actually can be attached to the work of his predecessor, Johannes Burckard, is from about the 1490s, while the *E* version, which can also be found in the composite volume of the early modern period, is from the 1550s.

However, the emerging disputes of certain monarchs' legates over the precedence were not solved on the grounds of the lists; they were settled and avoided according to the situation. The Pope does not change or specify the hierarchy, as he does not want to gratuitously favour or hurt any members of the Christian community. This is also proved by the analysis of 19 incidents from 1481–1504 listed in the *Tractatus de oratoribus*. Out of them, two Hungarian disputes over rank are presented in detail: in 1487 János Kamarcai Vitéz was involved in a dispute over precedence with the delegates of the Scottish king; in 1494 the delegates of Vladislaus II, king of Hungary and Bohemia, Tamás Bakócz, bishop of Győr and Antal Sánkfalvi, bishop of Nyitra came into conflict with the delegate of Naples. In both situations the parties were seated separately in the *Cappella Sistina*.

In spite of the above mentioned, the lists were regarded useful and applied assistances for the Apostolic See, therefore the place of the King of Hungary is also demonstrated by them – yet, not in terms of the European power politics of the late Middle Ages, but *only* of the papal court.

BÁLINT LAKATOS

THE SOURCES ON THE PROCESS OF GYÖRGY FRÁTER'S MURDER IN THE VATICAN ARCHIVES⁶

In the morning of 17 December, 1551, one of the most influential politicians of the Hungarian Kingdom, György Fráter (Martinuzzi), the primate of Hungary and the archbishop Esztergom, the voivode of Transylvania was found dead on the stone floor of the castle of Alvinc. The identity of his murderers was known: with the direction of Giovanni Battista Castaldo, marquis and Sforza Pallavicini, chief-sergeant, the mercenaries of Ferdinand I killed him. This action created a huge stir not only in the kingdom, but throughout the whole Christian Europe, and led to one of the most acute crisis of the Habsburg-papal relations. According to canon law, those who were responsible became automatically excommunicated, and though, Julius III temporarily dis-

⁶ See pp. 173–186.

pensed the monarch, a long investigation started, of which purpose was to find György Fráter guilty, by this means to prove the murder rightful.

The examination, lasting for years, was led by Count Abbot Girolamo Martinengo, the nuncio to the court of Ferdinand, and then it was concluded by his successor, Zaccaria Delfino in 1554. By the help of a "questionnaire" of 87 points, 139 evidences were given as well as numerous letters and extracts of letters related to the case were collected. A significant part of these sources can be found in the Vatican Secret Archives. Certain documents already became public by the researches of GYULA SZEKFŰ and GÁBOR BARTA in the last century; however, numerous ones did not or only partially, so their utilization can enrich the already existing picture. The paper presents these documents and those sources that serve information on the examination by touching upon the fact that the accurate exploration of this source-basis and its critical edition could significantly help the understanding of the so troubled decade between 1541 and 1551, moreover, it would present an opportunity to explore a historic phase of the Habsburg-papal diplomatic relations with micropolitical profoundness.

VIKTOR KANÁSZ

JESUIT GIOVANNI ARGENTI ON THE AFFAIRS IN TRANSYLVANIA
THE DEFENSIO SOCIETATIS JESU AND THE DIET OF MEDGYES IN 1605⁷

The paper analyses the close relation of religion and politics with reference to Jesuit Giovanni Argenti's works of *Defensio* and *De Societate* and to the diet of Medgyes in 1605. After the start of the Bocskai Uprising in 1604, the order had to leave Hungary as well as the principality of Transylvania. Among the reasons were those mistakes that the Jesuits committed and that intense hatred that followed the order's function. This opposition was not derived only from direct experience but also from the international experience that – along with the international anti-Jesuit propaganda – reinforced the atmosphere, which led to the expropriation of the properties of the Jesuits in Transylvania. This practically introduced the order of the Treaty of Vienna (1606) which resulted in the loss of the order's possessions in Hungary.

In his two works, Argenti shows his Humanist education in connection with the repudiation of the accusations against the Society; the dichotomy between barbarism and civilisation is in the focus of his argumentation in such a manner that he identifies the former with heresy and the latter with the true faith. Simultaneously, he admits their mistakes which contributed to the devel-

⁷ See pp. 187–200.

opment of the public opinion against the order. His two works call the attention to the fact that the so far neglected documents of the Catholics written with the purpose of apologetics – of which significant part is definitely that of Argenti's work – constitute a part of the Catholic-Protestant polemic evolved after the Bocskai Uprising.

TAMÁS KRUPPA

FERENC GALLA'S ORIGINAL MONOGRAPH ON THE MISSIONS IN THE
TERRITORY UNDER TURKISH RULE
(DATA FOR THE HISTORY OF THE RECONSTRUCTION OF A TEXT)⁸

The paper deals with a monograph of FERENC GALLA, which survived in a manuscript, and its publication and reconstruction. The writer worked as a church historian and a lecturer in the first half of the twentieth century, *The Papacy and the Turkish Peril* is a late work of his, and this might be the reason why it remained in the drawer. The manuscript, which survived in a terrible state so in its original form it was impossible to be published, is preserved in the Hungarian National Archives. First, the text was reconstructed, then it went through an analysis relying on archival and bibliographical researches, which examined whether the book was worthy of publication considering its data. This process was followed by a thorough statistical clarification, the text's division into chapters and then the substitution and reconstruction of the completely missing notes took place. In the end of the work a monograph was born out of the text wreck, which became suitable for publication as regards its data and structure.

GÁBOR KISVARGA

AUDIENCE IS DENIED. THE HOLY SEE AND THE COURT OF VIENNA
UNDER THE ROMAN LEGATION OF COUNT GEORG ADAM VON MARTINITZ
(1695–1699)⁹

Count Georg Adam von Martinitz, imperial legate arrived in Rome in December 1695, though his predecessor, Anton Florian von Liechtenstein had already left one and a half years earlier. The count's legacy in Rome did not

⁸ See pp. 201–228.

⁹ See pp. 229–242.

started well as he got involved in a dispute over precedence with the viceroy of Rome, Ranuccio Pallavicino already in the spring of 1696. This conflict reached its peak in 1696 on the Corpus Christi procession, when the service was delayed almost for two hours due to Martinitz's intentional slow moving. Therefore, a couple of days later, the whole College of Cardinals intentionally withdrew its presence from the traditional service in the *Santa Maria dell' Anima*, the church of the German nation in Rome. This question of protocol significantly burdened the relations of the two courts in the following period.

In 1697, the imperial diplomat encountered another conflict with the Roman Curia, since he released the imperial edict that obligated the imperial vassals in Italy to do another homage and affirm their feudal estate. After the Holy See released a counter-edict, the relations of Rome and Vienna grew cold, which was further increased in the following summer. Don Agostino Chigi received an imperial notice to do his compulsory homage to his estates in Farnese. The papal court suspected partly Martinitz's contribution behind the scenes.

The old Innocent XII finally lost his patience after another unpleasant event. Martinitz took one of his valets prisoner after a poisoning in his house and demanded justice, however, he was reluctant to deliver him up to the Roman authorities. Moreover, he more and more openly accused the viceroy of Rome, Ranuccio Pallavicino of planning the poisoning. He accused the viceroy on a papal audience on 29 August 1698 and requested a procedure. Thereupon, the indignant Pope refused to tolerate the imperial legate in his presence.

These all led to Martinitz's fall, however, his summoning home took a long time, since there was not a vacant position in Vienna, which could account for his calling back. Martinitz finally left Rome on 23 April 1700, when he was appointed as the head of the archery guards.

BÉLA VILMOS MIHALIK

THE VERBALS OF THE HUNGARIAN BISHOPS'
CANONICAL EXAMINATION 1605–1711
(HISTORIOGRAPHY AND PROJECT PLAN)¹⁰

The first half of the paper surveys the international secondary literature on the verbals of the canonical examination. The main works of WALTER FRIEDENSBURG, LOUIS JADIN, HUBERT JEDIN, REMIGIUS RITZLER are thoroughly presented; furthermore, besides the German, Austrian and Belgian

¹⁰ See pp. 243–316.

results are shown, the publications of the Italian, Irish, Polish, Bulgarian and Croatian researches are taken into account. On the one hand, this introduction wants to present this extraordinary type of source of the Vatican Archives and the process based on it in a historiographical approach. On the other hand, it lists the possible ways of elaboration, which could give a proper basis for the Hungarian related material's methodical research and its exploitation.

Thereafter, the earlier Hungarian researches are presented. It is a historiographical curio that the Hungarian erudition of the Baroque era already used the verbals of the canonical examinations. Within the frame of the source-collecting program initiated and supported by Lipót Kollonich GÁBOR HEVENESY prepared extracts on the processes preserved in the palace of the nunciature of Vienna situated in the *Am Hof*. The first published data from them can be found in the volumes of KÁROLY PÉTERFFY on the history of councils and in the volumes of JÓZSEF KOLLER on the history of the diocese of Pécs. In the period between the two world wars, the works of the Benedictine TIHAMÉR VANYÓ and FERENC GALLA, priest of the diocese of Vác are significant. The methodical exploitation of the abundant source-material, of which importance was also highlighted by LAJOS PÁSZTOR, was not completed despite the repeated attempts. The documents on many bishoprics under Turkish rule – with the use of the statements and appendices related to the state of the diocese – were elaborated in several essays by ANTAL MOLNÁR.

The aim of the publication is to take the premises, experience and results of the international and Hungarian historiography into account as well as to concisely outline the premises, aim, form and standpoints of the planned project. In addition, the catalogue of the analysed verbals is published, at the same time the unique nature of the processes and their historical source-value are presented.

The material should not be interpreted in the Vatican's scope, but exclusively in the context of archontology, prosopography and biography in the long run, furthermore, it should be exploited as an important preparatory work in the Vatican for a Hungarian ecclesiastical archontology of the early modern period. The research, as a consequence, is nothing else but the completion, continuation of the *Hierarchia Catholica* on a local level. The main purpose is the deeper exploitation of the consistorial sources of the Vatican for the benefit of the Hungarian ecclesiastical archontology and prosopography of the early modern period and its preparatory work in the Vatican. The verbals of the canonical examination are in the centre of the research, the consistorial propositions and notes are of secondary importance at this stage of the research. The processes and their supplementary documents are going to be exploited even if they did not get in the papal collections. At the moment there are five such materials known, one from the state archives of Mantua,

four from the Aldobrandini archives in Frascati. According to the current information, in the Vatican Archive there are all in all 250 items until 1711 (168 from the nunciature of Vienna, 64 from the consistorial archive, 18 from the archive of the Datary). The reference catalogue of the processes is fundamentally prepared on the basis of the volumes of the *Sala dei Indici* of the Vatican, however, the dates on the basis of the verbals survived from the period of the examinations, the earliest from 1612 (János Pyber, Pécs) and the latest from 1709 (for instance bishops Imre Esterházy, Tinin and Benedek Ráttkay Zengg-Modrus).

The maxim of the examination of archontological purpose gives grounds for the “division” of the verbals. Namely, only the “personal part” will be covered in the research, considering the statements given or the supplements, which will mostly be published in form of abstracts. Besides the huge amount of the documents, this unique dichotomy of the sources hampered the uniform elaboration of the material of the whole primatial province of the Hungarian Kingdom, since parallel work had to be done of prosopographical and diocese-historical nature.

The primary supplements themselves – which can be exploited in archontological/prosopographical and in case of a deeper personal analysis biographical respect – are real *Hungaricum*-curios that cannot be found in Hungary from this early period; their narrow spectrum is shown by the source-selection at the end of the publication. One can read birth and baptismal certificates (no. 11, 17, 23, 27, 28); the direct or indirect certificates of university studies; documents on ordination or consecration (no. 1, 6, 16); the certification of the financial background required for a bishop (no. 7, 9); many CVs (no. 2, 3, 4, 8); certificates of the chapter, ordinary, the monastic prefect or a colleague on the intellectual and pastoral qualities and moral integrity of the appointed together with some biographical details (no. 18, 20, 22, 24, 26, 29); furthermore letter of recommendation to an Episcopal appointment (no. 25); and medical expert opinion on “mental hygiene” that is regarded as a special record of history of medicine (no. 30). Similarly to the last two, the documents dealing with the concrete details of the examination, with practical or conceptual problems are less frequent in the verbals, therefore in our collection: the letters requesting the launch of the examination, dealing with the supplements (no. 8, 14); the documents on the recruiting of the witnesses (no. 15); the paper discussing the history of the bishopric, the already mentioned letter that complained about the protraction of the process of confirmation (no. 13). The memorial that requests the appointment of an auxiliary bishop and circumspectly argues for it is a special rarity; moreover it could be a smaller *ad limina* report (no. 19).

The “personal material” of the processes – besides the “pure” biographical data – is suitable for an exploitation of various kinds, either if we take the state-

ments, or the supplements. They equally serve valuable information on the witnesses: their knowledge, their culture of remembrance, their personal relations and connections with the nominee. Besides the analyses that are partly fitted in the subject of *Memory Studies*, the uniquely built connections of the church elite of the early modern period can be outlined by the help of the material. The *Netzwerk* that can be reconstructed is manifold and versatile: it happens that a person is mentioned in various cases, or there are people mutually testifying against each other, naturally on different occasions. The supplements of the letters can support the mapping of the inner lines of fracture of the Hungarian episcopacy of the early modern period.

The research focusing on the “long seventeenth century” can be summarized in theses as follows: it includes the prosopographical analysis of the church elite of the denominational confrontations, then the Catholic expansion after the Council of Trent within the framework of a fond-like source exploration of the Vatican extending to the beginning of the consolidation of the eighteenth century. The project goes far beyond the strictly speaking dimensions of church history, namely it is about the main representatives, leaders of the *status ecclesiasticus* of the age, the leading order of feudalism that was repressed in parallel with the evolution of absolutism. Their role was extraordinarily unique in this process: they had to appear as the protector of the national/feudal tradition, identity and interests, while the main determinant and pillar of their career as well as their effort to religious hegemony was the Habsburg dynasty, which more and more lived under the influence of absolutism after Spanish and French examples.

Thanks to the research experience gained through the preparatory work, some of the earlier made mistakes are corrected at the end of the study. According to these corrections, the case of the papal filling of the bishopric sees in the seventeenth century was not automatically delivered to the Consistorial Congregation, only if a problem occurred. There are original verbals, not only official copies, also in the *Archivio Concistoriale* fonds of the Vatican Archives. REMIGIUS RITZLER's statement should be also revised that before the regulations of Gregory XV and Urban VIII the verbals of the canonical examinations were regarded as useless and object to discarding after the consistorial decision. The bequest of Cardinal Pietro Aldobrandini, however, is a substantial proof against this idea. Altogether 4 Hungarian and 21 other verbals survived there from the period between 1594 and 1620 by proving that the exploration of the family archives of the cardinal protectors could enrich the historical research with further information. Their catalogue is in the *Appendix* of the study.

THE HUNGARIAN EPISCOPAL PROCESSES OF THE EIGHTEENTH CENTURY IN THE VATICAN SECRET ARCHIVES 1711–1780¹¹

In 1881, the Vatican Secret Archives (*Archivum Secretum Vaticanum*) was opened by Leo XIII to the researchers. The word of “Secret” implies only that it started its function as the private archive of the Popes, however, its material is openly accessible for the qualified researchers similarly to other state archives’ documents. Besides the archives of certain already non-existing offices of the Roman Curia, there are the historical archives of many still operating offices of the Curia. The documentation on the representatives of the papal diplomacy is also a significant and vivid material.

The material of the so called episcopal processes, the episcopal and archiepiscopal appointments’ canonical, informational processes (*processus informativus*, or in other name *processus inquisitionis*, or *processus canonicus*) are rarely researched, but valuable sources of church history. We can find such documents in three places in the Vatican Secret Archives. One of them is the material of the nunciatures that was already moved to the Vatican. Within the Archives of the Apostolic Nunciature of Vienna (*Archivio della Nunziatura di Vienna*), in Hungarian relation, the fonds of the *Canonical processes of the bishoprics and the abbacies* (in short canonical processes; *Processi Canonici dei vescovati e delle abbazie*, in short *Processi Canonici*) is where the documents can be read that originally remained in Vienna. The other place is the fonds of the Consistorial processes (*Processus Consistoriales*) in the Consistorial Archives (*Archivio Consistoriale*), where the material of the fair copies sent to Rome during the process of appointment from the nunciatures of the world is collected together. The third place is where the verbals related to the appointments can be found, in the fonds of the Processes of the Datary (*Processus Datariae*) in the Apostolic Datary (*Dataria Apostolica*); this material is on those canonical examinations that were not conducted in a nunciature but in Rome.

The regulation on the bishop nominees’ canonical examination goes back to the Middle Ages. The case of the nominee was heard according to the regulations of the Council of Trent that was specified by Gregory XIV in 1591. In 1627, the special instructions of Urban VIII specified the part that gave place to the questions of *processus informativus* which preceded the appointment by the Pope.

Usually, 2–3 witnesses were heard under oath and *sub secreto vocato*, namely in secret per question lines. They were selected by various criteria and often represented the higher society. The witnesses were not necessarily ecclesiastics. In the seventeenth-eighteenth century, there were 13 questions concerning the bishop nominee, of which purpose was to get to know the abilities and characteristics of the nominee; whereas, the other thirteen questions were re-

¹¹ See pp. 317–336.

lated to the state of the diocese. In case of transfer, the questions were of different nature and the questionnaire contained only ten questions. These statements from the seventeenth and even eighteenth century contained very interesting information on the state of certain territories, moreover often on the nominee, as well. Various documents were attached to the statements.

In this paper, only those prelates are examined who received their royal appointment under Charles III (1711–1740), or under Maria Theresa (1740–1780). Furthermore, the so-called elected bishops (*episcopus electus*), who had their episcopal title through a royal appointment, however, the Holy See failed to acknowledge it, are – naturally – left out.

138 appointments are known from the territory of the Kingdom of Hungary, 80 (7 without a process) from the archdiocese of Esztergom and 58 (3 without a process) from the archdiocese of Kalocsa. The suffragan bishops are also on the list, those who were less researched yet.

TAMÁS TÓTH

THE RIGHT OF ROYAL PATRONAGE ON THE AGENDA OF THE
CONGREGATION FOR EXTRAORDINARY ECCLESIASTICAL AFFAIRS
AROUND 1920¹²

The study deals with a rather often examined question in the light of the Hungarian archives. It shows the change of the attitude of the Holy See towards the Hungarian royal right of patronage of the Holy See relying on so far unknown sources of the Vatican Archives; primarily on the verbals of the Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs and their preparatory material of 2 February, 1919, 8 November, 1921 and 30 July, 1922.

The opinion of the cardinals of the congregation slightly altered during the examined period of time. In 1919, when Austria-Hungary was dissolved and the constitutional form changed, they thought that the right ceased to exist, namely, it did not devolve to the republic. Yet, the verbal does not imply when the secretary who prepared it reported to the Pope on the result of the conference of the cardinals, neither does it say whether there was a resolution made or the Pope approved it, or not.

Considering that in March 1919, the nuncio still carried on negotiations with the representatives of the government and consulted many significant persons – like Prince-Primate János Csernoch and Oszkár Charmant –, it may be presumed that final decision was not made due to the precarious situation.

¹² See pp. 337–360.

In March 1920, the constitutional form of Hungary became kingdom again, moreover, in July and October 1920, Hungary and the Holy See revived their diplomatic relations by sending legates to each other. Although the monarch, who stood aside from the public affairs, renounced his right of private patronage on 25 January, 1920, he did not do the same with his royal right of patronage. On 6 November, 1921 the national assembly declared the dethronement of the Habsburgs. The Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs convened its meeting on 8 November 1921 after such events. They came to an agreement that it would not be fortunate to publish a statement about the extinguishment of the royal right of patronage as regards the existence of the kingdom in Hungary. Hence, the constitutional form is a key circumstance. Furthermore, they stated that though they failed to credibly prove the historical antecedents, in the past the Pope had implicitly acknowledged the apostolic monarch's royal right of patronage. Finally, this led to the postponement of the decision. In the case of one of the most important licences of the royal right of patronage, of the episcopal appointments, the Holy See endeavoured to enforce a generally true standard: the filling according to canon law. The governments – if an earlier concordat had not stipulated otherwise – could only set a veto on the nominee. This policy was active in Hungary, too, since the patron was hindered in practicing his rights; later, his person was not definite. The question, in its complexity, recurred on the agenda of the congregation in 1937.

KRISZTINA TÓTH

AD LIMINA REPORTS FROM HUNGARY (1928)¹³

The *ad limina* visits of the Catholic Church's bishops, belonging to which they had to report on the state of their diocese, is an important factor of the Catholic church-model of the modern period. From 1919, they had to use a questionnaire of 100 points for the reports, which relied on the new Code of Canon Law while asking about the accomplishment of the episcopal duties, about the financial and spiritual state of the diocese, about the living conditions of the clergy, the regulars and the faithful and about the pastoral needs. Between the two world wars the reports of the bishoprics and the *nullius* arch-abbacy of Pannonhalma from Hungary were submitted to the Consistorial Congregation in every five years, though, for various reasons only the series of 1938 is complete. The reports of 1928 are worth the attention, since the added notes of Cesare Orsenigo, the apostolic nuncio of Budapest, survived. The nuncio, on

¹³ See pp. 361–376.

the one hand, declared the credibility of the reports; on the other hand he commented on certain points. The comments reveal what should be praised and what should be demanded on the basis of the episcopal reports. The questionnaire of the congregation and the opinion of the nuncio assert a particular ecclesiastic system of aspects, which attributed as much importance to the dignity of the liturgy and the spiritual life of the clergy as to the social influence of the Church and the success of the pastoral work.

MÁTÉ GÁRDONYI

THE “RAKACA-AFFAIR”

CONTRIBUTION TO THE RELATIONS OF THE APOSTOLIC SEE AND THE
HUNGARIAN BYZANTINE CATHOLICS BETWEEN THE TWO WORLD WARS
(SOURCE-PUBLICATION)¹⁴

The treaty after World War I brought about a rather unique situation for the Byzantine Catholic communities remained within the new borders. Before the Treaty of Trianon great number (11% of the whole population), extensive church administration (one archdiocese and eight dioceses) and ethnic diversity (Ruthenians, Romanians, Slovaks, Hungarians) characterized the Byzantine Rite Catholics. However, after 1920 the rate of the Greek Catholics reduced to 2.2% and there remained only one Episcopal see remained within the new borders, which gathered parishes of mainly Hungarian language and identity.

This change took the involved ones as well as the surrounding majority society by surprise. The period between the two world wars was about seeking ways and means for the Hungarian Greek Catholics, which was made more difficult by the distrust and suspicion – based on the long established stereotypes that were strengthened by the shock of Trianon – of the majority society in “secular” as well as in church respect.

Our source-publication presents the details of an examination opened by the Holy See of a seemingly insignificant case, which was related to an especially delicate question in the given era, the question of the liturgical language. The methods used during the examination, the presuppositions, the formulation of the persons and the overall picture of the examination illustrate well the unique situation of the Hungarian Greek Catholics.

TAMÁS VÉGHSEŐ

¹⁴ See pp. 377–394.

THE ATTEMPT OF THE “CLERICAL REACTION” TO ESTABLISH THE ACADEMY OF SAINT STEPHEN IN EMIGRATION¹⁵

The clerical emigration in Rome, which was often called the “clerical reaction” by the followers of the Communist government, aroused the state security’s interest already in the early 1950s. It is not by chance, since they served the most information to the “biggest espionage centre”, the Vatican on the affairs of the Hungarian Church, moreover, they put great efforts to realize their political aims in various organizations. One of the outcomes of their efforts is the establishment of the Hungarian Catholic and Scientific Academy, which desired to represent the hindered (by the State Office for Church Affairs) and then suppressed Academy of Saint Stephen in Hungary. The presentation of the Academy – the circumstances of its establishment, the difficulties of its survival, the analysis of its significance with a view to the Hungarian intelligence – wishes to be a contribution to the history of the emigrational organizations.

LILLA FEHÉR

SUMMARY

This volume of studies is an important phase of the Vatican-Hungarian historical series, *Collectanea Vaticana Hungariae* (CVH) founded in the Péter Pázmány Catholic University (PPCU) in 2004. Like the previous volume (CVH I/8, with a similar main title of *Magyarország és a római Szentszék – Hungary and the Holy See of Rome*), it desires to give a scientific plan to the forthcoming five years. The majority of the studies in the volume edited in 2012 projected the important results of the just ending five-year-long period of the Hungarian Academy of Sciences (HAS) ‘Impetus-program’ in the form of a pre-study. This work likewise desires to serve the HAS-PPCU Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Group, which continues *alter idem* the researches of the Impetus project. The close connection is clear; while the symposium¹⁶ – being the basis of the volume – was organized by the Impetus Research Institute to introduce its re-

¹⁵ See pp. 395–407.

¹⁶ *Kultúra- és tudományköziség. Magyarástudomány a 21. században* (VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus) [Culture and Interscience. Hungarology in the 21st Century (VIIIth Hungarology Congress)], Pécs August 22–27, 2016. The symposium of the “Hungarian Research in the Vatican in the 21st Century” had the most lecturers in the Congress organized in the hall of the University of Pécs by the Impetus Research Group on 23 August. The event was supported by the PPCU (KAP 16-71042-1.1 KP). The programme and its details: <http://institutumfraknoi.hu/archivum/2016> (August 23, 2016).

search group and to outline its scientific perspectives, the lectures-turned-studies already represent the first, introductory publication of the Fraknói-Research Group.

The Hungarian Academy of Sciences had already taken a significant move to restore the Roman intellectual and institutional legacy of its former secretary-general, Vilmos Fraknói by establishing the HAS-PPCU 'Impetus' Research Group, which focused on the research in the Vatican. The initiation of the Fraknói-Research Group – at present within the framework of the state-subsidized research program in the Pázmány Péter Catholic University – is the acknowledgement of the previous years' results and the realization of the huge opportunities of the historical research in the Vatican. With its foundation, the Academy revived the existence of the Hungarian historical research in the Vatican after seventy years; in 1948, on the eve of the Communist takeover, the Committee of the Hungarian Institute of History in Rome was terminated by treading the academic independence.

The chronological and thematic order of the volume's writings clearly outlines the planned focus and direction of the Fraknói-Research Group's researches. While the appearance of the Anjou era is new, the analysis of the late Middle Ages – the cameralistic documents and the utilization of the supplications – has already been paid special attention. The exploration of the tithe collectors' work has already started in the *Monumenta Vaticana Hungariae*. This time, the consequences of the expansion of the Islam – which is related to the recent common talk – are discussed on the basis of the requests lodged to the Curia. The introduction of the Roman presence of the persons from the diocese of Győr both elaborates the various curial sources – as well as the documents found in Hungarian places – and presents a useful methodological example for the diocese-history, too. The analysis of the place of Hungary in the ceremonial hierarchy of the papal court belongs to the domain of the court-researches that excited undiminished international interest.

The plan of the complete exploration, publication and a more thorough analysis of the sources related to György Fráter's trial desires to settle the long-standing debt of the Hungarian historiography. This is also true for the project of the research group focusing on the early modern period, as well as the methodical exploitation of the verbals of the canonical examinations, which are dealt with by two studies regarding the seventeenth and eighteenth century. The rich sources of the Jesuits from the early seventeenth century and the diplomatic correspondence of the nunciature of Vienna from the late seventeenth century occur. The missions of the Propaganda Congregation do not belong to the profile of the Fraknói-Research Group. The extremely valuable monograph of Ferenc Galla on the apostolic missions in the territories under Turkish rule is the last important chapter of the preservation of the manuscripts stranded in the drawer due to adverse circumstances of the twentieth century.

The third focus is on the twentieth century, beside the late Middle Ages and the early modern period. Until the documents of the pontificate of Pius XII (1939–1958) are classified, the period between the two world wars is in the centre. Apart from the problems of the consolidation of the Hungarian Greek Catholics after the Treaty of Trianon, the question of the right of patronage and the special documentary value of the restored *ad limina* reports – and their examination on the nunciature – are presented to show the directions and opportunities of the historical acquaintance in the Vatican source collection. One phase of the history of the Roman emigration after 1945 is revealed on the basis of the documents of the Saint Stephen House's archives.

Similarly to the publication edited five years ago, this volume embraces the writings of church history of the newly graduated pupils of the Catholic University as well as the more expert historian and theologian authors. This project is a natural collaboration with the work of the Church History Research Team of the Pázmány Péter Catholic University, founded back in 2009 along with the intention of Cardinal PÉTER ERDŐ, the founding rector. The PPCU Church History Research Team remains to be an important reference also for the Fraknói-Research Group similarly to the Impetus-period. Its president, *Mons.* Professor JÓZSEF TÖRÖK, is assisting our work in the future as a senior researcher and advisor. His assistance is extremely wide-ranging; it covers also the thorough proof-reading and corrections of the CVH volumes that ended certain programmes of research. An important element of the integration with the PPCU Church History Research Team is the proceeding elaboration of the *Formularium secundum modum et stilum alme ecclesie Strigoniensis*, known as the Codex Nyási, within the framework of the so-called KAP-project. However, the codex contains valuable Rome-related data; its dimensions have some significance beyond the above mentioned frameworks of the Hungarian historical research in the Vatican.

PÉTER TUSOR

Translated by ÁGNES PALOTAI